

Заштитник грађана
Zaštitnik građana

ПОСЕБАН ИЗВЕШТАЈ ЗАШТИТНИКА ГРАЂАНА

ИНКЛУЗИВНО ОБРАЗОВАЊЕ

Услуге додатне подршке деци и ученицима у образовању

Београд
Октобар 2018.

Издавач

Заштитник грађана

За издавача

мр Зоран Пашалић

Уредница

Гордана Стевановић

Ауторка

Наташа Јовић

Тираж

300

Година издавања

2018

Прелом и штампа

„Донат Граф“ д.о.о, Београд

ISBN 978-86-87945-49-4

САДРЖАЈ

I	УВОД.....	3
II	ОЦЕНА СТАЊА И ПРЕПОРУКЕ.....	5
	ОЦЕНА СТАЊА.....	5
	ПРЕПОРУКЕ.....	9
III	РАЗВОЈ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА И УСЛУГА ДОДАТНЕ ПОДРШКЕ ДЕЦИ И УЧЕНИЦИМА У ОБРАЗОВНОМ ПРОЦЕСУ	15
1.	РАЗВОЈ ПРАВНОГ ОКВИРА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА	15
2.	РАЗВОЈ УСЛУГА У ПРАКСИ.....	28
3.	ПРИКУПЉАЊЕ И АНАЛИЗА ПОДАТАКА О УСЛУГАМА И РЕСУРСИМА ДОДАТНЕ ПОДРШКЕ	32
4.	УСЛУГЕ И РЕСУРСИ ДОДАТНЕ ПОДРШКЕ.....	33
4.1.	ИНТЕРРЕСОРНЕ КОМИСИЈЕ.....	33
	Формирање ИРК	33
	Средства за рад ИРК.....	34
	Поступање ИРК по захтевима	36
4.2.	УСЛУГЕ ДОДАТНЕ ПОДРШКЕ.....	39
4.2.1.	НАЧИН ОБЕЗБЕЂИВАЊА И ФИНАНСИРАЊА УСЛУГА	40
	<i>Средства за финансирање услуга .....</i>	<i>41</i>
4.2.2.	ВРСТЕ УСЛУГА.....	44
	а) опште мере подршке.....	44
	б) мере подршке за децу која живе у сиромаштву	46
	в) мере подршке за децу ромске националне припадности	47
	г) мере подршке за децу која живе у удаљеним крајевима и децу пешаке.....	50
	д) мере подршке за талентовану децу	51
	ђ) мере подршке за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом.....	51
	е) приступачност објеката	54
	ж) мере подршке за децу у посебно осетљивој ситуацији.....	57
4.2.3.	ЛИЧНИ ПРАТИОЦИ, ПЕДАГОШКИ АСИСТЕНТИ, РЕСУРС ЦЕНТРИ И СТРУЧНА ПОДРШКА У ОКВИРУ РЕДОВНИХ ШКОЛА	58
	а) Лични пратилац.....	60
	а) Педагошки асистент.....	67
	в) Школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом као ресурси додатне подршке	70

г) Стручне службе установа образовања и васпитања.....	75
АНЕКС „НОРМАТИВНИ ОКВИР“	77

I УВОД

Устав Републике Србије јемчи да деца уживају људска права у складу с својим узрастом и душевном зрелошћу препуштајући законима да ближе уреде права детета. Република Србија потврдила је све најзначајније међународне уговоре који се односе на остваривање и заштиту права детета, чиме је преузела обавезе да сваком детету на својој територији обезбеди највиши степен остваривања права гарантованих међународним уговорима.

Систем образовања и васпитања у Републици Србији је 2009. године, доношењем тадашњег Закона о основама система образовања и васпитања, претрпео корениту промену која је имала кључну улогу у унапређењу доступности образовања свој деци, успостављању недискриминативног образовног система и признавања индивидуалних, развојних и развијајућих карактеристика детета као основа за образовни рад. Дотадашњи искључујући систем, у коме право на образовање није било иманентно сваком детету, већ је зависило од „способности“ и „категорија“ у које су деца сврставана применом критеријума који нису уважавали дететове способности већ су били усмерени на дететова ограничења, замењен је системом у коме право на образовање припада сваком детету и у коме се не постављају медицински, здравствени, психолошки или други услови за дететово образовање.

Основа таквог система је принцип да свако може да се образује и да свакоме припада право на образовање, чиме се систем образовања и васпитања у Србији нормативно ускладио са Уставом Републике Србије, међународним уговорима које је Република Србија потврдила и општеприхваћеним стандардима међународног права.

Током претходних девет година, нормативни систем који уређује инклузивно образовање се развијао изменама и допунама Закона о основама система образовања и васпитања и посебних образовних закона, као и доношењем подзаконских прописа и стратешких докумената. Примена нових одредби и увођење нових пракси које су прописи уводили у правни систем били су и остали спори и праћени бројним препрекама.

Током претходних десет година, применом својих надлежности и овлашћења, Заштитник грађана пратио је увођење и развој инклузивног образовног система у Републици Србији, како кроз бројне контролне поступке, тако и кроз законодавне иницијативе, примену посредничких овлашћења и овлашћења да пружа добре услуге. Већим бројем препорука Заштитник грађана настојао је да подстакне државне и друге органе на даље напоре у развијању инклузивног образовања и утицао на отклањање пропуста који су се током овог времена неминовно појављивали.

Током 2016. и 2017. године, полазећи од чињенице да је увођење и унапређење инклузивног образовања у значајној мери условљено и развојем услуга додатне подршке деци и ученицима, Заштитник грађана спровео је истраживање о доступности услуга додатне подршке деци и ученицима, прибављајући податке од јединица локалне самоуправе и Министарства просвете, науке и технолошког развоја. Исход анализе прикупљених података је Посебан извештај о услугама додатне подршке деци и ученицима у образовању, са оценом стања и препорукама.

Све граматички родно опредељене речи у Извештају означавају и односе се подједнако на особе оба пола.

II ОЦЕНА СТАЊА И ПРЕПОРУКЕ

ОЦЕНА СТАЊА

I Правни оквир захтева додатно унапређење, због следећих недостатака:

1. Услуге додатне подршке у образовању деце и даље нису довољно успостављене, развијене и учињене деци доступним. Услуге које обезбеђују јединице локалне самоуправе у највећој су мери зависне од њихове економске снаге, док на републичком нивоу на њихово пружање значајно утичу економске политике и мере, посебно оне које су уведене ради економског опоравка државе.
2. Прописи којима су уведене економске мере штедње и мере економског опоравка привреде, а пре свега прописи којима су уведена ограничења у запошљавању у јавном сектору, значајно су отежале успостављање и развијање услуга додатне подршке за децу. Линеарно постављено ограничење запошљавања у јавном сектору које није узело у обзир потребе деце и ресурсе јединица локалне самоуправе, онемогућило је или отежало развијање услуга на локалном и републичком нивоу, што за последицу има да услуге нису доступне деци којој су потребне.
3. Недовољно је и непрецизно уређено формирање и рад интерресорних комисија. Постојећи прописи нису уредили критеријуме за избор чланова интерресорне комисије, одговорност за стручан, правилан и законит рад, последице нестручног, незаконитог или неправилног рада, разлоге и поступак разрешења сталних чланова интерресорних комисија, нити надзор над радом и стручним радом ИРК. У постојећим прописима недостају одредбе којима се обезбеђује благовременост, ефикасност, законитост, стручност и континуитет у раду ИРК и поступцима процене потреба детета, одредбе о томе ко и на који начин прати ефекте мера додатне подршке предложених од стране ИРК, одредбе којима се уређује оквир за уједначено финансирање рада ИРК и друге одредбе од значаја за уређење рада овог тела. Из ових разлога, формирање, рад и финансирање ИРК је битно различито у различитим јединицама локалне самоуправе, што утиче и на начин и обим услуга додатне подршке деци и ученицима.
4. Мишљење ИРК у овом тренутку не сматра се обавезујућим. Иако се у већини случајева поступа у складу са мишљењем ИРК у целости или у највећој мери, постоје случајеви да услуге које је ИРК препоручила нису обезбеђене.
5. Финансирање рада интерресорних комисија није уједначено иако све ИРК обављају истоврсне послове. У неким јединицама чланови ИРК нису плаћени за свој рад, у великом броју јединица локалне самоуправе координатори не добијају накнаду за рад. Накнаде за рад чланова ИРК, критеријуми за одређивање износа накнаде и начин на који се оне одређују су битно различити у различитим ЈЛС.
6. Постојећи правни оквир није уредио педагошку асистенцију. Недостају одредбе које дефинишу педагошку асистенцију и уређују поступак, начин и облике пружања педагошке асистенције; начин избора педагошког асистента; критеријуме за ангажовање педагошког асистента; критеријуме за процену потребног броја педагошких асистената у установи; кориснике услуга педагошке асистенције; описе послова и стандарде за њихово обављање; однос педагошког асистента и наставника,

васпитача, стручног сарадника и тимова установе; начин праћења, усмеравања и вредновања рада педагошког асистента; одговорности и обавезе педагошког асистента и надзор над његовим радом; и друге одредбе од значаја за уређење ове услуге.

7. Радно правни положај педагошких асистената није уређен ни прецизно нити на начин који обезбеђује трајност, одрживост и квалитет услуге.
8. Нису јасно уређени послови и задаци педагошког асистента што у пракси доводи до разноликог обима и врста задатака у различитим установама образовања и васпитања.
9. Постојећи правни оквир није у довољној мери уредио услугу личног пратиоца. Недостају одредбе о поступку, начину и облицима пружања услуге личног пратиоца; начину избора личног пратиоца и критеријумима за његово ангажовање; опису послова и стандардима за њихово обављање, односу личног пратиоца и педагошког асистента, наставника, васпитача, стручног сарадника и тимова установе; начину праћења, усмеравања и вредновања рада личног пратиоца; одговорностима и обавезама личног пратиоца и надзору над његовим радом; висини накнаде за рад (услед чега је она битно различита у различитим ЈЛС); и друге одредбе од значаја за уређење ове услуге.
10. Постојећи прописи не дозвољавају да лични пратиоци буду чланови породице детета, што у пракси може да доведе и доводи до тога да нека деца остају без услуге, услед тога што она није успостављена, нису обезбеђене обуке, није обезбеђен адекватан број личних пратилаца или лични пратилац не може да одговори потребама детета.
11. Нису у довољној мери развијене услуге додатне подршке унутар установа образовања и васпитања. Успостављање и развијање услуга препуштено је капацитетима самих установа, које су оптерећене недовољним људским и материјалним ресурсима.
12. Број стручних сарадника у установама образовања и васпитања није ни приближно довољан за успостављање и развијање услуга додатне подршке деци и ученицима унутар установа образовања и васпитања.
13. Број ученика у одељењима превелики је за спровођење образовног процеса заснованог на индивидуализованом приступу и уважавању потреба детета и ученика, као и за осмишљавање, планирање и спровођење услуга додатне подршке деци и ученицима којима је она потребна ради развијања њихових капацитета до крајњих граница.
14. Није довољно уређен начин пружања подршке установама образовања и васпитања од стране установа које су постале примери добре праксе. Прописи нису уредили на који начин ове установе пружају подршку, нити радно правни статус наставника, васпитача и стручних сарадника који су ангажовани на пружању подршке.
15. Није довољно уређен начин пружања подршке установама образовања и васпитања од стране школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом. Прописи нису довољно прецизно уредили начин пружања подршке редовним школама, услове и критеријуме за то, врсте подршке коју ове школе обезбеђују, ко су корисници услуга овог облика подршке, као ни радно правни положај запослених у школама за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом који су ангажовани на пружању подршке. Због тога, један број школа не може да одговори захтевима за додатном подршком, док се у другим школама пружање подршке заснива на добровољном раду запослених без накнаде.

16. Нису у довољној мери развијене услуге додатне подршке у оквиру система социјалне и здравствене заштите. Деци која живе у сиромаштву, деци ромске националне припадности, деци која живе и раде на улици, деци са емоционалним и/или понашајним тешкоћама нису доступне ефикасне услуге које ће подстицати децу и породице на образовање и обезбеђивати континуитет у образовању, као ни додатне саветодавне и услуге помоћи током школовања (свратишта, склоништа, услуге помоћи у учењу, психолошка и друга подршка, целодневни и полудневни боравци, организоване структуриране активности са децом и сл.). Деци са здравственим и/или развојним тешкоћама нису довољно доступне терапеутске услуге (као што су услуге намењене говорним и развојним поремећајима, психолошка и психијатријска подршка) које су или могу бити од утицаја на квалитетно образовање и школовање деце.
17. Закон о средњем образовању и васпитању и Закон о дуалном образовању не остварују у пуној мери начела инклузивног образовања, јер прописују здравствену способност као услов за школовање ученика у одређеним образовним профилима, при чему је Закон о дуалном образовању губитак здравствене способности прописао као разлог за престанак образовања у уписаном образовном профилу.

II Постојећи прописи не примењују се у пуној мери, услед чега нису успостављене све прописане услуге додатне подршке, нити су обезбеђени сви услови за њихово увођење и опстанак:

1. ИРК нису успостављене у свим ЈЛС, нити све ИРК које су формиране – раде.
2. Нису у пуној мери обезбеђена средства за рад ИРК. ИРК се суочавају са недостатком простора, опреме, као и средстава за тренски обилазак и опсервацију деце у њиховој образовној или породичној средини.
3. У неким ЈЛС чланови ИРК нису плаћени за свој рад.
4. Координатори ИРК и повремени чланови ИРК нису плаћени за свој рад у великом броју ЈЛС.
5. У великом броју ЈЛС, ИРК не поступају у роковима који су прописани услед чега се неоправдано одлаже и обезбеђивање потребне услуге додатне подршке.
6. Недовољна је обученост наставника, васпитача и сарадника о инклузивном образовању и начину и моделима пружања додатне подршке деци и ученицима.
7. Пројектно финансирање услуга додатне подршке не обезбеђује одрживост и сталност услуга додатне подршке. Услуге које су успостављане пројектима и пројектним финансирањем углавном нису опстајале, већ су се гасиле завршетком пројеката.
8. Постојање могућности похађања школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом у неким је јединицама локалне самоуправе разлог за неустављавање услуга додатне подршке у редовним школама
9. Нису у довољној мери развијене услуге додатне подршке деци која живе у сиромаштву. Најчешћи облик подршке је финансијски, а врло је мало мера додатне подршке које су

усмерене на веће укључивање деце у наставне и ваннаставне активности, у вршњачку групу и заједницу.

10. Предшколско васпитање и образовање и даље је недовољно доступно деци из осетљивих друштвених група.
11. Нису у довољној мери развијене услуге додатне подршке талентованој деци. Њима је махом подршка обезбеђена кроз финансијска давања, било кроз непосредна (стипендије, награде, новчана давања), било кроз помоћи у финансирању одређених трошкова (набавка опреме, финансирање трошкова учешћа на такмичењима и манифестацијама и др). У далеко мањој мери обезбеђене су услуге унутар установа и заједнице које су усмерене на организован, структуриран и континуиран додатни рад и примену нових метода рада са талентованим ученицима у циљу развијања њихових потенцијала (додатне едукације, нове технике и методи, иновативни приступи, континуирани рад са стручњацима и слично).
12. Деци која живе у удаљеним крајевима нису обезбеђене услуге подршке у пуној мери, које би обезбедиле пуно укључивање деце у наставне, ваннаставне и активности у заједници и вршњачкој групи. У највећем броју случајева, једини облик подршке је финансијска накнада трошкова превоза, која често није довољна да обезбеди адекватан превоз деце до и од школе на начин који ће омогућити њихово пуно укључивање у заједницу. Накнаде често не уважавају реалне трошкове превоза деце, већ се одређују у висини цене јавног превоза чак и тамо где јавни превоз није организован. Деци нису на располагању услуге које омогућавају њихово пуно укључивање у заједницу уз одговарајуће организован превоз који уважава временске и друге потребе ове деце.
13. Деци припадницима ромске националне мањине нису обезбеђене адекватне услуге подршке у образовању, услед чега је број деце ове националне групе које су укључена у редован образовни процес и даље неоправдано значајно мањи од деце из опште популације, при чему су деца ромске националне припадности неоправдано презаступљена у школама и одељењима за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом. На националном и локалном нивоу најчешће су услуге финансијског карактера, док услуге које су усмерене на јачање образовних потенцијала деце, додатне подршке у учењу и подстицања деце и родитеља на укључивање деце у образовање и васпитање (нарочито предшколско и средње) нису у довољној мери развијене.
14. Приступачност објеката установа образовања и васпитања је на рудиментарном нивоу. У већини ЈЛС нису приступачне све установе нити сви објекти установа. Тамо где је приступачност обезбеђена то је учињено на најосновније начине и кроз измене и адаптације спољног дела објекта, док је унутрашњост објекта и даље по правилу неприступачна деци са инвалидитетом. Често се неприступачност унутрашњости објекта „решава“ организовањем наставе у одређеном делу школе (приземље), те се на тај начин деца, ученици и одрасли прилагођавају простору, а не простор њиховим потребама. Скоро једна трећина ЈЛС није обезбедила приступачност у основним школама на својој територији, а скоро половина ЈЛС није обезбедила приступачне предшколске установе и средње школе.
15. У приближно половини ЈЛС није успостављена услуга личног пратиоца.
16. Недовољан је број обучених личних пратилаца.

17. Број педагошких асистената недовољан је у односу на потребе деце, ученика и установа.

Полазећи од својих Уставом и законом прописаних овлашћења и одговорности, Заштитник грађана упућује надлежним органима следеће

ПРЕПОРУКЕ

1. Потребно је да Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, Министарство за државну управу и локалну самоуправу и јединице локалне самоуправе, у сарадњи са другим државним органима, обезбеде адекватне финансијске, људске и друге ресурсе на начин који обезбеђује да свако дете коме је утврђена потреба за додатном подршком у образовању такву услугу и оствари.
2. Потребно је изменама и допунама Закона о начину одређивања максималног броја запослених у јавном сектору, Закона о буџетском систему и других закона и на закону заснованих прописа обезбедити несметано успостављање услуга и сервиса за децу у свим областима, укључујући и услуге додатне подршке деци у образовању и омогућити јединицама локалне самоуправе да без ограничења и препрека у складу са својим финансијским, материјалним и људским ресурсима, успостављају и развијају услуге за децу на локалном нивоу.
3. Потребно је изменама и допунама закона и на закону заснованих прописа обезбедити подстицаје за јединице локалне самоуправе да успостављају интегрисане услуге за децу на локалном нивоу.
4. Потребно је изменама и допунама постојећих прописа или доношењем нових, уредити оснивање, рад и финансирање ИРК, а нарочито:
  - обавезе ИРК да поступају благовремено, ефикасно, законито и стручно,
  - механизме замене чланова ИРК у циљу обезбеђивања континуираног рада ИРК,
  - механизме, разлоге и поступак разрешења чланова ИРК,
  - праћење ефеката мера додатне подршке које су ИРК препоручиле,
  - критеријуме за избор чланова ИРК у циљу обезбеђивања стручности у области инклузивног образовања,
  - одговорност чланова ИРК за стручан, благовремен, ефикасан и законит рад,
  - надзор над стручним и законитим радом ИРК и поштовањем најбољих дететових интереса,
  - накнаде за рад сталних и повремених чланова ИРК за територију целе Републике,
  - накнаде за рад координатора ИРК,
  - критеријуме и обавезу обезбеђивања средстава за накнаду трошкова за рад ИРК
  - однос радних права и обавеза чланова ИРК по основу рада код свог послодаваца и по основу учешћа у раду ИРК, и друга питања од значаја за радно правни статус чланова ИРК у вези са учешћем у раду ИРК,
  - друга питања од значаја за оснивање и рад ИРК.
5. Потребно је изменама и допунама постојећих прописа или доношењем нових, уредити обавезу установа образовања и васпитања, органа јединица локалне самоуправе, установа социјалне и здравствене заштите, других органа, организација и установа да

поступају у складу са мишљењем ИРК и обезбеде препоручене услуге додатне подршке детету и ученику.

6. Потребно је изменама и допунама постојећих прописа или доношењем нових, уредити педагошку асистенцију, а нарочито прописати :
  - дефиниција педагошке асистенције,
  - начин пружања услуге педагошке асистенције,
  - начин избора педагошког асистента,
  - критеријуме за процену потребе установе/ детета за педагошком асистенцијом,
  - кориснике услуге педагошке асистенције,
  - опис послова педагошког асистента,
  - стандарде педагошке асистенције,
  - услове и критеријуме за ангажовање педагошког асистента,
  - време и рокове пружања услуге (посебно током периода када се не одржава настава) и начин пружања услуге у ваннаставним активностима,
  - однос педагошког асистента и наставника, васпитача, стручног сарадника, тимова установе и директора установе,
  - начин праћења, усмеравања и вредновања рада педагошког асистента,
  - надзор над радом педагошког асистента,
  - одговорности и обавезе педагошког асистента за стручно, ефикасно и благовремено пружање услуге,
  - друга питања од значаја за уређење ове услуге.
7. Потребно је изменама и допунама постојећих прописа или доношењем нових, ближе и прецизније уредити радни правни положај педагошких асистената, у циљу обезбеђивања трајности и одрживости услуге, а у складу са поступањем органа по претходној препоруци.
8. Потребно је изменама и допунама постојећих прописа или доношењем нових, ближе и прецизније уредити услугу личног пратиоца, а нарочито :
  - начин пружања услуге личног пратиоца,
  - начин избора и ангажовања личног пратиоца,
  - критеријуме за процену потребе детета за личним пратиоцем,
  - опис послова личног пратиоца,
  - стандарде пружања услуге личног пратиоца,
  - услове и критеријуме за ангажовање личног пратиоца,
  - време и рокове пружања услуге (посебно током периода када се не одржава настава) и начин пружања услуге у ваннаставним активностима,
  - однос личног пратиоца и педагошког асистента, наставника, васпитача, стручног сарадника, тимова установе и директора установе,
  - начин праћења, усмеравања и вредновања рада личног пратиоца,
  - надзор над радом личног пратиоца,
  - одговорности и обавезе личног пратиоца за стручно, ефикасно и благовремено пружање услуге,
  - висину накнаде за рад личног пратиоца за целу територију Републике,
  - друга питања од значаја за уређење ове услуге.
9. Размотрити могућност прописивања да услугу личног пратиоца детету и ученику, уз накнаду, могу пружати родитељ, старатељ, односно члан породице детета, уз испуњавање законом прописаних критеријума и одговарајућу обуку.

10. Потребно је изменама и допунама постојећих прописа или доношењем нових, уредити правни статус пружања услуга додатне подршке у установама образовања и васпитања и радно правни положај запослених у установама образовања и васпитања који пружају додатну подршку.
11. Потребно је изменама и допунама постојећих прописа или доношењем нових уредити
  - начин подстицања установа образовања и васпитања на увођење нових и иновативних услуга додатне подршке деци и ученицима,
  - начин награђивања и подстицања установа образовања и васпитања које су успешне у успостављању, развијању и пружању услуга додатне подршке и њихових руководилаца,
  - начин подстицања и награђивања запослених у установама образовања и васпитања који су успешни у успостављању, развијању и пружању услуга додатне подршке деци и ученицима.
12. Потребно је изменама Правилника о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног образовања и васпитања и Правилника о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност средњег образовања и васпитања обезбедити да број стручних сарадника буде одговарајући потребама деце, ученика и установа у спровођењу образовног процеса, посебно потребама за пружање мера додатне подршке деци и ученицима у образовању и мерама заштите ученика од насиља, злостављања, занемаривања и дискриминације.
13. Потребно је изменама и допунама постојећих прописа или доношењем нових обезбедити да број деце и ученика у васпитној групи односно одељењу буде одговарајући за спровођење образовно васпитног и васпитно образовног рада на начин који обезбеђује индивидуализован приступ детету и ученику и пружање додатне образовне подршке сваком детету и ученику коме је она потребна.
14. Потребно је изменама и допунама постојећих прописа или доношењем нових уредити
  - начин, услове и облике пружања подршке од стране предшколских установа и основних и средњих школа које су својим активностима постале примери добре праксе у спровођењу инклузивног образовања и васпитања,
  - начин, услове и критеријуме за стицање статуса модел установе,
  - радно правни положај запослених који пружају додатну подршку другим установама,
  - начин награђивања и подстицања установа образовања и васпитања које су оствариле посебне успехе у пружању додатне подршке другим установама образовања и васпитања,
  - начин подстицања и награђивања запослених у установама образовања и васпитања који су остварили посебне успехе у пружању додатне подршке другим установама образовања и васпитања.
15. Потребно је изменама и допунама постојећих прописа или доношењем нових уредити
  - начин, услове и облике пружања подршке од стране школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом,
  - начин, услове и критеријуме за стицање статуса ресурс центра,
  - радно правни положај запослених у школама за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом током пружања додатне подршке у систему редовног

образовања начин награђивања и подстицања школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом које су оствариле посебне успехе у пружању додатне подршке другим установама образовања и васпитања,

- начин подстицања и награђивања запослених у школама за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом који су остварили посебне успехе у пружању додатне подршке другим установама образовања и васпитања.

16. Потребно је изменама и допунама постојећих прописа или доношењем нових уредити нове услуге социјалне и здравствене заштите посебно за децу која живе у сиромаштву, децу ромске националне припадности, децу која живе и раде на улици, децу са емоционалним и понашајним тешкоћама, децу са сметњама у развоју и инвалидитетом, децу са развојним тешкоћама, децу жртве насиља и другу децу у посебно осетљивом положају, као што су дневни боравци, помоћ у учењу, саветовалишта за децу и породице, свратишта, склоништа, услуге структурисаних активности са децом и друге.
17. Потребно је изменама и допунама Закона о средњем образовању и васпитању и Закона о дуалном образовању обезбедити
  - отклањање здравствене способности детета као услова за упис у образовни профил и образовање у образовном профилу и као разлога за престанак образовања у уписаном образовном профилу,
  - успостављање услуга додатне подршке у средњем образовању и васпитању и дуалном образовању које омогућавају сваком детету да упише сваки жељени образовни профил.
18. Потребно је да јединице локалне самоуправе у којима није успостављена ИРК, односно у којима формирана ИРК не обавља свој посао, успоставе ИРК и обезбеде њену функционалност.
19. Потребно је да јединице локалне самоуправе које не обезбеђују накнаде за рад чланова ИРК и координатора ИРК обезбеде средства и започну са редовним исплаћивањем накнада за чланове и координаторе ИРК.
20. Потребно је да јединице локалне самоуправе обезбеде одговарајући простор за рад ИРК који ће бити прилагођен потребама посла ИРК и потребама деце чије се потребе процењују пред ИРК.
21. Потребно је да јединице локалне самоуправе одреде адекватан износ средстава за накнаду трошкова рада ИРК и одговарајуће материјалне ресурсе.
22. Потребно је да јединице локалне самоуправе, установе образовања и васпитања, здравствене установе и установе социјалне заштите обезбеде да ИРК по поднетим захтевима поступају благовремено, ефикасно и у законом прописаним роковима.
23. Потребно је да јединице локалне самоуправе у којима ИРК нису поступале благовремено, ефикасно и у законом прописаним роковима, у сарадњи са установама здравствене заштите, социјалне заштите и образовања из којих су именовани чланови ИРК, идентификују узроке за неблаговремен и неефикасан рад и предузму одговарајуће мере.
24. Потребно је да јединице локалне самоуправе, Министарство просвете, науке и технолошког развоја, Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања

и Министарство здравља обезбеде свеобухватне и континуиране обуке просветних радника и радника у системима социјалне и здравствене заштите о инклузивном образовању и начину и моделима пружања додатне подршке деци и ученицима, као и о примерима добре праксе.

25. Потребно је да републички и органи аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе надлежни и овлашћени за пружање услуга додатне подршке деци и ученицима и финансирање тих услуга, обезбеде да се услуге додатне подршке финансирају на начин који обезбеђује сталност, одрживост, трајност и континуитет услуга.
26. Потребно је да републички и органи аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе надлежни и овлашћени за пружање и финансирање услуга додатне подршке деци и ученицима успостављају и развијају услуге које су усмерене на образовно и социјално укључивање деце која живе у сиромаштву, као што су укључивање у друштвене, ваннаставне, спортске, рекреативне и културне активности, активности на јачању образовних и других потенцијала деце, активности усмерених на структурирање слободног времена и подршке у образовању, као и активности усмерене на јачање веза са вршњачком групом.
27. Потребно је да републички и органи аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе надлежни и овлашћени за пружање и финансирање услуга додатне подршке деци и ученицима успостављају и развијају услуге намењене талентованој деци и ученицима, којима се обезбеђује континуирани и структурирани додатни рад, на начин који подстиче њихове потенцијале, и уз примену нових метода и ангажовање додатних људских и материјалних ресурса.
28. Потребно је да јединице локалне самоуправе обезбеде бесплатан превоз до и од школе за сву децу и ученике који живе у удаљеним крајевима и децу и ученике који пешаче.
29. Потребно је да јединице локалне самоуправе обезбеде такву организацију бесплатног превоза деце до и од школе која омогућава деци и ученицима не само похађање наставе/васпитног рада, већ и учешће деце у наставним и ваннаставним активностима, као и у спортским, културним, рекреативним и другим активностима у заједници и вршњачкој групи.
30. Потребно је да републички и органи аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе надлежни и овлашћени за пружање и финансирање услуга додатне подршке деци и ученицима успостављају и развијају услуге специфичне за децу ромске националне припадности, усмерене ка подстицању укључивања у образовање, спречавање осипања из образовања, промене образаца у односу на девојчице ромске националне припадности, подстицање уписа деце у предшколске установе на раном узрасту, подстицање средњошколског образовања деце ромске националне припадности, учешће деце у наставним, ваннаставним, спортским, културним, рекреативним и другим активностима у заједници и вршњачкој групи.
31. Потребно је да јединице локалне самоуправе, Министарство просвете, науке и технолошког развоја и установе образовања и васпитања развијају услуге додатне образовне подршке унутар установа образовања и васпитања и локалној заједници усмерене ка подршци деци ромске националне припадности у учењу, укључивању у наставне и ваннаставне активности и активности у заједници и вршњачкој групи.

32. Потребно је да јединице локалне самоуправе и Министарство просвете, науке и технолошког развоја предузимају мере ради даљег смањивања уписа деце у школе и одељења за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом и мере ради већег укључивања деце са сметњама у развоју и инвалидитетом у установе редовног система образовања и васпитања.
33. Потребно је да јединице локалне самоуправе и Министарство просвете, науке и технолошког развоја предузимају мере ради спречавања неоправданог уписа деце ромске националне припадности у школе и одељења за образовање деце са сметњама у развоју и инвалидитетом, као и мере ради већег укључивања деце ромске националне припадности из ових школа у установе редовног система образовања и васпитања.
34. Потребно је да јединице локалне самоуправе, Министарство здравља, Министарство за државну управу и локалну самоуправу и други органи, установе, организације и службе предузму мере ради јачања улоге здравствених медијаторки и ромских координатора у подстицању укључивања деце ромске националне припадности у образовни процес, посебно на укључивање деце у раном узрасту у предшколске установе, припремни предшколски програм и средње образовање и васпитање, као и праћење и спречавање осипања из образовања.
35. Потребно је да републички и органи аутономне покрајине и јединица локалне самоуправе, обезбеде дугорочно решавање проблема неприступачности и недовољне приступачности установа образовања и васпитања деци са сметњама у развоју и инвалидитетом.
36. Потребно је да јединице локалне самоуправе, у којима није успостављена услуга личног пратиоца, ову услугу обезбеде.
37. Потребно је да Министарство просвете, науке и технолошког развоја и Министарство за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, у сарадњи са другим органима и организацијама, обезбеде потребне обуке за личне пратиоце
38. Потребно је да јединице локалне самоуправе обезбеде да лични пратиоци добију одговарајућу обуку.
39. Потребно је да Министарство просвете, науке и технолошког развоја утврди број потребних педагошких асистената, имајући у виду потребе деце из осетљивих друштвених група и деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и обезбеди адекватан број педагошких асистената.
40. Потребно је да Министарство просвете, науке и технолошког развоја и јединице локалне самоуправе у већој мери прате примену мера за упис деце из осетљивих друштвених група у установе предшколског васпитања и образовања.

III РАЗВОЈ ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА И УСЛУГА ДОДАТНЕ ПОДРШКЕ ДЕЦИ И УЧЕНИЦИМА У ОБРАЗОВНОМ ПРОЦЕСУ

1. РАЗВОЈ ПРАВНОГ ОКВИРА ИНКЛУЗИВНОГ ОБРАЗОВАЊА

Устав Републике Србије¹ забрањује „сваку дискриминацију, непосредну или посредну, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета. Не сматрају се дискриминацијом посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима“². Устав јемчи права детета, прописујући да „деца уживају људска права примерено свом узрасту и душевној зрелости“³. Устав гарантује да „свако има право на образовање“, а „Република Србија омогућује успешним и надареним ученицима слабијег имовног стања бесплатно високошколско образовање, у складу са законом“⁴.

До доношења Закона о основама система образовања и васпитања (у даљем тексту: ЗОСОВ) 2009. године, образовање деце било је условљено проценом њиховог здравственог стања и „способности“ за образовање, која је „способност“ процењивана у односу на „способности“ детета „типичног“ развоја. Иако је закон признавао право „лица са сметњама у развоју, на образовање и васпитање које уважава њихове посебне образовне и васпитне потребе“⁵, постојање „способности“ за образовање у редовним школама било је услов за упис у те школе, а непостојање „способности“ разлог да се дете уписује у школе за образовање ученика са сметњама у развоју или да се не школује. У први разред основне школе деца су се уписивала тек након испитивања спремности за упис у основну школу у ком поступку је школа могла да упути дете комисији јединице локалне самоуправе која препоручује програм образовања и васпитања, у складу са посебним законом⁶. Дете са сметњама у развоју стицало је основно образовање и васпитање у школи одређеној на основу решења којим се утврђује „врста и степен ометености у развоју“⁷. Наставни план и програм образовања и васпитања доносио се за сваку врсту и степен ометености у развоју⁸, а за образовање и васпитање ученика ометених у развоју оснивале су се школе које су могле да обављају делатност предшколског васпитања и образовања, основног и средњег образовања и васпитања, исте врсте ометености у развоју.⁹ „Уз помоћ тестова општих способности проверених или стандардизованих, као и уз помоћ тестова који нису стандардизовани али се дуже

¹ „Службени гласник РС“ број 98/2006.

² Члан 21. Устава.

³ Члан 64. Устава.

⁴ Члан 71. Устава.

⁵ Члан 4. тада важећег ЗОСОВ („Службени гласник РС“, бр. 62/2003, 64/2003, 58/2004, 62/2004, 101/2005, 79/2005, 81/2005 и 83/2005).

⁶ Члан 90. тада важећег ЗОСОВ („Службени гласник РС“, бр. 62/2003, 64/2003, 58/2004, 62/2004, 101/2005, 79/2005, 81/2005 и 83/2005).

⁷ Члан 83. тада важећег Закона о основној школи („Службени гласник РС“, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94, 22/2002, 62/2003, 64/2003 и 101/2005).

⁸ Члан 88. тада важећег Закона о основној школи („Службени гласник РС“, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94, 22/2002, 62/2003, 64/2003 и 101/2005).

⁹ Члан 91. тада важећег Закона о основној школи („Службени гласник РС“, бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94, 22/2002, 62/2003, 64/2003 и 101/2005).

времена примењује у нашој пракси¹⁰, деца су „разврставана“ у „категорије“, па су на пример деца са интелектуалним тешкоћама разврставана на категорије „лако ментално ометено дете“, „умерено ментално ометено дете“, „теже ментално ометено дете“ и „тешко ментално ометено дете“¹¹. Последње две категорије сматрале су се „неедукабилним“.

Ове одредбе у пракси су доводиле до тога да се из система редовног образовања била искључена сва деца која нису показала „спремност“ за школовање по критеријумима који нису узимали у обзир не само здравствене карактеристике деце или постојање инвалидитета, већ ни индивидуалне карактеристике и породичне, социјалне, језичке и друге карактеристике које су доприносиле или узроковале немогућност детета да одговори захтевима стандарда „типичног“ развоја. Тако је била учестала пракса да се деца са сметњама у развоју, деца која живе у депривираним и нестимулативним породичним и социјалним условима, деца ромске националне припадности и друга деца којој животне и социјалне околности нису омогућиле услове за уобичајен и „типичан“ развој, у великом броју уписују у школе за образовање деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и школују изван редовног образовног система и вршњачких група.

Образовни прописи нису препознавали услуге подршке деци и ученицима, не само када је реч о деци са сметњама у развоју и инвалидитетом, већ ни када би додатна подршка детету могла бити потребна из других разлога (социјална и породична ситуација детета, емоционалне тешкоће, понашајни проблеми, нестимулативна средина, сиромаштво и др.). Ни надарена деца нису имала обезбеђене услуге подршке које би у пуној мери подстакле даљи развој њихових талената. Иако су талентовану децу прописи у области образовања пре 2009. године препознавали, прописујући право ученика са посебним способностима на образовање и васпитање које уважава њихове посебне образовне и васпитне потребе,¹² подршка ученицима обезбеђивала се кроз скромне услуге какво су награђивање, стипендије, обавезе школе да организује додатни рад за ученике од четвртог до осмог разреда са посебним способностима, склоностима и интересовањима за поједине предмете¹³ и могућност да се оснивају школе за образовање ученика са посебним способностима, односно талентованих ученика¹⁴.

Закон о основама система образовања и васпитања (ЗОСОВ) донет 2009. године¹⁵ начинио је заокрет у образовању деце и ученика, увођењем принципа инклузије у образовање. Овај закон је и тада, као и данас, утемељен на принципу да свако дете има

¹⁰ Члан 8. Одлуке о критеријумима за разврставање деце ометене у развоју и начину рада комисије за преглед деце ометене у развоју ("Службени гласник РС", бр. 16/86), престала да важи Одлуком о престанку важења Одлуке о критеријумима за разврставање деце ометене у развоју и начину рада комисија за преглед деце ометене у развоју ("Службени гласник РС", број 65/2010).

¹¹ Члан 5 Одлуке о критеријумима за разврставање деце ометене у развоју и начину рада комисије за преглед деце ометене у развоју ("Службени гласник РС", број 16/86).

¹² Члан 4 тада важећег ЗОСОВ ("Службени гласник РС", бр. 62/2003, 64/2003, 58/2004, 62/2004, 101/2005, 79/2005, 81/2005 и 83/2005); Члан 11 тада важећег Закона о средњој школи ("Службени гласник РС", бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96, 23/2002, 25/2002, 62/2003, 64/2003 и 101/2005)

¹³ Члан 30 тада важећег Закона о основној школи ("Службени гласник РС", бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 66/94, 22/2002, 62/2003, 64/2003 и 101/2005).

¹⁴ Члан 14 тада важећег Закона о средњој школи ("Службени гласник РС", бр. 50/92, 53/93, 67/93, 48/94, 24/96, 23/2002, 25/2002, 62/2003, 64/2003 и 101/2005).

¹⁵ ("Службени гласник РС", бр. 72/2009, 52/2011, 55/2013, 35/2015, 68/2015 и 62/2016).

право и могућност да се школује и да свако дете има право на квалитетно образовање које ће подстицати развој дететових развојних и развијајућих капацитета до крајњих граница. Из правног система Републике Србије искључена је могућност да се детету право на образовање ускраћује, ограничава или условљава, јер је ЗОСОВ заснован и на принципу да систем образовања и васпитања мора да обезбеди за сву децу једнако право и доступност образовања и васпитања, које је прилагођено узрасним и личним образовним потребама детета. ЗОСОВ јемчи право „лица са сметњама у развоју и са инвалидитетом на образовање и васпитање које уважава њихове образовне и васпитне потребе у редовном систему образовања и васпитања, уз појединачну, односно групну додатну подршку“, као и право „лица са изузетним способностима имају право на образовање и васпитање које уважава њихове посебне образовне и васпитне потребе, у редовном систему, у посебним одељењима или посебној школи“¹⁶. Инклузивно образовање, ЗОСОВ је поставио на два стуба: школи и заједници, које обе имају дужност да деци и ученицима, којима је то потребно, обезбеде додатну подршку у образовању, како кроз мере образовног система и процеса, тако и кроз мере система социјалне и здравствене заштите и услуга у заједници.

Због екстремно лошег положаја деце са сметњама у развоју и инвалидитетом, природно је нови ЗОСОВ био усмерен као инклузији ове деце у образовни систем. Тек каснијим изменама, ЗОСОВ у већој мери препознаје и друге групе деце у осетљивом положају, као што су деца у сиромаштву, деца са емоционалним тешкоћама, деца са проблемима у понашању, деца из нестимулативне породичне и социјалне средине и др.

ЗОСОВ је прописао **обавезу** уписа у основну школу **сваког** детета које до почетка школске године има најмање шест и по, а највише седам и по година, али је оставио могућност образовања деце у школама за образовање ученика са сметњама у развоју, на основу препоруке изабраног лекара надлежног дома здравља, а на основу процене потреба за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке ученику, уз сагласност родитеља¹⁷. Истовремено, закон је нормативно подржао тенденцију да школа за ученике са сметњама у развоју постане извор додатне подршке у образовању деце, ученика и одраслих са сметњама у развоју, прописујући могућност да ове школе пружају подршку детету, ученику, одраслом у васпитној групи у школи коју похађају, као и подршку другој школи и породици¹⁸.

ЗОСОВ уводи у правни систем индивидуални образовни план, индивидуални програм и индивидуализовани начин рада, као облике додатне подршке. Индивидуални образовни план, као и отклањање физичких и комуникацијских препрека, су обавезе установа образовања и васпитања¹⁹.

ЗОСОВ је увео још један облик додатне подршке – педагошку асистенцију, прописујући да педагошки асистент пружа помоћ и додатну подршку деци и ученицима, у складу са њиховим потребама и помоћ наставницима, васпитачима и стручним сарадницима у циљу унапређивања њиховог рада са децом и ученицима којима је потребна додатна образовна подршка. У свом раду остварује сарадњу са родитељима, односно

---

¹⁶ Члан 6 ЗОСОВ.

¹⁷ Члан 98. ЗОСОВ.

¹⁸ Члан 27 ЗОСОВ.

¹⁹ Члан 77 ЗОСОВ.

старатељима, а заједно са директором сарађује и са надлежним установама, организацијама, удружењима и јединицом локалне самоуправе²⁰.

Посебну улогу ЗОСОВ даје стручним сарадницима, прописујући да је „задатак стручног сарадника да својим компетенцијама, саветодавним и другим облицима рада унапређује образовно-васпитни рад ..., пружа подршку наставницима и васпитачима за унапређивање њиховог образовно-васпитног рада..., пружа помоћ наставницима у развијању индивидуалних образовних планова и помоћ деци, ученицима, родитељима, наставницима и васпитачима, по питањима која су од значаја за образовање и васпитање и развој професионалне каријере ученика²¹.

Као облици додатне подршке прописани су и учење језика за децу и ученике који не познају језик на коме се изводи образовно-васпитни рад или поједине програмске садржаје, односно припрему за наставу и допунску наставу, по посебном упутству²², као и право на превоз, смештај и исхрану, ради похађања припремног предшколског програма, за децу која живе на удаљености већој од два километра од установе и ученике основне школе који живе на удаљености већој од четири километра од седишта школе. Право на превоз, смештај и исхрану имају деце и ученици са сметњама у развоју, без обзира на удаљеност места становања од школе; а превоз и ученици када учествују на републичким и међународним такмичењима²³.

Изменама и допунама ЗОСОВ које су уследиле 2011. и 2013. године, додатно је оснажено начело инклузивног образовања. Првим изменама и допунама ЗОСОВ из 2011. године, услови за упис деце у школе за образовање ученика са сметњама у развоју додатно су постројени, прописивањем да деца могу уписати у школу за образовање ученика са сметњама у развоју само на основу мишљења интерресорне комисије за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке ученику и уз сагласност родитеља²⁴. Следећим изменама и допунама ЗОСОВ из 2013. године, начело инклузивног образовања је додатно разрађено, усмеравајући се не само на децу која из здравствених разлога и стања имају развојне тешкоће, већ и на децу чије тешкоће у развоју имају узрок у другим факторима и околностима²⁵.

Промене у ЗОСОВ као кровном закону довеле су и до промена у посебним законима који уређују основно и средње образовање и васпитање и предшколско васпитање и образовање. Најпре су изменама **закона о основној и средњој школи** брисане одредбе које су онемогућавале, ограничавале и условљавале школовање деце. Потом је 2010. године донет **Закон о предшколском васпитању и образовању**²⁶, који уводи и у предшколско васпитање и образовање услуге додатне подршке деци, укључујући и специфичне облике подршке, као што је изузимање из обавезе плаћања услуга предшколског васпитања и образовања²⁷, у складу са Законом о финансијској подршци породици са децом²⁸ или приоритетан упис деце из осетљивих група у предшколске

²⁰ Члан 117 ЗОСОВ.

²¹ Члан 119 ЗОСОВ.

²² Чл. 69 и 100 ЗОСОВ.

²³ Чл. 157-159. ЗОСОВ.

²⁴ Члан 13 Закона о изменама и допунама ЗОСОВ ("Службени гласник РС", број 52/2011).

²⁵ Члан 1 Закона о изменама и допунама ЗОСОВ ("Службени гласник РС", број 55/2013).

²⁶ „Службени гласник РС“ број 18/2010.

²⁷ Члан 50 Закона о предшколском васпитању и образовању.

²⁸ Члан 9 Закона о финансијској подршци породици са децом ("Службени гласник РС", бр. 16/2002, 115/2005 и 107/2009).

установе²⁹ (критеријуми за приоритетан упис усвојени су годину дана касније Правилником о ближим условима за утврђивање приоритета за упис деце у предшколску установу³⁰). Током 2013. године су донети **Закон о основном образовању и васпитању**³¹ и **Закон о средњем образовању и васпитању**³², чије су одредбе засноване на принципима и циљевима образовања које је прописао ЗОСОВ и којима се разрађују одредбе кровног закона у вези пружања додатне подршке ученицима у специфичним окружењима основношколског, односно средњешколског система. Ови закони увели су стручну помоћ ради спровођења инклузивног образовања и васпитања за наставника, стручног сарадника, васпитача, педагошког асистента и родитеља у виду сарадње школе са органима јединице локалне самоуправе, као и са школом за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом, односно школом која има одељење за ученике са сметњама у развоју, другим организацијама, установама и институцијама на локалном и ширем нивоу³³. Закони прописују и могућност да посебну стручну помоћ могу да пружају лица компетентна у области инклузивног образовања и школе које су својим активностима постале примери добре праксе у спровођењу инклузивног образовања и васпитања³⁴ као и школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом и школа која има одељење за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом пружа подршку школи у систему редовног образовања и васпитања³⁵.

Међутим, Закон о средњем образовању и васпитању поставио је ограничење за ученика коме је због сметњи у развоју и инвалидитета, специфичних тешкоћа у учењу, социјалне ускраћености, ризика од раног напуштања школовања и других разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању, прописујући да „треба да испуњава здравствене услове који одговарају захтевима занимања“³⁶.

2010. године усвојен је и нови **Закон о ученичком и студентском стандарду**³⁷, који је начело инклузивног образовања препознао и при дефинисању ученичког и студентског стандарда као организоване делатности којом се у области образовања и васпитања обезбеђују додатни услови за доступније, ефикасније и квалитетније образовање и васпитање ученика и студената, у циљу стварања материјалних, културних, социјалних, здравствених и других услова којима се подстиче стицање образовања, друштвена укљученост и свестрани развој личности ученика и студената³⁸. Ученик средње школе има право на смештај, исхрану и васпитни рад; ученички кредит; ученичку стипендију; стипендију за изузетно надарене ученике; одмор и опоравак; културне, уметничке, спортске и рекреативне активности и информисање³⁹.

2011. године донет је нови **Закон о социјалној заштити**⁴⁰ који уводи или прецизније уређује услуге социјалне заштите, од којих неке по својој природи представљају додатну социјалну подршку образовању деце и ученика. Услуге социјалне заштите пружају се у

²⁹ Члан 13 Закона о предшколском васпитању и образовању.

³⁰ "Службени гласник РС", бр. 44/2011.

³¹ "Службени гласник РС", број 55/2013.

³² "Службени гласник РС", број 55/2013.

³³ Члан 64 Закона о основном образовању и васпитању.

³⁴ Члан 64 Закона о основном образовању и васпитању.

³⁵ Члан 18 Закона о основном образовању и васпитању.

³⁶ Члан 12 закона о средњем образовању и васпитању.

³⁷ "Службени гласник РС", бр. 18/2010 и 55/2013.

³⁸ Члан 2. Закона о ученичком и студентском стандарду.

³⁹ Члан 3. Закона о ученичком и студентском стандарду.

⁴⁰ "Службени гласник РС", бр. 24/2011.

складу са начелима социјалне заштите, између осталих и са начелом најбољег интереса корисника⁴¹, начелом ефикасности социјалне заштите⁴², начелом благовремености социјалне заштите⁴³, начелом целовитости социјалне заштите⁴⁴ и начелом доступности и индивидуализације социјалне заштите⁴⁵. Поред услуга социјалне заштите, Закон о социјалној заштити уређује и право на материјалну подршку коју корисник остварује путем новчане социјалне помоћи, додатка за помоћ и негу другог лица, увећаног додатка за помоћ и негу другог лица, помоћи за оспособљавање за рад, једнократне новчане помоћи, помоћи у натури и других врста материјалне подршке⁴⁶. Наменским трансферима, у складу са законом којим се уређује финансирање јединица локалне самоуправе, из буџета Републике Србије могу се финансирати услуге социјалне заштите које по овом закону финансирају јединице локалне самоуправе - у јединицама локалне самоуправе чији је степен развијености, утврђен у складу са прописима којима се уређује разврставање јединица локалне самоуправе према степену развијености - испод републичког просека; услуге социјалне заштите у јединицама локалне самоуправе на чијој територији се налазе установе за домски смештај у трансформацији, укључујући и трошкове трансформације тих установа; иновативне услуге и услуге социјалне заштите од посебног значаја за Републику Србију⁴⁷.

Закон о уџбеницима⁴⁸ који је усвојен 2015. године донео је измене у одобравању и издавању уџбеника, уводећи новине као што је ограничење највише малопродајне цене уџбеника, приручника и наставних материјала⁴⁹ и могућност финансирања уџбеника средствима буџета Републике Србије ученицима и полазницима из социјално/материјално угрожених породица⁵⁰. На основу ових одредби, Влада је за школске 2016/2017 и 2017/2018 године донела одлуке о финансирању набавке уџбеника средствима буџета Републике Србије⁵¹.

Овај закон је, међутим, увео прилагођене уџбенике као наставно средство за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом, омогућавајући не само прилагођавање формата, већ и садржине – чиме је отворио могућност „посебних“ садржаја за децу са сметњама у развоју, другачијих од садржаја истих уџбеника који нису „прилагођени“⁵². Овај проблем је покушао да реши **Правилник о начину прилагођавања садржаја и/или формата уџбеника**⁵³ дефинишући да је реч о техничким облицима прилагођавања: прилагођени уџбеник је претходно по закону одобрени уџбеник коме је одговарајућим прилагођавањем садржаја и/или формата, односно писма и формата омогућена приступачност за ученике са сметњама у развоју, односно инвалидитетом, у складу са њиховим потребама и могућностима⁵⁴.

⁴¹ Члан 26 Закона о социјалној заштити.

⁴² Члан 28 Закона о социјалној заштити.

⁴³ Члан 29 Закона о социјалној заштити.

⁴⁴ Члан 30 Закона о социјалној заштити.

⁴⁵ Члан 33 Закона о социјалној заштити.

⁴⁶ Члан 79 Закона о социјалној заштити.

⁴⁷ Члан 206 Закона о социјалној заштити.

⁴⁸ "Службени гласник РС", бр. 68/2015 и 113/2017.

⁴⁹ Члан 35 Закона о уџбеницима.

⁵⁰ Члан 9 Закона о уџбеницима.

⁵¹ "Службени гласник РС", бр. 63/2016 и 88/2016 и "Службени гласник РС", број 33/2017.

⁵² Члан 4 Закона о уџбеницима.

⁵³ "Службени гласник РС", бр. 55/2017.

⁵⁴ Члан 2 Правилника о начину прилагођавања садржаја и/или формата уџбеника.

Крајем 2017. године, дошло је до значајних нормативних измена у систему образовања и васпитања. Између осталог, донети су нови Закон о основама система образовања и васпитања (ЗОСОВ)⁵⁵ и Закон о дуалном образовању⁵⁶, а измењени су и допуњени Закон о основном образовању и васпитању, Закон о средњем образовању и васпитању и Закон о предшколском васпитању и образовању⁵⁷.

Важећи **ЗОСОВ** такође почива на начелу инклузивног образовања и донео је неке прецизније одредбе у вези са додатном подршком образовању деце са сметњама у развоју и инвалидитетом, које би требало да обезбеде правилније и ефикасније уређивање тих питања кроз подзаконске прописе.

Више од свих претходних, овај закон препознаје различите разлоге због којих је детету и ученику потребна додатна подршка, прописујући као разлоге због којих детету и ученику може бити потребна додатна подршка не само сметње у развоју и инвалидитет, већ и социјалну ускраћеност, тешкоће у учењу, ризик од раног напуштања школовања⁵⁸, социјалну угроженост, живот у неразвијеним подручјима, специфичне тешкоће у учењу.

ЗОСОВ је као законску категорију увео услугу личног пратиоца⁵⁹ и бесповратну новчану помоћ посебно талентованим ученицима коју исплаћује Република⁶⁰, додатно уредио ИОП⁶¹, могућност да установе стекну статус ресурсног центра за асистивне технологије⁶², и интерресорне комисије (даљем тексту: ИРК)⁶³.

Међутим, ни овај закон није обезбедио потпуно уређивање одређених питања, а одређеним је одредбама снизио постигнути степен права детета. Недостају одредбе којима се обезбеђује благовременост, ефикасност, законитост, стручност и континуитет у раду ИРК и поступцима процене потреба детета, одредбе о томе ко и на који начин прати ефекте мера додатне подршке предложених од стране ИРК, критеријуми за избор чланова интерресорне комисије, одредбе о њиховој одговорност за стручан, правилан и законит рад; одредбе о последицама нестручног, незаконитог или неправилног рада и разлозима и поступку разрешења сталних чланова интерресорних комисија; одредбе о надзору над радом и стручним радом ИРК, одредбе којима се уређује оквир за финансирање рада ИРК, као и одредбе којима се успоставља одређени степен обавезности поступања у складу са мишљењем ИРК. За децу са изузетним способностима (талентовану децу) обезбеђена је подршка путем проширивања и продубљивања садржаја образовно васпитног рада, али не и прилагођавање начина рада чиме су сужене могућности за ове ученике да кроз различите методе даље развијају своје потенцијале. Није прецизирана услуга педагошке асистенције, нити су уведене услуге специфичне за децу коју овај закон препознаје као потенцијалне примаоце додатне подршке (социјално угрожену децу, децу која живе у неразвијеним подручјима, децу са специфичним тешкоћама у учењу). Закон није обезбедио довољно услова да се

⁵⁵ „Службени гласник РС“ број 88/2017.

⁵⁶ "Службени гласник РС", бр. 101/2017.

⁵⁷ Закони о изменама и допунама сва три закона објављени су у "Службеном гласнику РС", број 101/2017.

⁵⁸ Члан 76. ЗОСОВ.

⁵⁹ Члан 136. ЗОСОВ.

⁶⁰ Члан 187. ЗОСОВ.

⁶¹ Члан 76. ЗОСОВ.

⁶² Члан 54. ЗОСОВ.

⁶³ Члан 77. ЗОСОВ.

услуге развијају унутар установа образовања и васпитања, с обзиром да није значајно мењао организацију рада у установама образовања и васпитања, одговорност запослених, њихово додатно образовање на стицању вештина у раду са ученицима, начин формирања одељења и број ученика у њима, рад и задатке стручних сарадника и њихов број, нити је увео подстицајне и мере награђивања установа и запослених успешних у примени и промовисању инклузивног образовања, превенцији и сузбијању насиља и усвајању и унапређивању других вредности на којима је систем образовања и васпитања заснован. Одредбом да јединица локалне самоуправе обезбеђује средства за предшколско васпитање и образовање у износу до 80 посто, уместо – како је ранијим прописима било предвиђено – од 80 посто, предшколско васпитање и образовање је у највећој мери постало зависно од економске снаге породице, чиме је снижен достигнути стандард у остваривању права деце на образовање и васпитање.

За разлику од ЗОСОВ који је, када је реч о инклузивном образовању, донео одређена унапређења, новодонети **Закон о дуалном образовању** је у значајној мери снижио стандарде у остваривању и заштити права детета у образовном систему, а ученике који се образују у складу са овим законом ставио у битно неповољнији положај у односу на друге ученике средњих школа. Ученицима у дуалном моделу нису обезбеђени ни исти обим права на образовање, нити исти механизми заштите права, а Закон о дуалном образовању је, као посебан закон, искључио примену бројних заштитних и унапређујућих одредби ЗОСОВ, Закона о средњем образовању и васпитању и подзаконских прописа чија примена у дуалном моделу није могућа. Ово се посебно односи на прописе у области додатне подршке деци и ученицима и заштиту од насиља, злостављања, занемаривања и дискриминације. Закон о дуалном образовању омогућио је далеко лакше искључивање и осипање ученика из средњег стручног образовања, а сам процес у великој мери препустио послодавцима и ставио га изван домашаја надзорних и корективних механизма државе.

Одредбу Закона о средњем образовању и васпитању која прописује да „ученик коме је због сметњи у развоју и инвалидитета, специфичних тешкоћа у учењу, социјалне ускраћености, ризика од раног напуштања школовања и других разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању и треба да испуњава здравствене услове који одговарају захтевима занимања“⁶⁴ Закон о дуалном образовању је подигао на ниво услова не само за упис већ и за цео ток школовања детета. Без доказа о здравственој способности за образовни профил није могуће закључити уговор о учењу кроз рад⁶⁵, а „трајни губитак здравствене способности за рад у занимању за које се школује“ разлог је за раскид уговора о учењу кроз рад (а тиме и прекид образовања у уписаном образовном профилу)⁶⁶. Овим одредбама су деци са здравственим тешкоћама и деци са сметњама у развоју и инвалидитетом сужене могућности средњег образовања – што је у суштини негирање инклузије и начела социјалног укључивања. Одредба овог закона да су принципи дуалног образовања и право избора, доступност и једнаке могућности⁶⁷, као и одредба да је у припреми градских/општинских планова уписа „потребно обезбедити услове за укључивање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом и ученика из осетљивих група“⁶⁸, нису отклониле, нити умањиле дубоку неинклузивност оваквог

⁶⁴ Члан 12. Закона о средњем образовању и васпитању.

⁶⁵ Члан 22. Закона о дуалном образовању.

⁶⁶ Чл. 24. и 25. Закона о дуалном образовању.

⁶⁷ Члан 3. Закона о дуалном образовању.

⁶⁸ Члан 7. Закона о дуалном образовању.

концепта образовања који није заснован на потребама и правима ученика на квалитетно и укључујуће образовање, већ на потребама тржишта и послодаваца.

Нови Закон о финансијској подршци породици са децом⁶⁹ задржао је ранија права која су се односила на образовно васпитни процес (накнада трошкова боравка у предшколској установи за децу без родитељског старања; накнада трошкова боравка у предшколској установи за децу са сметњама у развоју и децу са инвалидитетом, и регресирање трошкова боравка у предшколској установи деце из материјално угрожених породица) и увео ново право - право на накнаду трошкова боравка у предшколској установи за децу корисника новчане социјалне помоћ⁷⁰. Услов за остваривање права на дечји додатак је да дете редовно похађа наставу, односно припремни предшколски програм⁷¹, изузев у прописаним изузетним случајевима, а Закон је прописао и право на дечји додатак за децу која редовно похађају средњу школу и која су са успехом завршила школску годину⁷².

Одредбе ЗОСОВ из 2009. године о додатној подршци детету и ученику у образовању и одредбе којим се у правни систем уводе интерресорне комисије за процену потреба детета и ученика за додатном подршком, биле су правни основ за доношење подзаконских прописа којима су уређени неки облици додатне подршке. Годину дана након усвајања ЗОСОВ, 2010. године, донети су: Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику⁷³, Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање⁷⁴, Правилник о програму обуке за педагошког асистента⁷⁵ и Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање⁷⁶. Прва три непосредно уређују питања која се односе на додатну подршку деци и ученицима у образовању, док Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање не уређује питања додатне подршке деци и ученицима, а мере (превентивне и интервентне) се могу сматрати и обликом (посредне или непосредне) додатне подршке ученицима.

Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику уредио је облике додатне подршке, оснивање и рад ИРК и поступак процене потреба детета и ученика. Овај подзаконски пропис правни је основ за оснивање ИРК у јединицама локалне самоуправе, а увео је у правни систем услугу личног пратиоца и друге облике непосредне и посредне додатне подршке. Правилник је поставио принципе процене потребе детета, као што су поштовање урођеног достојанства и индивидуалне самосталности, укључујући слободу сопственог избора; уважавање разлика и њихово прихватање као дела људске разноликости; забрана дискриминације; уважавање развојних способности деце из осетљивих група као и поштовање права деце из осетљивих група на очување свог идентитета; обезбеђивање пуне укључености у образовни систем и квалитетно напредовање⁷⁷.

⁶⁹ "Службени гласник РС", број 113/2017.

⁷⁰ Члан 9. Закона о финансијској подршци породици са децом.

⁷¹ Члан 26 Закона о финансијској подршци породици са децом.

⁷² Члан 33 Закона о финансијској подршци породици са децом.

⁷³ "Службени гласник РС", број 63/2010.

⁷⁴ Службени гласник РС, број 76/2010.

⁷⁵ "Службени гласник РС - Просветни гласник", број 11/2010.

⁷⁶ "Службени гласник РС", број 30/2010.

⁷⁷ Члан 11 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику.

Детаљнијим прецизирањем ИОП, **Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање** је право на ИОП обезбедио за дете и ученик који има потребу за додатном подршком у образовању и васпитању због тешкоћа у приступању, укључивању, учествовању или напредовању у васпитно-образовном или образовно-васпитном раду, ако те тешкоће утичу на остваривање општих исхода образовања и васпитања, а нарочито ако дете, односно ученик: има тешкоће у учењу (због специфичних сметњи у учењу или проблема у понашању и емоционалном развоју); има сметње у развоју или инвалидитет (телесне, моторичке, чулне, интелектуалне или вишеструке сметње или сметње из спектра аутизма); потиче, односно живи у социјално нестимулативној средини (социјално, економски, културно, језички сиромашној средини или дуготрајно борави у здравственој, односно социјалној установи); из других разлога остварује право на подршку у образовању. Право на прилагођен и обogaђен начин образовања по ИОП-у има и ученик са изузетним способностима који стиче основно и средње образовање и васпитање⁷⁸. Правилник је уредио начин доношења ИОП, а посебно да се ИОП доноси односно индивидуализација рада спроводи на основу педагошког профила детета, односно ученика⁷⁹ и према образовним потребама детета, односно ученика⁸⁰ уз уважавање поступности. Доношењу ИОП-а са измењеним програмом, односно прилагођеним посебним стандардима постигнућа, претходи доношење, примена и вредновање ИОП-а са прилагођеним програмом, као и мишљење интерресорне комисије за процену потреба за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком детету и ученику⁸¹.

Правилник о програму обуке за педагошког асистента је уредио обим и врсту обуке за пружаоце услуге педагошког асистента који морају бити оспособљени за самостално обављање послова педагошког асистента. Педагошки асистент, односно лице које похађа обуку за педагошког асистента мора да има стечено средње образовање и мора да познаје ромски језик ако ради са децом, ученицима и породицама из ромске заједнице⁸². Програмом обуке педагошки асистент се оспособљава за континуирано унапређивање рада са децом и ученицима којима је потребна додатна подршка у образовању и васпитању, пружање помоћи васпитачу, наставнику и стручном сараднику, сарадњу и рад са родитељима и породицом, успостављање сарадње и процедура⁸³.

Прописујући обавезе установа образовања и васпитања у случају насиља, злостављања или занемаривања деце и ученика и кораке у поступању у ситуацији насиља које се догађа, догодило се или прети да се догоди, **Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање** обезбеђује и додатну подршку деци и ученицима у образовању, и то како ученицима који су жртве насиља, тако и онима који су насиље извршили, односно били присутни или на други начин

⁷⁸ Члан 2 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање.

⁷⁹ Члан 3 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање.

⁸⁰ Члан 7 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање.

⁸¹ Члан 7 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање.

⁸² Члан 3 Правилника о програму обуке за педагошког асистента.

⁸³ Члан 4 Правилника о програму обуке за педагошког асистента.

повезани са насиљем. Оперативни план заштите који прописује Правилник садржи и активности усмерене на пружање додатне подршке ученицима и припрему индивидуалног образовног плана⁸⁴.

На основу Закона о ученичком и студентском стандарду донет је **Правилник о смештају и исхрани ученика и студената**⁸⁵ који је прописао да су критеријуми за рангирање ученика који су се пријавили за коришћење услуге смештаја и исхране, успех ученика у школовању и материјално стање породице⁸⁶. Предност у рангирању до броја предвиђеног за упис има кандидат: без једног или без оба родитеља; који има већи број бодова по основу општег успеха у претходном школовању; који је за свој рад и активности у дому ученика претходне школске године награђен или похваљен одлуком педагошког већа⁸⁷. Ученик, односно студент из осетљивих друштвених група (материјално угрожене породице, деца без родитељског старања, једнородитељске породице, ромска национална мањина, лица са инвалидитетом, лица са хроничним болестима, лица чији су родитељи нестали или су киднаповани на територији Косова и Метохије и на територији република бивше СФРЈ, избеглице и расељена лица, повратници по споразуму о реадмисији и депортовани ученици и студенти, ученици који се школују за образовни профил за дефицитарно занимање, ученици близанци, студенти реконвалесценти), остварује право на смештај и исхрану, под условима утврђеним Законом и овим правилником, и применом блажих критеријума⁸⁸.

Исте године донет је **Правилник о ближим условима за утврђивање приоритета за упис деце у предшколску установу**⁸⁹ који је као приоритетну за упис предшколску установу означио и децу из друштвено осетљивих група .

Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника⁹⁰ је детаљније уредио задатке стручних сарадника, од којих су бројни задаци управо усмерени на пружање додатне подршке деци и ученицима, као и установи, запосленима и родитељима, током образовног процеса.

Доношењем Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите⁹¹ 2013. године разрешено је спорно питање о природи услуге личног пратиоца (образовна или услуга социјалне заштите), која је претходне три године била један од разлога спорог увођења ове услуге у примену.

Лични пратилац доступан је детету са инвалидитетом односно са сметњама у развоју, коме је потребна подршка за задовољавање основних потреба у свакодневном животу у области кретања, одржавања личне хигијене, храњења, облачења и комуникације са другима, под условом да је укључено у васпитно-образовну установу, односно школу, до краја редовног школовања, укључујући завршетак средње школе⁹². Сврха ангажовања личног пратиоца је пружање одговарајуће индивидуалне практичне

⁸⁴ Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање - поглавље "Интервентне активности".

⁸⁵ "Службени гласник РС", бр. 36/2010 и 55/2012.

⁸⁶ Члан 3 Правилника о смештају и исхрани ученика и студената.

⁸⁷ Члан 7 Правилника о смештају и исхрани ученика и студената.

⁸⁸ Члан 29 Правилника о смештају и исхрани ученика и студената.

⁸⁹ "Службени гласник РС", број 44/2011.

⁹⁰ "Службени гласник РС - Просветни гласник", број 5/2012.

⁹¹ "Службени гласник РС", број 42/2013.

⁹² Члан 83 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите.

подршке детету ради укључивања у редовно школовање, и активности у заједници, ради успостављања што већег нивоа самосталности⁹³.

Исте године, Министарство просвете, науке и технолошког развоја донело је **Стручно упутство о начину пружања додатне подршке у образовању деце, ученика и одраслих са сметњама у развоју у васпитној групи, односно другој школи и породици од стране школе за ученике са сметњама у развоју**⁹⁴ којим је дало одређене инструкције у вези са пружањем услуга додатне подршке од стране запослених у школама за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом. Упутство је прописало следеће облике подршке: подршка деци, ученицима и одраслима са сметњама у развоју, подршка породици, подршка васпитачима, наставницима и стручним сарадницима и подршка установи.

Улога стручних сарадника је од кључног значаја за успостављање, одржавање и развијање инклузивног образовања. Иако их ЗОСОВ и подзаконски прописи препознају као значајан ресурс додатне подршке деци и ученицима, а **Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника** прописује велики број задатака, од којих бројни имају кључни значај за развој инклузивног образовања и услуга подршке детету и ученику, њихов број је одређен математичком формулом искључиво према броју одељења у школи, а на основу **Правилника о критеријумима и стандардима за финансирање установа које обављају делатност основног образовања и васпитања и средњег образовања и васпитања**. Недовољан број стручних сарадника, који је и Министарство препознало 2010. године, овим правилницима је 2015. године додатно смањен. Потребе школе, а пре свега потребе ученика, нису ни од каквог утицаја на број стручних сарадника, при чему је евидентно да је број стручних сарадника апсолутно неодговарајући потребама деце, ученика, и школа – како у моменту почетка примене прописа који уређују инклузивно образовање и додатну подршку, тако и данас. У овом тренутку, једног стручног сарадника са пуном радном нормом могу да имају само школе које имају више од 16 а мање од 24 одељења. Мањи број одељења значи и мање радне норме стручног сарадника.

Школе за основно и средње образовање ученика са сметњама у развоју, са друге стране, имају по нормативима скоро дупло већи број стручних сарадника⁹⁵.

Седам година након усвајања ЗОСОВ, донет је 2016. године дуго очекивани **Правилник о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања**⁹⁶. Њиме је детаљније уређено шта се сматра дискриминацијом током образовног процеса, а посебно шта су забрањене и дискриминаторне активности у остваривању стандарда и исхода васпитања и образовања⁹⁷, у остваривању права на образовање и васпитање у

⁹³ Члан 84 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите

⁹⁴ Акт Министарства просвете, науке и технолошког развоја, број 401-00-340/2012-03 од 12. 07. 2012. године.

⁹⁵ Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног и средњег образовања и васпитања ученика са сметњама у развоју ("Службени гласник РС", број 73/2016).

⁹⁶ "Службени гласник РС", број 22/2016.

⁹⁷ Члан 13. Правилника о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања.

установи⁹⁸, у спровођењу образовно-васпитног процеса⁹⁹. Правилник се посебно се бави сегрегацијом као нарочито тешким случајем дискриминације у спровођењу образовно-васпитног процеса¹⁰⁰.

Исте године донет је **Правилник о мерилима и поступку за упис ученика - припадника ромске националне мањине у средњу школу под повољнијим условима ради постизања пуне равноправности**¹⁰¹, који је прописао одређене повољности (увећање броја бодова остварених на завршном испиту и по основу успеха у основној школи) за ученике ромске националности, посебно оне лошег материјалног и социјалног статуса. Овај Правилник престао је да важи даном ступања на снагу Правилника о упису ученика у средњу школу¹⁰² који садржи истоветне одредбе.

Правилник о упису ученика у средњу школу донет 2017. године¹⁰³ уређује и упис у средњу школу ученика ромске националне припадности кроз афирмативне мере. Ученици - припадници ромске националне мањине уписују се у школу под повољнијим условима ради постизања пуне равноправности у стицању образовања, на основу мерила и поступка прописаних овим правилником¹⁰⁴.

Почетком 2018. године, Министарство просвете, науке и технолошког развоја започело је са израдом новог Закона о уџбеницима. Нацрт закона који је представљен Заштитнику грађана садржао је мањкавости којима се снижава достигнути степен остваривања права детета, пре свега кроз одсуство одредбе о максималној малопродајној цени уџбеника. И поред мишљења Заштитника грађана, закон је усвојен са овим озбиљним недостатком.

Република Србија донела је два значајна стратешка документа: Стратегију развоја образовања у Републици Србији до 2020. године¹⁰⁵ и Стратегију за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2016 до 2025. године¹⁰⁶.

Стратегија образовања у Републици Србији до 2020. године утврђује као дугорочни циљ развој образовања и повећање обухвата становништва Републике Србије на свим образовним нивоима, одређујући као квантитативне индикаторе нивоа остварења и следеће: за сву децу од 4 до 5,5 година обезбеђено је да бесплатно користе скраћене (полудневне) квалитетне васпитно-образовне програме у току једне школске године; за децу од 5,5 до 6,5 година остварен је потпуни обухват кроз целодневне и полудневне облике припремног предшколског програма; сва деца законом предвиђеног школског узраста (минимално 98% генерације), без обзира на социјалне, економске, здравствене,

⁹⁸ Члан 14. Правилника о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања.

⁹⁹ Члан 19. Правилника о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања.

¹⁰⁰ Члан 20. Правилника о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања.

¹⁰¹ "Службени гласник РС", број 12/16.

¹⁰² Службени гласник РС број 38/17.

¹⁰³ "Службени гласник РС", бр. 38/2017, 51/2017 и 81/2017.

¹⁰⁴ Члан 75 Правилника о упису ученика у средњу школу.

¹⁰⁵ Службени гласник РС", број 107/2012.

¹⁰⁶ Доступно на:

http://www.ljudskaprava.gov.rs/sites/default/files/dokument_file/strategija_za_socijalno_ukljucivanje_roma_i_romkinja_2016_2025_0.pdf.

регионалне, националне, језичке, етничке, верске и друге карактеристике, обухваћена су квалитетним основним образовањем и васпитањем из којег осипање није веће од 5% (основну школу завршава 93% генерације); минимално 95% оних који су завршили основну школу (88% генерације) уписује неку од средњих школа; средње стручне четворогодишње школе уписује 39% генерације, остало средње стручно образовање уписује 10% генерације док опште средње и уметничко образовање и васпитање уписује 39% генерације; четворогодишње средње стручне школе завршава минимално 95% уписаних (37% генерације); исто толико и гимназије (37% генерације).; уписује се у високо образовање 40-50% оних који су завршили четворогодишње средње стручне школе (15-18,5% генерације) и 95% оних који су завршили гимназије (35% генерације).

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2016 до 2025. године је као један од пет посебних циљева дефинисала обезбеђивање пуне укључености деце и младих из ромске заједнице у квалитетно предшколско, основно и средње образовање, већи обухват Рома и Ромкиња у студентској популацији и пружање подршке школовању младих и одраслих који се нису школовали или који су напустили школовање, уз увођење делотворних и ефикасних механизма за борбу против дискриминације и остваривање услова за уживање свих мањинских права за Роме и Ромкиње у образовном систему. Овај циљ остварује се кроз шест оперативних циљева, и то: Обезбеђивање да деца из ромске заједнице од рођења имају једнаке шансе за рани развој и учење и да су припремљена за укључивање у обавезно образовање; Обезбеђивање квалитетног основног и средњег образовања за децу и младе из ромске заједнице, делотворне превенције напуштања образовања и разноврсне облике додатне подршке до завршетка средњег образовања; Обезбеђивање делотворних и ефикасних механизма за препознавање различитих облика дискриминације припадника ромске заједнице, превенцију и интервенисање у случају дискриминације; Обезбеђивање услова за изражавање идентитета, неговање језика и културе и остваривање свих мањинских права Рома и Ромкиња у образовању; Обезбеђивање већег обухвата Рома и Ромкиња у студентској популацији и образовање ромских стручњака у областима од значаја за ромску заједницу и спровођење *Стратегије*; Обезбеђивање квалитетног основног и средњег образовања за младе и одрасле из ромске заједнице, који се нису школовали или су прерано напустили образовање, као и разноврсне облике додатне подршке како би им се омогућило да достигну средњошколско образовање и стицање квалификација за рад.

2. РАЗВОЈ УСЛУГА У ПРАКСИ

Спори развој нормативног оквира инклузивног образовања пратио је још спорији развој услуга додатне подршке и процеса и процедура њиховог обезбеђивања.

Примена одредби ЗОСОВ из 2009. године започета је са једне стране у условима недовољних капацитета установа образовања и васпитања, посебно када је реч о броју стручних сарадника, а са друге стране праћена је снажним отпором и неразумевањем, нарочито код руководиоца и запослених у редовним установама образовања и васпитања и школама за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом, родитеља деце без сметњи у развоју и инвалидитета, здравствених радника, запослених у јединицама локалне самоуправе, па и код оних који су непосредно били задужени за целовите процене детета, као што су здравствени радници и други чланови интерресорних комисија. Неки од најчешћих ставова који су се могли чути у то време били су да школе „нису спремне за инклузију“ јер наставници и стручни сарадници нису обучени, нити их има довољно за индивидуализован рад са дететом, као и да нису

стручни у мери у којој су за рад са децом са сметњама у развоју остручени запослени у школама за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом. Родитељи су изражавали стрепњу да ће индивидуализован рад са дететом са сметњама у развоју „одвојити“ наставника од рада са другом децом и да ће нужно опасти квалитет образовног рада. Често се могло чути и да овај концепт неће донети добра деци са сметњама у развоју и инвалидитетом јер се занемарује чињеница да она „не могу“ да функционишу у „типичној“ вршњачкој групи и да је за њих „боље“ да се школују у посебним окружењима и по посебним програмима. Неразумевање је посебно било изражено у односу на децу са интелектуалним сметњама у развоју и деци са проблемима у понашању, која су била посебно стигматизована, па је у првих неколико година није била реткост чути о „штрајковима“ родитеља деце без сметњи у развоју који децу нису пуштали на наставу док се не испуне њихови захтеви за искључењем детета са тешкоћама у развоју из школе или одељења.

Недовољан број стручних сарадника уочио је 2010. године и Министарство просвете, науке и технолошког развоја¹⁰⁷, али није предузело мере на повећању њиховог броја у следећих пет година – чак ни након што је Заштитник грађана упутио мишљење са препорукама¹⁰⁸ о потреби да се број стручних сарадника одреди према потребама ученика и школа, а не путем формула чији је основ број одељења. Напротив, хронично недовољан број стручних сарадника је у 2015. години, доношењем Правилника о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног образовања и васпитања¹⁰⁹ и Правилника о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност средњег образовања и васпитања¹¹⁰ – додатно смањен за 50%.

Са друге стране, број ученика у одељењима и даље је висок. Закони који уређују основно и средње образовање и васпитање дозвољавају да одељење може да има до 30 ученика¹¹¹, изузетно, до 33 ученика уз сагласност министарства¹¹². У једном одељењу могу да буду до два ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом. Број ученика умањује се за два по ученику који основно образовање и васпитање стиче остваривањем индивидуалног образовног плана са прилагођавањем начина рада, као и услова у којима се изводи образовно-васпитни рад, односно са учењем језика на коме се одвија образовно-васпитни рад (ИОП1), односно за три по ученику који основно образовање и васпитање стиче остваривањем индивидуалног образовног плана са прилагођавањем циљева, садржаја и начина остваривања програма наставе и учења и исхода образовно-васпитног рада (у даљем тексту: ИОП2)¹¹³. Број ученика не може бити мањи од 15:

¹⁰⁷ Министарство је актом бр. 610-00-761/2009-02 од 03. 02. 2010. године обавестило Заштитника грађана да постоји проблем недостатка психолога у одређеном броју школа, али да је он условљен одредбама Правилника о мерилима за утврђивање цене услуга у основној школи ("Службени гласник РС" бр. 42/93 и 37/2009) и Правилника о цени услуга средње школе ("Службени гласник РС" број 35/93) и забраном повећавања броја извршилаца у јавним установама која је постављена законима о буџету за 2008. и 2009. годину.

¹⁰⁸ http://www.pravdeteta.com/index.php?option=com_content&view=article&id=194:a-11859593&catid=41:2012-04-09-12-59-57&Itemid=86.

¹⁰⁹ "Службени гласник РС", бр. 36/2015 и 72/2015.

¹¹⁰ "Службени гласник РС", број 36/2015.

¹¹¹ Члан 31. Закона о основном образовању и васпитању и члан 29. Закона о средњем образовању и васпитању.

¹¹² Члан 31. Закона о основном образовању.

¹¹³ Члан 31. Закона о основном образовању и васпитању и члан 29. Закона о средњем образовању и васпитању.

уколико је број ученика већи од 30 на нивоу разреда, формирају се два одељења, тако да у одељењу не може да буде мање од 15 ученика. Уколико је број ученика већи од 60 разред се дели на три одељења, тако да у одељењу не може да буде мање од 21, односно 20 ученика. Уколико је број ученика већи од 90, разред се дели на четири одељења, тако да у сваком одељењу има најмање 23, односно 22 ученика итд.¹¹⁴ Ова тенденција не доприноси развијању образовног модела у коме се поклања пажња индивидуалним карактеристикама и потребама сваког ученика, односно обезбеђује се адекватна помоћ и подршка ученицима којима је она потребна.

Коначно, обуке за просветне раднике у вези са инклузивним образовањем најчешће су организоване кроз накнадне едукације, а њихов квалитет и заступљеност су врло различити од универзитета до универзитета, зависно од концепцијских приступа и/или ресурса и компетенција едукатора¹¹⁵.

Услуге подршке деци и ученицима у заједници су се споро успостављале и развијале током претходних седам година. Претежно су се развијале услуге за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом, пре свега кроз успостављање услуге личног пратиоца, унапређивање приступачности објеката, успостављање услуге педагошке асистенције, сачињавање индивидуалних образовних планова за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом, као и кроз рад Републичке мреже подршке инклузивном образовању која пружа значајну подршку деци, њиховим родитељима, просветним радницима и школама у којима се деца са сметњама у развоју школују. Међутим, ни услуге и облици подршке намењени деци са сметњама у развоју нису у пуној мери развијени ни данас. У 2016. години, шест година од доношења Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику, тек 65 ЈЛС имало је успостављену услугу личног пратиоца и још 15 је најавило њено успостављање, број педагошких асистената – апсолутно недовољан да задовољи потребе деце, ученика, школа и запослених – не мења се годинама услед, између осталих разлога, линеарно постављеног ограничења броја запослених у јавном сектору, а објекти установа образовања и васпитања ни данас нису приступачни у већини установа.

Заштитник грађана је 2012. године, након испитивања већег броја притужби које су се односиле на недоступност услуга додатне подршке деци и ученицима, упутио мишљење са препорукама Министарству просвете, науке у технолошког развоја, којим је констатовао бројне недостатке у систему образовања и васпитања деце са сметњама у развоју и упутио препоруке.

У односу на оснивање, финансирање и рад, констатације Заштитника грађана истовестне су онима које садржи овај посебни извештај. Тако је Заштитник грађана утврдио да није уређено питање финансирања рада интерресорних комисија, па исплата и висина накнаде за рад чланова комисије зависи од одлука конкретне јединице локалне самоуправе, а у граду Београду од одлука градских општина. *Правилником о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику* није предвиђена могућност замене сталног члана, како би се поступак процене окончао у законом

¹¹⁴ Стручно упутство Министарства просвете, науке и технолошког развоја о формирању одељења и начину финансирања у основним и средњим школама за школску 2017/2018. годину, бр. 451-02-1859/2017-01 од 22/06/2017.

¹¹⁵ „Образовање у школама и одељењима за образовање деце са сметњама у развоју у Србији у инклузивном образовном окружењу“, група аутора, Београд, 2015, <http://defektolozisrbije.org/wp-content/uploads/2016/05/UNICEF.pdf>.

прописаном року, при чему у случају одсуства сталног члана, комисија не може да поступа. Рад интересорне комисије и њених чланова не подлеже одговарајућој контроли, нити је постављен и развијен жалбени и притужбени механизам за случај повреде закона, неправилан рад и повреде права детета. *Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику* прописује право родитеља на жалбу, коју разматра иста комисија и након преиспитивања своје одлуке доноси коначно мишљење. *Правилник* не уређује критеријуме за избор чланова, њихову одговорност за правилан, стручан и законит рад, разлоге за разрешења чланова интересорне комисије и поступак разрешења. Није уређено питање поступања у случају неодговорног, неправилног, нестручног или незаконитог рада члана интересорне комисије, у случају престанка радног односа члана комисије у установи здравства, образовања, односно социјалне заштите, или наступања других разлога због којих члан комисије не може, не треба или не жели да учествује у раду комисије.

Заштитник грађана констатовао је овим Мишљењем и чињеницу да мишљење интересорне комисије, иако представља стручни документ којим се опредељује правац дететовог школовања, у пракси се не сматра обавезујућим, па надлежни органи цене да ли ће по овом мишљењу поступити или неће. Овај проблем нарочито је био уочљив код ангажовања педагошког асистента, личног пратиоца и коришћења асистивне технологије. Финансирање мера додатне подршке детету и ученику било је неуједначено и, у односу на неке мере подршке, зависило од одлука јединица локалне самоуправе, а у граду Београду и од одлука градских општина.

Иако су одређене мере штедње у јавном сектору биле у примени и претходних година, екстензивне мере штедње које је Влада увела почев од 2014. године су додатно отежале остваривање права детета на свим нивоима, па и у образовању. Ове мере довеле су до смањивања броја запослених у системима који пружају услуге за децу и отежавања, па и онемогућавања ангажовања људских ресурса потребних за пружање услуга. Ограничења у запошљавању у јавном сектору и мере штедње и даље угрожавају остваривање права детета на квалитетно образовање и отежавају у великој мери успостављање, одржавање и развијање услуга за децу и значајно утичу на политику државе у области образовања, с обзиром да онемогућавају не само развијање услуга, већ и обезбеђивање предуслова за њихово увођење и развијање. Без одговарајућег броја ученика у одељењима који омогућава инклузивни принцип рада, одговарајућег броја просветних радника, стручних сарадника, педагошких асистената у школама и стручњака у здравственом систему, систему социјалне заштите и другим областима и без могућности радног ангажовања за пружање услуга подршке у локалним заједницама, није могуће говорити о значајнијем напретку у успостављању услуга, њиховом одржавању и развоју.

Услуге за децу којој су услуге додатне подршке у образовању потребне због сиромаштва, социјалне депривације, живота у социјално нестимулативним окружењима, живота у удаљеним и неприступачним срединама, емоционалним тешкоћама, или специфичним потребама у образовању, нису се значајније развијале. У највећем броју случајева, доступне су услуге из области социјалне и здравствене заштите и области финансијске подршке породици, док се унутар система образовања и на нивоу локалне заједнице нису развијале специфичне услуге које би детету пружиле образовну подршку и пуно укључивање у групу и заједницу.

Мада су одређени помаци направљени, недовољно су развијене и услуге намењене деци ромске националне припадности, иако је реч о једној од најугроженијих група деце,

посебно када је реч о деци која су укључена у живот и рад на улици. Мере штедње довеле су до престанка финансирања одређених услуга за децу која живе и раде на улици, какав је случај био са Свратиштем за децу улице које је Град Београд престао да финансира 2014. године због мера штедње, иако је реч о услузи која је допринела већем укључивању и задржавању ове деце у систему образовања. Чињеница да је сразмерно мали број деце ромске националне припадности укључен у предшколско образовање и васпитање на раном узрасту, да мали број њих уписује средње школе, а да је велики број деце ромске националне припадности укључен у школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом иако за таквом врстом образовања нема потребу, није наишла на одговарајући одговор државе, те се ова деца и даље суочавају са недовољном подршком, како у школама у редовном систему образовања, тако и у оквиру своје локалне заједнице.

Услуге подршке нису се значајније развијале ни за талентовану децу. Оне су и данас приближно истоветне онима које су се и раније обезбеђивале - претежно „наградног“, а далеко мање „инвестирајућег“ карактера. Нису обезбеђени ни предуслови за индивидуализован приступ талентованим ученицима у оквиру школовања, нити индивидуализоване услуге у заједници и установама образовања и васпитања које би обезбедиле континуирану подршку ученику у развијању потенцијала и способности. У највећем броју случајева, подршка талентованој деци обезбеђује се у локалним заједницама стипендијама, новчаним и неновчаним наградама, и по правилу делимичним финансирањем трошкова учешћа ученика на такмичењима и манифестацијама у и ван земље. У далеко мањем обиму обезбеђује се додатно образовање изван школа, док је унутар школа препуштено капацитетима и могућностима самих школа и просветних радника, чији су ресурси значајно ограничени постојећом организацијом рада и немогућношћу додатног ангажовања материјалних и људских ресурса услед актуелне економске политике.

3. ПРИКУПЉАЊЕ И АНАЛИЗА ПОДАТАКА О УСЛУГАМА И РЕСУРСИМА ДОДАТНЕ ПОДРШКЕ

У протеклих десет година, Заштитник грађана водио је велики број поступака контроле и спроводио друге активности из надлежности овог органа, усмерених на остваривање и заштиту права детета на квалитетно образовање. Током овог периода упућен је велики број препорука, мишљења и иницијатива установама образовања и васпитања, Министарству просвете, науке и технолошког развоја, органима ЈЛС и другим органима јавне власти, након што је утврђено постојање пропуста односно препрека за пружање додатне образовне и друге подршке деци и ученицима током образовања и васпитања. Бројни проблеми на које је указивао Заштитник грађана, међутим, опстали су, те је током 2016. и 2017. године Заштитник грађана започео испитивање у којој су мери успостављене услуге додатне подршке деци и ученицима. Прикупљене су информације од Министарства просвете, науке и технолошког развоја, 145 јединица локалне самоуправе, као и од 48 школа за образовање ученика са сметњама у развоју, ради стицања свеобухватне слике о услугама које су деци и ученицима обезбеђене у образовном процесу. Заштитник грађана тражио је податке о доступним услугама за децу током образовања, а посебно о услугама за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом, децу која живе у сиромаштву, децу ромске националне припадности, децу која живе у удаљеним крајевима и децу пешаке, као и за даровиту децу. Од органа су затражени и конкретни подаци у вези са приступачношћу објеката установа образовања и васпитања, услугом личног пратиоца, педагошком асистенцијом, превозом, услугама исхране и смештаја деце и ученика, броју стручних сарадника у

школама, као и подаци о функционисању комисија за процену потребе за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком детету и ученику (интерресорне комисије, у даљем тексту: ИРК) које се оснивају и раде у јединицама локалне самоуправе и подаци о пружању стручне подршке установама образовања и васпитања од стране школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Податке је доставило 144 јединице локалне самоуправе, 40 школа за образовање деце са сметњама у развоју и Министарство просвете, науке и технолошког развоја.

4. УСЛУГЕ И РЕСУРСИ ДОДАТНЕ ПОДРШКЕ

4.1. ИНТЕРРЕСОРНЕ КОМИСИЈЕ

Интерресорне комисије (у даљем тексту: ИРК) уређене су Законом о основама система образовања и васпитања и Правилником о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику.

ИРК „врши процену потреба детета, ученика и одраслог за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком. Додатна подршка се односи на права и услуге које детету обезбеђују превазилажење физичких и социјалних препрека у циљу несметаног обављања свакодневних животних активности од значаја за укључивање у образовни процес, живот у заједници и напредовање“¹¹⁶.

„Интерресорну комисију образује орган јединице локалне самоуправе надлежан за послове друштвених делатности на основу споразума о сарадњи између установа система образовања, државне управе и локалне самоуправе, социјалне заштите и здравља. Јединица локалне самоуправе одређује седиште рада, обезбеђује и исплаћује накнаде за рад чланова, обезбеђује техничку и другу подршку за њен рад, обезбеђује средства за финансирање подршке препоручене од стране интерресорне комисије, обезбеђује архивирање и чување документације, прикупља извештаје о раду интерресорне комисије, предложеној подршци и њеним ефектима најмање два пута годишње“¹¹⁷.

„Интерресорна комисија има пет чланова, и то четири стална (педијатар, представник центра за социјални рад, дефектолог одговарајућег профила и психолог запослен у образовању и васпитању) и једног повремениог члана. Повремени члан је лице које добро познаје дете, ученика и одраслог и које је са њим имало дужи контакт и бира се за сваког појединачно“¹¹⁸.

Формирање ИРК

У 2016. години су скоро све јединице локалне самоуправе (у даљем тексту: ЈЛС) имале формиране ИРК (141 ЈЛС је известило Заштитника грађана да је образовало ИРК у складу са Правилником о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету, док четири ЈЛС¹¹⁹ нису доставиле изјашњење Заштитнику грађана о томе. У време извештавања Заштитника грађана¹²⁰, ИРК у Ражњу и Малом Црнићу, иако

¹¹⁶ Члан 77. ЗОСОВ.

¹¹⁷ Члан 77. ЗОСОВ.

¹¹⁸ Члан 77. ЗОСОВ.

¹¹⁹ Владимирци, Зрењанин, Кучево и Црна Трава ису известиле о постојању ИРК у својим ЈЛС:

¹²⁰ Последњи извештаји ЈЛС достављени су Заштитнику грађана у јуну 2017. године.

формално правно формиране, нису радиле због недостатка сталног члана из система здравствене заштите. У **Малом Црнићу**, лекар педијатар је „одустао и није хтео да учествује у раду комисије без образложења...а он је једини педијатар на подручју општине“, док општина **Ражањ** није имала педијатра у својој здравственој установи. У оба случаја, општине су децу упућивале ИРК у суседним ЈЛС (општина Мало Црниће упућивала је у Пожаревац, а општина Ражањ - у Алексинац).

У највећем броју случајева, ИРК су формиране за једну ЈЛС. Изузетак су општине **Прокупље, Куршумлија, Житорађа и Блаце и град Београд**. Прве четири формирале су међуопштинску комисију чији се рад финансира из средстава које обезбеђују општине, при чему свака општина сноси трошкове рада комисије за децу са њене територије која су упућена на процену. Комисија је формирана на основу сагласности четири општинске управе и има седиште у Прокупљу. У **Београду** је формирано 17 ИРК, по једна за територију сваке градске општине. Оне су формиране 2010. године, а од 2013. године њихово финансирање преузео је град (до тада су финансиране од стране градских општина). Све ИРК достављају извештаје о раду Секретаријату за образовање и деčју заштиту Градске управе града Београда, два пута годишње.

Средства за рад ИРК

Значајан број ЈЛС извештава да нису посебно опредељена средства за рад ИРК, већ се њихов рад и трошкови финансирају са различитих буџетских позиција: органи ЈЛС, социјална заштита; образовање; здравствена заштита; рад комисија и других повремених и сталних тела органа ЈЛС; услуге по уговору; накнаде члановима управних и надзорних одбора; специјализоване услуге; стручне услуге; и сл. Велики број ЈЛС финансира ИРК из масе средстава опредељених за услуге додатне подршке деци и ученицима, која су определиле на посебној буџетској позицији (као што је случај са општином **Горњи Милановац** која има „буџет за инклузију“) или кроз постојеће буџетске позиције за социјалну заштиту, превоз деце, основно образовање, средње образовање, здравствену заштиту и др. Неколико ЈЛС је средства обезбеђивало или планирало да обезбеди кроз пројектне активности у области социјалне заштите и области социјалне и образовне инклузије, или на основу појединачних аката/одлука органа ЈЛС¹²¹.

Средства су у највећем броју случајева утрошена за накнаде члановима ИРК. Неколико ЈЛС наводе да се средства користе и за трошкове излазака на терен (гориво, путни трошкови), а њих пет да се ова средства користе и за финансирање услуга за децу (путни трошкови деце, лични пратилац, постављање рампе, помагала за децу, смештај у дом за ученике)¹²².

Начин одређивања накнаде лица којима се накнада исплаћује и износи накнаде су врло разнолики. Фиксно одређени износи накнада крећу се од минималних 200,00 динара¹²³ до максималних 6.450,00 динара¹²⁴ „по детету“, односно од 800,00 динара¹²⁵ до 4.000,00

¹²¹ У Опову, средства нису посебно опредељена већ се исплаћују по основу решења председника општине.

¹²² Беоцин, Бечеј, Озаци, Петровац на Млави, Ћуприја.

¹²³ Бор.

¹²⁴ Пожега.

¹²⁵ Крагујевац.

динара¹²⁶ „по седници“. Неке ЈЛС су висину накнаде одредиле процентуално, у односу на просечну зараду у Републици Србији¹²⁷, а неке у висини која се одређује према дневници, односно њеном неопорезивом делу¹²⁸. И висина накнаде за рад одборника може бити основ за одређивање накнаде за рад ИРК¹²⁹. Накнада може бити одређена и у месечном¹³⁰, па и у годишњем износу¹³¹. Висина накнаде се у неким ЈЛС разликује зависно од тога да ли је реч о разматрању новог захтева или преиспитивању/ревизији већ датог мишљења, па је накнада умањена за поступак преиспитивања¹³².

ЗОСОВ и Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику нису уредили бројна питања у вези рада ИРК и њених чланова, па ни питање замена чланова, односно могућност избора заменика чланова ИРК. Неке ЈЛС су, у циљу обезбеђивања несметаног рада своје ИРК, одредиле и чланове и њихове заменике¹³³.

Већина ЈЛС финансира рад само сталних чланова ИРК, при чему се у 18 ЈЛС рад председника ИРК више вреднује од рада преостала два стална члана, те је накнада председника ИРК увећана од 12,5 до 100% у односу на накнаду чланова ИРК. У мањем броју, ЈЛС плаћају и рад повремених чланова, координатора или заменика сталних чланова ИРК¹³⁴. Координатори ИРК су лица запослена у управама ЈЛС, којима су уз постојећи реферат придодати и послови координације рада ИРК. За ове додатне послове, у највећем броју случајева, координатори нису и додатно плаћени. Накнаду за рад координаторима исплаћује свега 13 ЈЛС, и то углавном у истом износу као и члановима ИРК. Тамо где су плаћени, повремени чланови ИРК добијају мању накнаду од сталних чланова ИРК.

Чланови и координатори ИРК у **Сокобањи, Коцељеви и Мајданпеку**, у време извештавања Заштитника грађана, нису били плаћени. И поред тога, ИРК у **Мајданпеку** и **Сокобањи** разматрале су све поднете захтеве. Тако је ИРК у **Мајданпеку** одржала је од 2010. до 2015. године 104 састанка на којима је разматрала захтеве, давала мишљења и пратила ефекте предложене подршке и предлагала ревидирање мера подршке, за 49 деце и ученика. У **Сокобањи**, ИРК је у законском року решила све захтеве које је у 2015. години примила. У **Коцељеви**, међутим, ИРК је формално правно основана, али средства за њен рад нису била опредељена, јер по ставу ове ЈЛС за то не постоји законски основ. ИРК се није састајала, нити разматрала захтеве. Услуге додатне подршке се не обезбеђују јер „није било захтева“ изузев плаћања боравка деце у школи за децу са сметњама у развоју и трошкова превоза деце до и од школе.

---

¹²⁶ Сечањ.

¹²⁷ Богатић, Бојник, Босилеград, Велико Градиште и Врњачка Бања.

¹²⁸ Врање и Ковачица.

¹²⁹ Износ накнаде члановима ИРК у Пожеги је одређен у висини „тросуког износа накнаде за рад која се исплаћује одборницима Скупштине општине Пожега“ која је у време извештавања Заштитника грађана износила 2.150,00 динара.

¹³⁰ Бечеј, Јагодина, Кикинда, Смедерево и Сремска Митровица.

¹³¹ Свилајнац.

¹³² Панчево и Жабал.

¹³³ Крагујевац, „Анализа интерресорних комисија и додатне подршке у 10 општина и градова“ Центар за социјалну политику, Београд, 2015, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/analiza-interresornih-komisija-i-dodatne-podrske-u-10-opstina-i-gradova/>.

Општина Сремски Карловци је изабрала и заменике чланова ИРК, које плаћа када мењају сталне чланове.

¹³⁴ Општина Сремски Карловци.

Поступање ИРК по захтевима

Током 2015. године ИРК у 145 ЈЛС су примиле укупно 7285 захтева. Највећи број захтева примљен је у **Београду** – 1593, али треба имати у виду у Београду ради 17 ИРК. Највећи број захтева по једној ИРК је у **Новом Саду** (570), следи **Суботица** (246), **Панчево** (203), **Велика Плана** (193), **Ниш** (144), **Крагујевац** (135), **Краљево** (113) и **Мали Иђош** (101), а најмање у **Баточини**, **Димитровграду** и **Медвеђи** – по два. Три ЈЛС¹³⁵ извештавају да у 2015. години нису имали захтеве. Иако број становника у ЈЛС свакако има утицај на број захтева поднетих ИРК, мањи број становника у ЈЛС не значи нужно и мањи број захтева. Тако сразмерно велики број захтева имају ИРК у **Ковину** (96), **Бечеју** (95), **Белој Цркви** (92), **Алибунару** (88), **Руми** (88), **Новом Пазару** (83).

ИРК су у 63% ЈЛС (88) окончале поступке по свим захтевима, а у још 16% (22 ЈЛС) су решиле више од 90% поднетих захтева. Разлози због којих до 10% захтева није решено је најчешће одустанак подносиоца, несарадња родитеља, непотпуни захтеви и пресељење детета.

У осталим ЈЛС, ИРК су окончале поступке у проценту од 20%¹³⁶ до 89% захтева¹³⁷. Разлози због којих захтеви нису решени су спреченост чланова ИРК да присуствују седницама и тешкоће у усклађивању обавеза чланова ИРК у Комисији са редовним радним обавезама које имају¹³⁸, нередовно плаћање чланова ИРК¹³⁹, несарадња повремених чланова и родитеља, непотпуност захтева, одустанак подносилаца¹⁴⁰. Неке ЈЛС процењују да је број захтева превелики и да ИРК не може да одговори том броју захтева¹⁴¹, мада ИРК у другим ЈЛС са сличним бројем захтева успевају да остваре ажурност¹⁴².

Преко половине ИРК (комисије у 77 ЈЛС) су све захтеве решиле у прописаном року. У десет ЈЛС ИРК су захтеве решиле након истека прописаног рока у 10% или мање случајева. У осталим ЈЛС, ИРК нису поступале по више од 10% захтева у прописаним роковима. Тако је двадесет ЈЛС известило да су ИРК прекорачиле рок за одлучивање у 10-30% случајева, девет ЈЛС да је до прекорачења рока за одлучивање ИРК дошло у 30 до 50% случајева, 13 ЈЛС је известило да су њихове ИРК већину захтева решиле након истека прописаног рока (у седам ЈЛС преко 70% захтева решено је изван прописаног рока¹⁴³) а две да су сви захтеви решени по истеку рока¹⁴⁴. ИРК у **Бојнику** и **Смедеревској Паланци** су све захтеве које су обрадиле то учиниле изван прописаног рока, с тим што

¹³⁵ Голубац, Љубовија и Сремски Карловци.

¹³⁶ Бојник.

¹³⁷ Параћин, Пријепоље.

¹³⁸ Ваљево, Јагодина, Ниш, Крушевац.

¹³⁹ Смедеревска Паланка, Бојник.

¹⁴⁰ Александровац, Београд, Врбас, Жабал, Жабари, Панчево, Параћин, Стара Пазова, Шид.

¹⁴¹ Панчево 203 захтева, Ниш 144 захтева, Крушевац 75 захтева, Александровац 14 захтева.

¹⁴² Примера ради, све захтеве решиле су ИРК у Алибунару и Руми (по 88 захтева), Белој Цркви (92 захтева), Бечеју (95 захтева), Малом Иђошу (101 захтев), Великој Плани (193 захтева), Крагујевцу (135 захтева), Краљево (113 захтева), Новом Саду (570 захтева).

¹⁴³ У Александровцу је након прописаног рока решено 75% захтева, у Деспотовцу 79% захтева, у Јагодини 94% захтева, у Кикинди 72% захтева, у Кладову 88% захтева, у Коцељеви је од укупно четири захтева три решено изван прописаног рока, у Србобрану је изван рока решено 33 од 37 поднетих захтева.

¹⁴⁴ Бојник, Смедеревска Паланка

ови решени захтеви представљају мањи део укупно примљених захтева¹⁴⁵. Висок удео случајева решених изван прописаног рока имају и ИРК у **Александровцу**¹⁴⁶, **Деспотовцу**¹⁴⁷, **Јагодини**¹⁴⁸, **Кикинди**¹⁴⁹, **Кладову**¹⁵⁰, **Коцељеви**¹⁵¹ и **Србобрану**¹⁵².

Неблаговремено поступање ИРК успорава и отежава остваривање услуга додатне подршке. „Постоје проблеми који се односе на међусекторску сарадњу институција система које се баве децом/ученицима са сметњама у развоју. Родитељи деце/ученика са сметњама у развоју или установа чекају процену и мишљење ИРК дуже од шест месеци од дана подношења захтева“¹⁵³.

ЈЛС указују да на организацију и рад ИРК негативно утичу недостатак финансијских средстава за рад комисија, неадекватан простор у коме раде, ограничење запошљавања у јавном сектору¹⁵⁴, проблем усклађивања обавеза чланова ИРК у Комисији са обавезама које имају на свом редовном радном месту¹⁵⁵, као и тешкоће у организовању обилазака деце и ученика, посебно оних која живе у удаљеним местима, укључујући и проблеме са обезбеђивањем превозног средства за те потребе¹⁵⁶. И поред чињенице да је Правилник прописао да се деца посматрају и у породичном и у вршњачком окружењу, одређен број ИРК то не чини јер нема обезбеђен превоз, нити финансијска средства. На скуповима размене искустава, ИРК као проблем истичу питање рефундирања путних трошкова, које није регулисано, као и проблеме временског усклађивања посета и однос са руководиоцима установа¹⁵⁷.

Са друге стране, неке ИРК не само да поступају ажурно и благовремено, већ преузимају на себе и пружање одређених облика подршке, чак иако њихови чланови нису плаћени за свој рад. Тако је ИРК у Мајданпеку поступала је по захтевима за 33 деце, ангажовала у тим поступцима 51 повременог члана, одржала 16 седница у општинској управи, обавила осам кућних посета и 7 посета образовним установама, спроводила ревизије заједничких мишљења најмање два пута годишње, пружала помоћ или преузимала обавезу обезбеђивања здравствених књижица за породице које „не располажу потребним капацитетима за остваривање одређених права или обезбеђивање потребне документације“, заказивала прегледе и обезбеђивала превоз возилом Центра за социјални рад ради прегледа или одвођења детета на стационарно лечење, организовала путовање ради лечења у иностранству, учествовала на конференцијама случаја организованих од стране основних школа, обезбеђивала документацију у циљу

¹⁴⁵ У Бојнику је ИРК решила само два од 10 захтева, а и та два по истеку рока. У Смедеревској Паланци, ИРК је од 18 захтева решила осам уз прекорачење рока, а десет је остало нерешено.

¹⁴⁶ 75% захтева решени су изван прописаног рока, а 2 од 14 захтева нису решени.

¹⁴⁷ 79% захтева решени изван прописаног рока.

¹⁴⁸ 94% од решених захтева, решени су изван прописаног рока, а 28% поднетих захтева није ни решено.

¹⁴⁹ 72% захтева решено је изван прописаног рока.

¹⁵⁰ 88% захтева решено је изван прописаног рока.

¹⁵¹ Од свега 4 захтева, три је решено изван рока који је прописан.

¹⁵² Од 37 примљених захтева, 2 нису решена, два су решена у року, а 33 изван рока.

¹⁵³ ОШ „6. октобар“ Кикинда.

¹⁵⁴ Димитровград.

¹⁵⁵ Димитровград, Јагодина, Крушевац.

¹⁵⁶ Димитровград, Крушевац.

¹⁵⁷ „Анализа интерресорних комисија и додатне подршке у 10 општина и градова“, Центар за социјалну политику, Београд, 2015, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/analiza-interresornih-komisija-i-dodatne-podrske-u-10-opstina-i-gradova/>.

увођења електричне енергије у стамбене објекте породица са дететом коме је потребна додатна подршка, координирала на потписивању споразума између Основне школе „Драган Ковачевић“ из Београда и ОШ „Велимир Маркићевић“ из Мајданпека ради међусобне сарадње у области инклузивног образовања, пружала помоћ у остваривању права пред републичким органима и друге послове. Стална чланица ИРК у области образовања је „пружала стручну помоћ и едукацију наставног особља у вези са пружањем додатне подршке ученицима, врстама непосредне и посредне подршке у систему образовања, прилагођавању школских програма и начина рада дететовим индивидуалним потребама и могућностима, „Саламанка принципима“, као и на сузбијању отпора међу стручњацима“. Ове активности чланова ИРК пружала је у школи у којој ради, као и у другим школама, по позиву колега. ЈЛС наводи да због непостојања локалних медија (телевизије) „није могуће обезбедити на целој територији општине едукације и мобилизацију заједнице на сузбијању „беспомоћности“ и искључености породица са децом којој је потребна додатна подршка“. Раније је таква пракса постојала, кроз тематске прилоге. ИРК „обавља свој посао без икакве новчане или другог вида накнаде, Чланови комисије раде волонтерски иако се ради о високо стручном и одговорном, временски захтевном послу“. „Канцеларијски материјал потребан за рад координатор Комисије издваја из материјала намењеног за рад Одељења за приведу, јавне делатности и заједничке послове, а остали неопходни материјал чланови Комисије набављају сами, док се превоз до места становања детета/ученика обавља службеним возилом Општинске управе или Центра за социјални рад, иако се неретко дешава да и по питању ове ставке недостају Центру финансије“.

Захтеви које су разматрале ИРК најчешће су се односили на следеће услуге додатне подршке: ангажовање личног пратиоца¹⁵⁸, обезбеђивање превоза¹⁵⁹, израду ИОП 2¹⁶⁰, ангажовање стручњака (логопед, дефектолог, психолог, педагог, физиотерапеут, сензорна интеграција)¹⁶¹, обезбеђивање смештаја и исхране у школи/дому за ученике¹⁶², израду ИОП 1¹⁶³, ангажовање педагошког асистента¹⁶⁴, упис и боравак у предшколској установи¹⁶⁵, упис у развојну групу предшколске установе или у школу за образовање деце са сметњама у развоју¹⁶⁶, одлагање поласка у први разред¹⁶⁷, здравствене услуге¹⁶⁸, набавку асистивне технологије¹⁶⁹, обезбеђивање исхране¹⁷⁰, набавку учбеника и наставних средстава¹⁷¹, организовање наставе у кући¹⁷², обезбеђивање бањског лечења¹⁷³, ангажовање персоналног асистента¹⁷⁴, омогућавање учешћа у рекреативним

---

¹⁵⁸ известило 55 ЈЛС.

¹⁵⁹ известило 56 ЈЛС.

¹⁶⁰ известило 42 ЈЛС.

¹⁶¹ известило 31 ЈЛС.

¹⁶² известило 24 ЈЛС.

¹⁶³ известило 25 ЈЛС.

¹⁶⁴ известило 22 ЈЛС.

¹⁶⁵ известило 24 ЈЛС.

¹⁶⁶ известило 25 ЈЛС.

¹⁶⁷ известило 17 ЈЛС.

¹⁶⁸ известило 15 ЈЛС.

¹⁶⁹ известило 16 ЈЛС.

¹⁷⁰ известило 9 ЈЛС.

¹⁷¹ известило 11 ЈЛС.

¹⁷² известило 7 ЈЛС.

¹⁷³ известило 6 ЈЛС.

¹⁷⁴ известило 5 ЈЛС.

активностима и рехабилитацији¹⁷⁵, боравак у дневном боравку за децу са сметњама у развоју¹⁷⁶, обезбеђивање прилаза школама¹⁷⁷, обезбеђивање сензорне собе¹⁷⁸, обезбеђивање светле собе, монтесори собе и издавање бесплатне карте за паркирање¹⁷⁹.

У мањем обиму, захтеви су се односили и на набавку помагала, индивидуализацију рада, ангажовање породичног сарадника, ангажовање развојног саветовалишта и саветовалишта за младе, обезбеђивање звучног семафора, ангажовање патронажног учитеља, ангажовање патронажне сестре, превремени упис у први разред основне школе, превазилажење језичке баријере, образовну подршку у случају дужег изостајања, упис и боравак у продуженом боравку, прилагођавање простора, прилагођавање распореда часова, индивидуални план подршке и помоћ у натури, повећање осетљивости вршњака и одраслих.

Повезивање поступка пред ИРК са поступцима пред другим органима је иновативна пракса коју су успоставиле неке ЈЛС. Тако, у **Алибунару**, ИРК разматра и потребу детета за једнократном помоћи, те када утврди постојање потребе ИРК у усаглашеном мишљењу наводи да је тај облик подршке потребан. У том случају, родитељи су „растеређени формалне процедуре поновног подношења захтева/иницијативе за потребу која је већ установљена, те се они директно обраћају Центру за социјални рад Алибунар или свој захтев за исплату путем писарнице упућују Општинском већу које даље писмено прослеђује Центру за социјални рад ради остварења предметног захтева“. Слично, у **Мајданпеку** се право на додатну социјалну подршку детету и ученику која је прописана локалним општим актима, остварује непосредно на основу мишљења ИРК. „Социјална подршка подразумева сва права и услуге из ове одлуке, без доказивања испуњености услова за конкретно право, а на основу достављања обрасца број 3 из Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику служби која доноси појединачни акт о праву, односно Центру за социјални рад или надлежној служби општинске управе“.

4.2. УСЛУГЕ ДОДАТНЕ ПОДРШКЕ

Подршка деци и ученицима у установама образовања и васпитања усмерена је претежно на непосредне и индивидуалне облике подршке, а у далеко мањој мери на оне облике подршке усмерене на јачање капацитета породице, установа у редовном систему образовања и њихових запослених да на различите начине обезбеде одговарајуће и квалитетно образовање ученицима којима је потребна додатна подршка. Савремени концепт образовања, међутим, предлаже усмереност на оне услуге којима се обезбеђује да се “системи подршке организују на начин да редовне школе задовоље потребе за квалитетним образовањем свих ученика (The European Agency for Special Needs and Inclusive Education, 2014). На средњи рок посматрано, оснаживање свих школа да задовоље потребе свих ученика, па и деце са сметњама у развоју и са инвалидитетом, деце са тешкоћама у учењу и деце из депривираних средина, са језичким баријерама и сл. представља једини одговарајући приступ¹⁸⁰.

¹⁷⁵ известило 4 ЈЛС.

¹⁷⁶ известило 7 ЈЛС.

¹⁷⁷ известило 3 ЈЛС.

¹⁷⁸ 4 ЈЛС.

¹⁷⁹ известило по две ЈЛС.

¹⁸⁰ „Анализа интерресорних комисија и додатне подршке у 10 општина и градова“, Центар за социјалну политику, Београд, 2015, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/rs/analiza-interresornih-komisija-i-dodatne-podrske-u-10-opstina-i-gradova/>.

4.2.1. НАЧИН ОБЕЗБЕЂИВАЊА И ФИНАНСИРАЊА УСЛУГА

Већина ЈЛС обезбеђује услуге које је предложила ИРК, али има ЈЛС које услуге не обезбеђују уопште или не обезбеђују неке од њих. Услуга личног пратиоца једна је од најчешће необезбеђених услуга и поред утврђене потребе детета; због тога је Заштитник грађана у више наврата општинама и градовима упућивао препоруке¹⁸¹. Неке ЈЛС су услугу личног пратиоца обезбедиле поступајући по препорукама Заштитника грађана: такав је случај са општином Пријепоље, општином Ћуприја и градом Лесковцем.

Има случајева да су средства за услугу обезбеђена, али друге околности онемогућиле су пружање услуге. У општини **Мајданпек** је, примера ради, обезбеђена додатна подршка у складу са мишљењима ИРК у свим случајевима у којима је ИРК донела мишљење. Само у једном случају, мере додатне подршке које су оцењене као потребне детету нису пружене „због изузетно тешког стања детета...одустало се од планираних подршки у појединачним мишљењима те је у заједничком мишљењу само констатован здравствени налаз и препоручене све подршке из области социјалне заштите“.

82 ЈЛС извештава да је усвојило све захтеве који су поднети на основу мишљења ИРК, а седам ЈЛС да су усвојиле преко 90%. Од 70-90% захтева усвојило је 9 ЈЛС, а између 50 и 70% још три. Мање од половине захтева поднетих на основу мишљења ИРК усвојило је 3 ЈЛС. Град **Београд** извештава да захтеви за обезбеђивање услуге личног пратиоца који нису усвојени нису ни одбијени, већ је формирана листа чекања. ИРК са своје стране имају обавезу да препоручују оне услуге које оцене да су детету неопходне, без обзира на то да ли је таква услуга у ЈЛС успостављена или не, односно да ли постоје финансијске или друге тешкоће за њено успостављање¹⁸².

Услуге додатне подршке деци и ученицима нису искључиво везане за мишљење ИРК. Све ЈЛС имају неке услуге додатне подршке деци и ученицима које су успоставиле било за све ученике и децу која похађају предшколске установе (на пример, бесплатан превоз) или већу популацију деце и ученика (на пример, бесплатна ужина). Ове услуге установљене су локалним одлукама и пружају се без претходног ангажовања ИРК. Све ЈЛС имају обавезу да обезбеде финансијску помоћ и подршку у области социјалне заштите (новчана социјална помоћ, додатак за помоћ и негу другог лица) који су прописани републичким прописима. Међутим, велики број ЈЛС поред тога обезбеђује

¹⁸¹ Градовима Београд, Лесковац, општинама Ћуприја, Владичин Хан, Пријепоље, доступно на http://www.pravadeteta.com/index.php?option=com_content&view=article&id=747:2016-01-26-15-42-17&catid=40&Itemid=85.

<http://www.ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/5284-gr-ds-upr-v-b-gr-d-d-b-zb-di-licn-g-pr-i-c-z-svu-d-cu-i-uslug-p-r-bn>.

<http://www.ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/5150-gr-d-l-s-v-c-d-b-zb-di-uslugu-licn-g-pr-i-c-d-ci-p-r-bn>.

<http://www.ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/5137-psh-in-vl-dicin-h-n-d-b-zb-di-uslugu-licn-g-pr-i-c>.

<http://www.ombudsman.rs/index.php/2012-02-07-14-03-33/5156-psh-in-pri-p-lj-ni-gucil-uslugu-licn-g-pr-i-c-d-u-p-c-bil-n-ph-dn>.

¹⁸² Град Крагујевац: „У складу са препорукама ментора и супервизора који у оквиру пројекта ‘Унапређење професионалне подршке у заједници – важан корак у инклузији деце’ годинама континуирано прате наш рад, у индивидуалном плану подршке и оквиру мишљења ИРК комисија наводи све подршке за које процени да су потребне детету/ученику, без обзира што евентуално није могућа њихова реализација у локалној заједници“.

финансијску помоћ и подршку деци и ученицима кроз финансијска и материјална давања прописана локалним одлукама, укључујући и финансијске мере подршке породици са децом и мере подстицања наталитета. Мада је неспорно реч о облицима додатне подршке ученицима, јер доприносе одржавању или повећању нивоа животног стандарда породица и деце, ове мере нису додатно анализиране овим Посебним извештајем, јер се он фокусира на мере додатне подршке које су усмерене циљно на додатну подршку детету и ученику у образовном процесу.

Такође, 30 ЈЛС известило је да је разматрало захтеве за пружањем услуга додатне подршке деци и ученицима без претходно спроведеног поступка процене пред ИРК, а већина (25 ЈЛС) је ове захтеве и усвајала. На овај начин деци и ученицима обезбеђени су: лични пратилац, превоз, ИОП 1 и ИОП 2, наставна средства, бесплатна или регресирана исхрана, смештај, упис и боравак у предшколској установи, здравствене услуге, услуге стручњака (дефектолога, логопеда, психолога, педагога, физиотерапеута, сензорна интеграција), педагошки асистент, боравак у дневном боравку за децу са сметњама у развоју, учешће у рекреативним активностима и рехабилитацији, прилагођавање простора, додатни просветни радник и стручно оспособљавање наставника и стручних сарадника.

Средства за финансирање услуга

Средства за финансирање услуга додатне подршке најчешће није могуће издиференцирати, јер се исказују кроз различите буџетске линије (социјална заштита, образовање, и др), мада има општина које су определиле наменска средства за услуге додатне подршке у образовању (неке или све). Општина **Блаце** је определила наменска средства у износу од 440.000,00 динара за финансирање персоналног асистента који обавља послове личног пратиоца. Општина **Горњи Милановац** има опредељен буџет за инклузију („инклузивни буџет“) „ којим је школама на територији општине Горњи Милановац, према исказаним потребама у годишњим финансијским плановима, препуштена организација додатне подршке ученицима у систему ових школа, а на основу мишљења ИРК и школских инклузивних тимова“. У оквиру овог буџета у Горњем Милановцу финансиране су различите услуге додатне подршке: бесплатна кухиња, уџбеници, екскурзије, индивидуализација наставе (ИОП 1 и ИОП 2), финансирање педагошких асистената „који су у пракси покривали и персоналну асистенцију“ и „упућивање у специјалне школе интернатског типа“.

Износи буџетских средстава из којих су финансиране услуге додатне подршке у 2015. години крећу се од 20.000,00 динара¹⁸³ до 104.500.000,00 динара¹⁸⁴, а у 2016. години од 23.022,00 динара¹⁸⁵ до 106.500.000,00 динара¹⁸⁶.

Уочава се да су у 2016. години претежно повећана издвајања за услуге за додатну подршку деци и ученицима¹⁸⁷ у односу на претходну годину, а увећање се креће од

¹⁸³ Бољевац извештава да су ова средства опредељена за путне трошкове до школе и специјалистичке прегледе. Ова ЈЛС у 2016. години није посебно опредељивала средства за додатну подршку деци и ученицима.

¹⁸⁴ Нови Сад.

¹⁸⁵ Бабушница.

¹⁸⁶ Нови Сад.

¹⁸⁷ 55 ЈЛС извештава о повећању средстава.

4.916,00 динара¹⁸⁸ до 21.800.153,00 динара¹⁸⁹. У општини **Врњачка Бања** средства за услуге додатне подршке увећана су за 100% у 2017. години у односу на износе из 2016. и 2015. године (у 2017. ова ЈЛС обезбедила је 2.000.000,00 динара а у 2015. и 2016. години по 1.000.000,00 динара). У 18 ЈЛС, међутим, у 2016. години дошло је до смањења средстава из којих се финансира додатна подршка. Умањења су се кретала од 7.674,00 динара¹⁹⁰ до 34.000.000,00 динара¹⁹¹. Код 13 ЈЛС, износ средстава из којих су се финансирале услуге додатне подршке био је исти у 2015. и 2016. години.

Средства обезбеђена кроз пројекте су један од значајних извора финансирања услуга додатне подршке. **Бела Паланка, Бојник, Владичин Хан, Ковин, Крагујевац, Лесковац, Панчево, Пирот, Пожаревац и Смедерево** учествовали су у пројекту „Унапређење професионалне подршке у заједници – важан корак у инклузији деце“ који су заједнички реализовали УНИЦЕФ и Центар за социјалну политику у сарадњи са Сталном конференцијом општина и градова, Тимом за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе и 10 изабраних ЈЛС¹⁹². У оквиру пројекта, набављена је асистивна технологија¹⁹³, дидактички материјал и обезбеђена едукација¹⁹⁴. ЈЛС које су укључене у пројекат су учествовале у пројекту обезбеђивањем одређеног износа¹⁹⁵, а део средстава коришћен је и за рад ИРК. Општина **Инђија** је као носилац пројекта са Центром за социјални рад као партнером, јула 2016. године аплицирала на конкурс „Развој ефикасних услуга у заједници у области социјалне заштите и образовања“ са пројектом „Подршка деци са посебним потребама и њиховим породицама у Инђији“. У моменту извештавања Заштитника грађана, конкурсни поступак није био окончан, а општина је навела да се резултати конкурса очекују у 2017. години. Општина **Ђуприја** је у време припреме извештаја за Заштитника грађана планирала пројекат „Дневне услуге за децу и стара лица у социјалној заштити“ у износу од 3.000.000,00 динара. Град **Пожаревац** је одобрио средства за финансирање пројекта НВО и удружења, па је за пројекте у области брига о деци и младима у 2015. години обезбедио износ од 1.155.000,00 динара, а у 2016. години 1.321.750,00 динара. У 2015. и 2016. години ова ЈЛС финансирала је и пројекте у области заштите лица са инвалидитетом (5.775.000,00 у 2015. и 6.000.000,00 у 2016. години) и у области социјалне и здравствене заштите – заштита лица са инвалидитетом (496.970,00 динара у 2016. години). Општина **Књажевац** је у 2015. години обезбеђивала услуге и кроз пројекат „помоћ у кући за децу са сметњама у развоју“. За ове намене обезбеђено је 1.484.463,00 динара, а кроз ову услугу је обезбеђена и услуга личног пратиоца, активирањем неговатељица из пројекта у својству личних пратилаца.

¹⁸⁸ Трстеник.

¹⁸⁹ Књажевац.

¹⁹⁰ Бабушница.

¹⁹¹ Рума.

¹⁹² Пројекат је реализован у периоду 15.07. 2014. до 14. 07.2016. године, <http://csp.org.rs/sr/csp-inicijative/unapre%C4%91enje-profesionalne-podr%C5%A1ke-u-zajednici-%E2%80%93-va%C5%BEn-korak-u-inkluziji-dece.html>.

¹⁹³ У Панчеву је набављена Брајева писаћа машина, Брајева хартија, Брајеви дрвени ексери, кључ и брава, шаблон са стакленом куглицом, шаблон за писање, такт домино материјали, такт домино геометријски облици, математичка кутија, бројчана слагалица, кутија за разликовање звука и др.

¹⁹⁴ У Крагујевцу је обезбеђена едукација наставног кадра за израду и примену ИОП2 и набављени су дидактички материјал и асистивна технологија.

¹⁹⁵ Владичин Хан је издвојио 60.000,00 динара, Лесковац 10% вредности пројекта.

21 ЈЛС је користила волонтерски рад за пружање додатне подршке деци и ученицима, а исти број ЈЛС извештава да су ангажована лица са евиденције незапослених код Националне службе за запошљавање. Тако су, примера ради, у **Горњем Милановцу** „поједине школе користиле јавне радове за краткотрајно ангажовање лица евидентираних код НСЗ за пружање услуга додатне подршке детету и ученику. Такође, један број педагога и дефектолога, на сопствени захтев, обављао је и обавља стручну праксу у школама на волонтерској основи или волонтерски рад одређени број сати недељно којим је обухваћена и додатна подршка деци“. Општина **Ириг** донела је 2016. године одлуку која укључује могућност ангажовања стручних незапослених лица евидентираних на евиденцији НСЗ за пружање додатне подршке детету и ученику. Предшколска установа у **Сремској Митровици** је „путем јавне набавке ангажовала 18 васпитача – волонтера као подршку деци из осетљивих друштвених група и деци са сметњама у развоју“. Општина **Врбас** је кроз волонтерски рад ангажовала стручна незапослена лица евидентирана код НСЗ за пружање услуга додатне подршке детету и ученику „Тим за додатну подршку деци ометеној у развоју“ у коме су били ангажовани дефектолози, логопеди, олигофренолози, соматопеди, сурдолози и психотерапеути. Општина **Параћин** је у складу са Законом о волонтирању „обезбедила подршку волонтера у основним школама која се односи на пружање волонтерских услуга „Помозимо деци са сметњама у развоју“ (ангажовани су незапослени наставници и друга стручна лица) на пословима: помоћ ученику у активностима у одељењима на часовима обавезне наставе, изборног предмета и ваннаставним активностима; припрема материјала за рад уз консултацију са наставником, психологом, педагогом; присуство за време одмора; подсећање ученика на обављање физиолошких потреба; помоћ ученику у усвајању правила понашања у учионици и школском дворишту; сарадња и размена информација са мајком, наставником, психологом и педагогом. Волонтери су на основу уговора о волонтирању остварили право на цепарац...и средства за ову намену обезбеђена су из буџета општине Параћин у финансијским плановима сеоских и градских основних школа...“ Ова ЈЛС ангажовала је укупно 32 волонтера у 2015. и 2016. години. ЈЛС које нису користиле могућност ангажовања волонтера као препреку најчешће наводе ограничења у запошљавању у јавном сектору, али има и случајева да волонтерски рад није коришћен јер није било заинтересованих лица¹⁹⁶. „Неколико школа ангажовало је лица за пружање додатне подршке у образовању ученика путем сарадње са невладиним организацијама и факултетима за образовање наставника“¹⁹⁷

Услуге додатне подршке се најчешће обезбеђују у основном образовању и васпитању у коме су скоро све ЈЛС обезбедиле неке видове додатне подршке. Међутим, скоро половина ЈЛС не обезбеђује услуге додатне подршке у предшколском васпитању и образовању. Од испитаних 145 ЈЛС, њих 22 није известило да постоје услуге додатне подршке намењене деци у предшколском васпитању и образовању, а 47 је експлицитно навело да услуге нису успостављене. У 76 ЈЛС обезбеђена је једна или више услуга додатне подршке деци у предшколском васпитању и образовању, најчешће услуге

¹⁹⁶ Општина Пожега „није користила услуге стручних незапослених лица евидентираних код НСЗ за пружање услуга додатне подршке детету/ученику "јер та лица нису била заинтересована за волонтерски рад“.

¹⁹⁷ Акт Министарства просвете, науке и технолошког развоја број 614-02-464/2016-02 од 04.05. 2016. године.

потребне деци са сметњама у развоју: лични пратилац¹⁹⁸, превоз¹⁹⁹, ИОП 1 и ИОП 2²⁰⁰, услуге стручњака (логопед, дефектолог, психолог, педагог, физиотерапеут, сензорна интеграција)²⁰¹, упис и боравак у предшколској установи²⁰², исхрана²⁰³, а у мањем броју ЈЛС и асистивна технологија, педагошки асистент, наставна средства. Неке ЈЛС извештавају и о услузи породичног сарадника за децу предшколског узраста, као и о финансирању здравствених услуга и рехабилитације.

4.2.2. ВРСТЕ УСЛУГА

ЈЛС обезбеђују различите облике подршке деци и ученицима у образовању. Неки од облика подршке намењени су целој популацији ученика и деце која похађају предшколске установе, или макар припремни предшколски програм. Други облици подршке су усмерени на специфичне образовне потребе одређене популације деце. Подаци добијени од ЈЛС указују да су ЈЛС највише успостављале и развијале услуге намењене деци са сметњама у развоју и инвалидитетом. Од 2014. године скоро половина испитних ЈЛС увела је услугу личног пратиоца, а још 10% ЈЛС је 2016. године било у процесу успостављања ове услуге. ЈЛС су учествовале у пројектима усмереним на развијање услуга у заједници за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом који су резултирали успостављањем различитих облика подршке, подизањем свести запослених о образовним потребама деце са сметњама у развоју и инвалидитетом и начелу инклузивног образовања, набавком материјала и средстава потребних деци са сметњама у развоју током школовања у редовним школама, повећању приступачности објеката деци са инвалидитетом и пружањем додатне подршке (углавном финансијске) за лечење деце и њихову рехабилитацију.

Услуге које су најмање развијане су услуге за децу која живе у удаљеним крајевима или децу пешаке и децу ромске националне припадности. Иако су деца ромске националне припадности у значајном ризику од осипања из школовања), а и мали број деце ромске припадности (свега 6%) похађа предшколске установе²⁰⁴ и средње школе (свега 22% ученика ромске националне припадности уписује средње школе), услуге намењене деци ромске националне припадности претежно су исте оне које су ЈЛС обезбедиле за помоћ и подршку сиромашној деци, док специфичне услуге намењене подстицању образовања, спречавању осипања, подстицању уписа у предшколске установе и средње школе, скоро потпуно изостају. Већина ЈЛС није прецизирала да пружа одређене сервисе подршке намењене конкретно деци која живе у удаљеним крајевима и деци пешацима. Услуге за ову децу популацију обезбеђују се кроз опште мере подршке успостављене за сву децу и ученике, најчешће кроз накнаду трошкова превоза.

а) опште мере подршке

Опште мере подршке деци и ученицима, које се пружају школској и предшколској популацији најчешће су бесплатан или регресиван превоз²⁰⁵, финансијске помоћи које

¹⁹⁸ известило 29 ЈЛС.

¹⁹⁹ известило 21 ЈЛС.

²⁰⁰ известило 11 ЈЛС.

²⁰¹ известило 18 ЈЛС.

²⁰² известило 22 ЈЛС.

²⁰³ известило 7 ЈЛС.

²⁰⁴ Видети напред.

²⁰⁵ известило 47 ЈЛС.

обезбеђују ЈЛС²⁰⁶, бесплатна или регресирана исхрана (ужина, народна кухиња, бесплатан оброк, пакети са намирницама, оброци, новчано давање за трошкове исхране)²⁰⁷, бесплатни или регресирани боравак у предшколским установама и дневним боравцима²⁰⁸. Бесплатне уџбенике обезбеђује 6 ЈЛС, школски прибор и дидактички материјал 8 ЈЛС, бесплатан смештај у установама за смештај ученика 9 ЈЛС. . Бесплатан превоз за сву децу и ученике (без обзира да ли су ученици основне или средње школе, односно да ли похађају ППП) обезбеђује Ада, Алибунар, Бабушница, Бајина Башта, Блаце, Варварин, Владимирци, Жабари, Жагубица, Књажевац, Лучани, Мајданпек, Нови Бечеј, Нови Пазар, Пландиште, Сента, Сокобања, Тићевац, Црна Трава и Чајетина. Бесплатан превоз за ученике основних школа обезбедило је, поред претходно наведених ЈЛС, и Бачка Паланка, Бачка Топола, Беочин, Бор, Брус, Велика Плана, Врњачка Бања, Краљево, Лебане, Ниш, Параћин, Пећинци, Пирот. Превоз за ученике средњих школа углавном је регесиран у одређеном проценту (нпр. У Бачкој Паланци превоз је регесиран 20-80%, у Пироту 50% (превоз је регесиран само ако је удаљеност пребивалишта ученика од школе већа од 4км), у Ади у висини од 10-20%, а у Чоки 30%). Врњачка Бања, Димитровград, Зрењанин, Ковачица, Рековац, обезбеђују помоћ пред полазак детета у први разред основне школе (пакет наставних средстава, школског прибора или дидактичког материјала, опремање првака, новчано давање за ћака првака).

Негде су мере подршке за ученике условљене испуњавањем одређених критеријума, као што је успех у школи и/или економска снага породице или процена безбедности деце. Тако, општина **Параћин** обезбеђује „субвенцију превоза за редовне ученике средњих школа који похађају средњу школу на територији општине Параћин и путују из сеоских насељених места, за време трајања наставне године, и то: у износу од 100% за ученике који су остварили одличан успех на крају претходне школске године, односно првог полугодишта, ученици првог разреда уколико постигну одличан успех на крају првог полугодишта текуће школске године, и да имају мање од 10 неоправданих изостанака; у износу од 100% за ученике који су остварили врло добар и добар успех крају претходне школске године, односно првог полугодишта, као и ученици првог разреда уколико постигну врло добар успех на крају првог полугодишта текуће школске године, да имају мање од 10 неоправданих изостанака и да породица остварује приход у висини до износа НСП ...и не поседује више од 1 ха пољопривредног земљишта; у износу од 80% за ученике који су остварили врло добар и добар успех на крају претходне школске године, односно првог полугодишта, као и ученици првог разреда уколико постигну врло добар успех на крају првог полугодишта текуће школске године, под следећим условима: да имају мање од 10 неоправданих изостанака, да породица остварује приход у висини до износа НСП ... и не поседује више од 2 ха пољопривредног земљишта; 65% за ученике који су остварили врло добар и добар успех на крају претходне школске године, односно првог полугодишта, као и ученици првог разреда уколико постигну врло добар успех на крају првог полугодишта текуће школске године, под следећим условима: да имају мање од 10 неоправданих изостанака, да породица остварује приход у висини до минималне зараде у Републици ... и не поседује више од 1 ха пољопривредног земљишта; 50% за ученике који су остварили врло добар и добар успех на крају претходне школске године, односно првог полугодишта, као и ученици првог разреда уколико постигну врло добар успех на крају првог полугодишта текуће школске године, под следећим условима: да имају мање од

²⁰⁶ 36 ЈЛС извештава о једнократним новчаним помоћима, а 17 о увећаном децјем додатку.

²⁰⁷ известило 26 ЈЛС

²⁰⁸ известило 13 ЈЛС.

10 неоправданих изостанака, да породица остварује приход у висини до минималне зараде у Републици ... и не поседује више од 2 ha пољопривредног земљишта; у износу од 100% за ученике који живе у породици која је корисник права на НСП; у износу од 100% за ученике који живе у хранитељским и старатељским породицама. Уколико у буџету општине за текућу годину...остану неутрошена средства за те намене, право на субвенцију превоза у висини од 50% могу остварити и ученици који су остварили врло добар и добар успех на крају претходне школске године, односно првог полугодишта, као и ученици првог разреда уколико постигну врло добар успех на крају првог полугодишта текуће школске године, уколико имају мање од 10 неоправданих изостанака, и уколико породица остварује приход у висини до минималне зараде у Републици ... и не поседује више од 3 ha пољопривредног земљишта". За наведена давања општина Параћин издвојила је у 2015. години 8.448.545,00 динара, а у 2016. години 8.397.272,50 динара. У **Прокупљу** превоз је бесплатан за ученике „који живе у општини Прокупље на удаљености мањој од 4 km, а већој од 2 km а чија је безбедност угрожена на путу до школе и назад“.

б) мере подршке за децу која живе у сиромаштву

Стопа ризика од сиромаштва у Србији се повећава: у 2012. години износила је 24,6%, а у 2017. години 25,5%²⁰⁹, а сиромаштву су највише изложена деца. У укупном броју деце на евиденцији центара за социјални рад, највећи је удео материјално угрожене деце (57,5% у 2014. год.²¹⁰, 62% у 2015. год.²¹¹ и 54,8% у 2016. год.²¹²), која су користила различите видове материјалне помоћи²¹³.

„У Србији се стопа сиромаштва очигледно смањује са повећањем школске спреме носиоца домаћинства: од 20,2% појединаца без завршене основне школе до само 1,0% оних са завршеним факултетом. Међу сиромашнима доминирају они са завршеном основном школом или чак без завршене основне школе: учествују са 61,5% од укупног броја сиромашних, иако је њихово учешће у укупном становништву само 29,5%. Иако они са завршеном средњом школом имају стопу сиромаштва испод просека за Србију као целину, ипак је њихов број висок – има их чак 36,3% укупног броја сиромашних, свакако захваљујући великом укупном броју (чак 54,2% популације у Србији). Ова чврста релација између нивоа образовања и сиромаштва јасно указује на то да је подизање квалитетности запослених, посебно оних на најнижим степенима лествице,

²⁰⁹ Подаци Републичког завода за статистику, доступно на <http://www.stat.gov.rs/>

²¹⁰ „Деца у систему социјалне заштите“, 2014, Републички завод за социјалну заштиту, доступно на: <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestaj2015/DECA%20U%20SISTEMU%20SOCIJALNE%20ZASTITE.pdf>.

²¹¹ „Деца у систему социјалне заштите“, 2015, Републички завод за социјалну заштиту, доступно на: <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestaj2016/deca%20u%20sistemu%20socijalne%20zastite%202015.pdf>.

²¹² „Деца у систему социјалне заштите“, 2016, Републички завод за социјалну заштиту, доступно на: <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestaj2017/PS%20Deca%20u%20sistemu%20socijalne%20zastite%202016.pdf>

²¹³ „Деца у систему социјалне заштите“, 2016, Републички завод за социјалну заштиту, доступно на: <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/izvestaj2017/PS%20Deca%20u%20sistemu%20socijalne%20zastite%202016.pdf>.

непосредан и ефикасан начин смањења сиромаштва у Србији. Макар као први корак, Србија би морала да обезбеди да сва деца заврше основну школу, што је и вишедеценијска законска обавеза која се не остварује²¹⁴.

Деца која живе у сиромаштву имају на располагању претежно услуге финансијске подршке, а у далеко мањој мери услуге које су усмерене ка социјалној инклузији ове деце, као што су бесплатно укључивање у ваннаставне активности, спортске и културне активности, и услуге намењене помоћи у учењу и школовању или подстицању развоја талената.

Специфичне услуге за децу која живе у сиромаштву има 88 ЈЛС. Најчешће²¹⁵ се као услуга додатне подршке деци која живе у сиромаштву обезбеђује бесплатна/регресирана исхрана (ужина, народна кухиња, бесплатан оброк, пакети са намирницама, оброци, новчано давање за трошкове исхране), затим бесплатан или регресиран превоз²¹⁶, бесплатни уџбеници или новчана средства за њихову набавку²¹⁷, бесплатан или регресиран боравак у предшколској установи²¹⁸, финансирање интернатског/домског смештаја²¹⁹, давања у роби (обућа, одећа, огрев, опрема за бебе)²²⁰ и бесплатан школски прибор или новчана средства за његову набавку²²¹. ЈЛС обезбеђују и финансијску помоћ, као што је случај у општинама **Ада, Блаце, Нови Бечеј и Топола**. Тако, општина **Ада** сваке године расписује конкурс за додељивање помоћи материјално угроженим ученицима и студентима ове општине и за то опредељује средства у износу око 900.000,00 динара. У **Лајковцу, Рековцу и Црној Трави**, обезбеђиван је грађевински материјал и финансирана поправка стамбених објеката породица у сиромаштву. Неке ЈЛС обезбеђују и помоћ за лечење деце - у **Рековцу** су обезбеђивана средства за лекове и лечење деце која живе у сиромаштву.

Услуге нефинансијског карактера много су ређе. Тако само 14 ЈЛС обезбеђује укључивање деце у рекреативне, ваннаставне, спортске и културне активности (бесплатне улазнице, екскурзије, излети, летовања, зимовања). **Врбас, Врњачка Бања, Кула, Рековац** финансирају бесплатан продужени боравак у школи, општине **Нова Варош и Сурдулица** финансирале су трошкове матурске вечери за ученике који живе у сиромаштву. Општина Рековац обезбедила је помоћ за издавање личних докумената. Услуге помоћи у учењу обезбедили су Зајечар, Сурдулица и Кањижа кроз услуге центара и дневних боравака (у **Зајечару** - Центар за младе; у **Сурдулици** - Дневни боравак; у **Кањижи** - дневни боравак за помоћ у учењу и дневни боравак за децу из маргинализованих породица).

в) мере подршке за децу ромске националне припадности

У 2008. и 2009. године, преко 30% ученика у специјалним школама у Србији чинили су ученици ромске националности (Институт за отворено друштво, 2010), иако је удео

²¹⁴ „Сиромаштво у Србији у 2014. години“, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва, <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2015/10/Siromastvo-u-Srbiji-2014..pdf>.

²¹⁵ известило 54 ЈЛС.

²¹⁶ известило 33 ЈЛС.

²¹⁷ известило 20 ЈЛС.

²¹⁸ известило 19 ЈЛС.

²¹⁹ известило 15 ЈЛС.

²²⁰ известило 16 ЈЛС.

²²¹ известило 13 ЈЛС.

ромске заједнице у укупној популацији био 2,05%, односно око 6% према проценама експерата (на основу процењеног броја од 450.000 Рома). Такође, ромски ученици су презаступљени и у посебним одељењима редовних школа (35 %)²²².

“Деца из специјалних одељења која су ромског порекла извештавају о дискриминацији на основу националности...Нека ромска деца желе да пређу у специјално одељење, како би се склонили од задикивања и били боље уклопљени у вршњачку групу у одељењу... Постоји проблем мотивисања ромских родитеља да се укључе у образовни ток своје деце... Примећена су и ниска очекивања наставника од ромских ученика и често се извештава о проблему дуготрајног изостајања из школе. Наставници и стручни сарадници говоре да ромска деца живе у лошим условима и видно су васпитно запуштена, те нередовно похађају наставу (изостају из школе по више месеци) или видно бојкотују школу. Циљ образовања за ову децу наставници, по сопственим речима, свде на базично здравствено образовање - да буду одговорни према свом здрављу и здрављу својих потомака”²²³

Европска комисија против расизма и нетолеранције²²⁴ је Србији још 2011. године упутила препоруку да ромску децу која су неоправдано смештена у специјалне школе премести у редовне школе и унапреди процес селекције у овом контексту²²⁵.

Свега 6% деце ромске националне припадности узраста до 5,5 година је укључено у програме предшколског образовања. У општој популацији обухват деце узраста од 3 до 5,5 година предшколским образовањем и васпитањем је око 50%. Ромска деца нису у потпуности обухваћена обавезним припремним предшколским програмом или га похађају нередовно и у краћем трајању. Обухват обавезним припремним предшколским програмом у општој популацији је скоро потпун (око 98%), за разлику од ромске заједнице где је свега 63%. При томе, деца из ромске заједнице која живе у условима сиромаштва у још мањој мери похађају припремни предшколски програм (46%). Коначно, деца из ромске заједнице нередовно похађају припремни предшколски програм и у краћем трајању од прописаног, што их чини недовољно припремљеним за основно образовање²²⁶.

У општој популацији обухват обавезним основним образовањем је скоро потпун, док је у ромској заједници око 85%. Услед недовољне припремљености за полазак у школу, око 30% ромске деце уписује први разред са закашњењем (најчешће са једном годином закашњења), при чему је то у нешто већој мери случај код дечака и ромске деце која живе у руралним срединама и у условима сиромаштва. Услед тешкоћа са којима се суочавају током основног образовања (дискриминација, недостатак адекватне додатне подршке, сиромаштво, итд.), свега 64% ромске деце завршава основно образовање – то је значајно више у односу на 2005. годину када је свега 28% деце завршавало основно

²²² „Образовање у школама и одељењима за образовање деце са сметњама у развоју у Србији у инклузивном образовном окружењу“, група аутора, Београд, 2015., <http://defektolozisrbije.org/wp-content/uploads/2016/05/UNICEF.pdf>.

„Образовање у школама и одељењима за образовање деце са сметњама у развоју у Србији у инклузивном образовном окружењу“, група аутора, Београд, 2015., <http://defektolozisrbije.org/wp-content/uploads/2016/05/UNICEF.pdf>.

²²⁴ European Commission against Racism and Intolerance - ECRI

²²⁵ Извештај ECRI о Србији, 2011. године, тачка 57, доступно на <https://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/serbia/SRB-CbC-IV-2011-021-ENG.pdf>.

²²⁶ Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2016 до 2025. године.

образовање, али и даље значајно ниже у односу на стопу завршавања у општој популацији која износи 93%. Око 10% дечака и девојчица не наставља школовање након завршетка четвртог разреда. 64% деце ромске националности заврши основну школу (код опште популације је 93%), а свега 22% деце ромског порекла похађа средњу школу (код опште популације је 89%). Девојчице чешће напуштају школовање па чак 43% девојчица ромске националности у овом узрасту прекида школовање ради удаје. Код девојчица исте доби у општој популацији овај проценат је 4%²²⁷.

47 ЈЛС²²⁸ прецизирало је да је успоставило специфичне услуге за децу ромске националне припадности, било кроз спровођење локалних акционих планова за унапређење положаја Рома, било независно од постојања овог стратешког документа. Град **Пожаревац** је у 2015. години одобрио средства за реализацију Локалног акционог плана за унапређење положаја Рома на територији града Пожареваца 2011-2015, у износу од 1.172.700,00 динара. За реализацију Локалног акционог плана за унапређење положаја Рома на територији града Пожареваца 2016-2020, град је у 2016. години обезбедио средства у износу од 3.000.000,00. За пројекте у области заштите и промовисање људских и мањинских права, Пожаревац је издвојио у 2015. години 509.000,00 динара а у 2016. години 1.292.300,00 динара.

Мере намењене деци ромске националне припадности у великој мери су идентичне онима које су ЈЛС обезбедиле за децу која живе у сиромаштву. Најчешће се обезбеђује бесплатна/регресирана исхрана (ужина, народна кухиња, бесплатан оброк, пакети са намирницама, оброци, новчано давање за трошкове исхране)²²⁹; бесплатни уџбеници²³⁰; бесплатан или регресиран превоз²³¹, бесплатан школски прибор²³²; давања у роби (обућа, одећа, огрев, хигијенски пакети)²³³. ЈЛС обезбеђују и бесплатан боравак у предшколској установи, продужени боравак у школи²³⁴, бесплатан домски смештај²³⁵. Мали број ЈЛС је известио о специфичним мерама усмереним на социјалну инклузију деце ромске националне припадности и унапређење образовања, као што су бесплатне рекреативне, ваннаставне, културне и спортске активности²³⁶, помоћ у учењу²³⁷, стипендије. Градови **Ваљево** и **Смедерево** обезбедиле су стипендије за ученике ромске националности, у **Кикинди** су „преко ромских удружења финансирани едукативни програми за рад са посебно талентованом децом ромске националности“, а **Бечеј** и **Панчево** пружају финансијску подршку одличним ученицима ромске националности. **Шабац** и **Вршац** финансирају здравствене медијаторке²³⁸, чију улогу у остваривању

²²⁷ Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2016 до 2025. године.

²²⁸ Алибунар, Апатин, Беоцин, Бечеј, Богатић, Бољевац, Босилеград, Брус, Бујановац, Ваљево, Велика Плана, Велико Градиште, Владимирци, Врбас, Вршац, Гацин Хан, Кањижа, Кикинда, Кладово, Књажевац, Ковачица, Коцељева, Крупањ, Лајковац, Мало Црниће, Меровина, Панчево, Параћин, Пећинци, Пландиште, Пожаревац, Пожега, Пријепоље, Рековац, Сечањ, Смедерево, Сокобања, Сремски Карловци, Стара Пазова, Суботица, Сурдулица, Тител, Топола, Уб, Шабац, Шид.

²²⁹ известило 20 ЈЛС.

²³⁰ известило 13 ЈЛС.

²³¹ известило 16 ЈЛС.

²³² известило 13 ЈЛС.

²³³ известило 16 ЈЛС.

²³⁴ Врбас, Ковачица и Рековац.

²³⁵ Босилеград, Књажевац, Мало Црниће, Пландиште и Рековац.

²³⁶ Београд, Ваљево, Врбас, Кањижа.

²³⁷ Алибунар, Бољевац, Кањижа (услуга дневног борава за децу из маргинализованих породица)

²³⁸ Шабац и Вршац.

права деце ромске националне припадности виде као изузетно значајну²³⁹, као и улогу ромског координатора²⁴⁰. Београдска ромска насеља „редовно обилазе стручњаци из система социјалне заштите и психолози запослени у предшколским установама. У насељима се активно спроводи Програм припреме пресељених породица за укључивање у образовно васпитни систем. Програм је осмишљен тако да се родитељи додатним образовањем мотивишу да развијају знатижељу деце и подстичу их на учење. Сва деца која похађају овај програм добила су бесплатне књиге и бесплатну ужину у вртићима...“.

г) мере подршке за децу која живе у удаљеним крајевима и децу пешаке

Све ЈЛС обезбеђују превоз ученика основних школа и превоз деце која похађају припремни предшколски програм, у складу са ЗОСОВ, али одређени број ЈЛС је проширио ово законско право својим одлукама. Законском одредбом и одлукама ЈЛС о проширењу права на превоз, обезбеђена је минимална подршка деци која живе у удаљеним крајевима и деци пешацима.

Већина ЈЛС нема успостављене посебне услуге подршке за децу која живе у удаљеним крајевима и децу пешаке, већ се овој групи деце најчешће обезбеђује пуна или делимична накнада трошкова превоза или се (у мањем броју случајева) обезбеђује бесплатан превоз у пуној мери или делимично, као што је случај у **Бујановцу, Гаџином Хану, Димитровграду, Кикинди, Косјерићу, Краљеву, Прибоју, Убу и Параћину**²⁴¹. У неким ЈЛС деци која живе у удаљеним крајевима се обезбеђује смештај у ученичком дому²⁴², исхрана²⁴³, дневни боравак²⁴⁴. Накнада трошкова превоза је најчешће начин како ЈЛС дају подршку деци и ученицима који живе у удаљеним крајевима или пешаче, а њена висина креће се од висине цене месечне карте за јавни превоз, процентуално одређеног износа трошкова, до фиксних месечних износа. **Тако општина Пријепоље** ђацима пешацима којима није доступан градски и приградски превоз, обезбеђује „финансијска средства у месечном новчаном износу као да има организован јавни превоз и тим родитељима школе исплаћују на руке финансијска средства“. Општина **Александровац** је одлуком о основној и додатној подршци детету и ученику („Службени лист општине Александровац“ број 9/2016) прописала као једну од услуга „накнаду трошкова превоза за ђаке пешаке“. Износ накнаде је 20% од цене горива по пређеном километру. Општинско веће општине **Прибој** донело је 26.01.2015. године Закључак да се одобрава накнада у износу од 8.000,00 динара ђацима пешацима, односно ученицима основне школе који путују преко 4 km у једном правцу на путу од куће до школе, а немају организован превоз. Ова накнада је у 2015. години исплаћена за 53 ђака пешака. Ова општина има и организовани превоз који је у школској 2014/2015 години користило 259 ученика основне школе, а у школској 2015/2016. години 337 ученика. У општини није организован јавни превоз на свим релацијама те „нема могућности“ да се за сву децу „организује превоз на терет буџета општине“. Ипак,

²³⁹ Град Шабац наводи да је захваљујући здравственој медијаторки дошло до повећања обухвата ромске деце вакцинацијом, бољег обезбеђивања здравствених књижица и личних докумената што је допринело бољем остваривању њихових права.

²⁴⁰ Град Шабац: „Координаторка је дала велики допринос ромској популацији како кроз пописивање, анализирање, планирање и идентификовање потреба ромског становништва, тако и кроз решавање бројних проблема поменуте популације“.

²⁴¹ Основна школа „Вук Караџић“ у Параћину је купила школско возило за превоз ученика.

²⁴² Кладово, Мало Црниће, Меровина.

²⁴³ Кладово, Мало Црниће, Меровина, Трстеник.

²⁴⁴ Трстеник.

општина је у једном случају, уважавајући положај породице и деце, „ангажовала теренско возило које врши превоз деце од места становања до школе“²⁴⁵.

д) мере подршке за талентовану децу

Талентована деца имају на располагању мали број услуга додатне подршке, које су углавном финансијског и наградног карактера. 53 ЈЛС известили су да обезбеђују новчане и неновчане ученичке награде, а **Аранђеловац, Житиште, Куршумлија, Лесковац, Љиг** обезбеђују талентованим ученицима бесплатне наградне екскурзије или леговање.

Од облика подршке, најчешће је стипендирање²⁴⁶, финансирање боравка ученика у Истраживачкој станици „Петница“ или друге додатне едукације²⁴⁷, новчана помоћ²⁴⁸, финансирање трошкова ради учешћа на такмичењима и манифестацијама²⁴⁹, и финансирање других трошкова ученика²⁵⁰. Мањи број ЈЛС (5) финансира набавку опреме, литературе и материјала, а врло мали број ЈЛС је известио о ИОП 3 као мери подршке или о другим мерама непосредне и континуиране подршке, усмереним на развој потенцијала ученика, и мерама усмерених на развој знања просветних радника који раде са даровитом децом. Примера ради, општина Врбас поред ИОП 3, организује менторски рад, онлајн учење и самосталне истраживачке радове, а у **Крушевцу** је обезбеђен акредитовани семинар „Идентификација и рад са даровитим ученицима“.

ђ) мере подршке за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом

Обезбеђивање превоза, услуга личног пратиоца и индивидуални образовни план су услуге које се најчешће препоручују за децу са сметњама у развоју. Услуга личног пратиоца је обезбеђена у 47 ЈЛС а у још пет ЈЛС обезбеђена је препоручена услуга персоналне асистенције²⁵¹. Превоз је препоручен као услуга додатне подршке у 56 ЈЛС (а обезбеђен је у 53), а ИОП 1 и ИОП 2 у 67 ЈЛС. ИРК препоручују, а ЈЛС обезбеђују и ангажовање стручњака (логопед, дефектолог, психолог, педагог, физиотерапеут, сензорна интеграција) и коришћење посебних терапијских и других услуга и техника (монтесори соба, светла соба, сензорна соба)²⁵². Тако је општина **Мајданпек** обезбедила је у 2015. години средства за додатну подршку дефектолога „с обзиром да школе нису у могућности да запосле ову врсту стручних сарадника“, као и за финансирање ангажовања патронажне учитељице (497.867,00 динара). У 2016. години општина је финансирала дефектолога и две патронажне учитељице (986.325,00 динара), као и ангажовање патронажне медицинске сестре „на посебној едукацији из области личне хигијене“.

²⁴⁵ Акт општине Прибој бр. 07-2 од 30. 01. 2018. године.

²⁴⁶ известило 26 ЈЛС. На пример, у Беочину „баци генерације аутоматски добијају стипендију“.

²⁴⁷ известило 20 ЈЛС. На пример, Горњи Милановац из пројекта је финансирао школовање ученика у иностранству.

²⁴⁸ известило 12 ЈЛС.

²⁴⁹ известило 18 ЈЛС.

²⁵⁰ известило 9 ЈЛС.

²⁵¹ Ово указује да и даље постоји неразумевање услуге личног пратиоца, с обзиром да је персонални асистент услуга која није намењена деци, већ одраслим особама са инвалидитетом, сходно одредбама Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите.

²⁵² Услуга је обезбеђена у 35 од 39 ЈЛС.

Ученицима се обезбеђује и смештај и исхрана у школи/дому ученика²⁵³, упис и боравак у предшколској установи²⁵⁴, упис у развојну групу предшколске установе или у школу за образовање деце са сметњама у развоју²⁵⁵. ЈЛС набављају асистивну технологију, а неке финансирају педагошког асистента. Тако је асистивна технологија обезбеђена у 13 ЈЛС, између осталих и у **Пироту** где су набављени синтетизатор говора за децу оштећеног вида, прилагођени мишеви, цојстици, тастатуре, асистивна технологија за децу са аутизмом (GoTalk Express 32, GoTalk 4+), а у Ковину магнетне табле. Услуга педагошког асистента о трошку ЈЛС обезбеђена је у 19 од 24 ЈЛС у којима су ИРК услугу педагошког асистента препоручиле.

ЈЛС су такође обезбеђивале и исхрану, боравак, уџбенике и наставна средства. Град **Пожаревац** обезбеђује средства за 28 корисника Центра за дневни боравак деце и омладине ометене у развоју, у оквиру Центра за социјални рад Пожаревац. У 2015. години опредељено је 16.606.791,00 динара, а у 2016. години 16.789.898,00 динара. Општина **Сремски Карловци** од 2011. године финансира рад Дневног боравка за децу и младе са сметњама у развоју, као услугу социјалне заштите која се пружа у сарадњи са ШОСО „Милан Петровић“ из Новог Сада. Општина финансира зараду и путне трошкове психолога који свакодневно ради са корисницима, као и одређене трошкове (спремачица, средства за одржавање хигијене, возач, гориво, службено возило), набавку опреме (намештај, ИТ опрема, ткачка и кулинарска радионица). Општина је финансирала и постављање бетонске стазе и рампе за прилаз згради у којој живи један корисник Дневног боравка, као и куповину половних електромоторних колица и склопивих инвалидских колица за кориснике Дневног боравка. Општина **Бачка Паланка** обезбедила је образовну подршку кроз услугу лична помоћ у учењу. Услуга је успостављена општим актом ЈЛС ради пружања помоћи ученицима са сметњама у развоју „који су обухваћени редовним образовањем, пошто за ангажовање педагошких асистената није добијена сагласност“.

Крушевац, Мајданпек, Пландиште, Смедерево известиле су и о активностима које спровode на повећавању осетљивости деце и одраслих, као посебном облику подршке. Преко Центра за стручно усавршавање **Крушевац** (ЦСУ) ова ЈЛС је обезбедила више акредитованих семинара у 2015. и 2016. години о пружању додатне подршке деци и ученицима. У 2015. години одржани су семинари: „Инклузија – како је приближити наставнику у редовној настави“ који је похађало 25 учесника, „Идентификација и рад са даровитим ученицима“ са 29 учесника и „Инклузивно образовање и подршка ученицима из осетљивих група“ – део пројекта „Наставничка удружења – пут до квалитетнијег образовања“ са 30 учесника. Одржана је и презентација истраживања „Укључивање слабовиде и следе деце у живот и рад школе“ које је спровело наставничко удружење „Ризница“ из Крушевца, са 30 учесника. У 2016. години (до дана сачињавања извештаја за Заштитника грађана¹), ЦСУ Крушевац организовао је семинар „Настава код куће и на даљину у циљу постизања образовних стандарда помоћу савремених технологија“ за 26 учесника, и семинар „Сензорна соба – асистивна технологија за ефикасније учење“ за 24 полазника. За ове семинаре, као и додатне семинаре у области васпитног рада¹, Крушевац је обезбедио 284.253,00 динара у 2015. години и 232.500,00 динара у 2016. години. У **Смедереву** су реализовани и следећи облици подршке: повећање осетљивости вршњака (за четворо деце) и повећање осетљивости запослених (за троје деце). Град **Крушевац** је као услугу додатне подршке навео и саветодавни рад

²⁵³ Услуга је обезбеђена у 23 од 24 ЈЛС.

²⁵⁴ Услуга је обезбеђена у 19 од 23 ЈЛС.

²⁵⁵ У 24 од 25 ЈЛС у којима је ИРК препоручила упис деце у ове облике образовања и васпитања.

са родитељима ученика и учеником коме је потребна додатна подршка у образовању, у вези са професионалном оријентацијом, као и усмеравање ученика и родитеља приликом избора одговарајуће средње школе. Ове услуге Крушевац је обезбедио за девет ученика.

Ученицима са сметњама у развоју обезбеђује се и упис и боравак у продуженом боравку, прилагођавање простора, набавку помагала, помоћ у натури, патронажни учитељ, а свој деци којој је то препоручено обезбеђена је кућна настава²⁵⁶.

ЈЛС такође извештавају да су обезбеђивале и здравствене услуге и услуге рехабилитације за децу. Тако је 15 ЈЛС известило о финансирању трошкова здравствених услуга, односно пратећих трошкова лечења, а 11 ЈЛС о финансирању трошкова бањског лечења за децу. ЈЛС извештавају и о додатном ангажовању развојног саветовалишта и саветовалишта за младе и патронажних сестара, као и о финансирању набавке лекова²⁵⁷, одлазака на специјалистичке прегледе и третмане²⁵⁸, лечења детета²⁵⁹, интензивних третмана подршке детету у здравственим установама²⁶⁰, набавке ортопедских помагала која нису обухваћена обавезним здравственим осигурањем²⁶¹. Примера ради, општина Аранђеловац је финансирала трошкове превоза детета на третмане у хипербаричној комори и код сурдоаудиолога „пошто РФЗО не плаћа превоз до Крагујевца“, општина Бачка Топола је обезбедила новчану помоћ за операцију и лечење туморског обољења детета, а општина Мајданпек средства за путовање детета ради лечења у иностранству.

ЈЛС извештавају о недостатку услуга стручњака (психолога, педагога, дефектолога, логопеда, терапеута и др.) у здравственим и образовним установама на својој територији, због чега преузимају обавезу додатног ангажовања ових стручњака или финансирања трошкова деце ради похађања третмана изван територије њихове општине. Тако општина **Ада** сноси трошкове превоза деце на логопедске третмане на територијама других ЈЛС, а општина **Бујановац** упућује децу у ШОСО „Вуле Антић“ у Врању, јер дефектолога и логопеда нема ни у школама, ни у Дому здравља. У **Суботици** су 2015. године услуге су пружали логопеди чији је рад финансирало Министарство просвете и Министарство државне управе и локалне самоуправе, а након прекида финансирања „дошло је до отежане реализације мишљења ИРК. Локална самоуправа је у 2015. години подржала рад логопеда који није био довољан у односу на потребе“. Из истих разлога, и општина **Мајданпек** је финансирала услуге дефектолога, а општина **Лапово** „трошкове за третмане код дефектолога и логопеда у специјалној школи за једног ученика“.

Један од облика подршке прописаних Правилником о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику је и упис и обезбеђивање похађања установа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом. Међутим, има ЈЛС које извештавају да овај облик подршке није пружан деци и ученицима са њихових територија. У овим ЈЛС деца не похађају посебне установе, одељења или групе, већ су укључена у редовне установе образовања и васпитања. Тако су у **Босилеграду** „деца са

²⁵⁶ Препоруке су дате у седам ЈЛС.

²⁵⁷ Алибунар, Рашка (финансира и набавку хране без глутена).

²⁵⁸ Алибунар, Бојник, Кнић, Крушевац, Смедерево.

²⁵⁹ Косјерић, Стара Пазова.

²⁶⁰ Краљево.

²⁶¹ Стара Пазова, Бачка Топола.

сметњама у развоју интегрисана у редовне школе и раде по ИОП на који је ИРК дала мишљење“, у **Сјеници** су „сва деца укључена у васпитно образовни систем (инклузивно)“, у **Сурдулици** „нема специјалних школа и вртића за ученике са сметњама у развоју, само редовне школе и предшколске установе које похађају деца са сметњама у развоју по одлуци родитеља и ИРК“, у **Бојнику** се у средњој школи образује три ученика са сметњама у развоју и један ученик који се образује путем скајпа и кућном посетом наставника, а у **Димитровграду**, ИРК је у време извештавања поступала по захтеву родитеља да дете похађа наставу „у патронажном одељењу по измењеном образовном плану (ИОП 2)“ с обзиром да „више не постоји тзв. „специјално одељење“. Постојање могућности похађања школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом у неким је случајевима интерпретирано као разлог за неустављање услуга додатне подршке у редовним школама. Примера ради, општина **Лајковац** није успоставила услугу личног пратиоца зато што „деца похађају специјалне школе у којима постоји наставно особље оспособљено за рад са децом ометеном у развоју а пратиоци су им родитељи“. Ова ЈЛС наводи да су „сва деца уписана у специјалне школе где постоји оспособљен наставни кадар за *такву децу*“. У школама у **Беоцину** „деца оштећеног вида или деца која не виде не похађају школе у Беоцину, *већ је њима одређено да похађају школу у Новом Саду за децу са оштећеним видом и слухом...* где локална заједница сноси све трошкове (одлазак-повратак, боравак деце) као и накнаду путних трошкова за родитеље као пратиоце“. У овој ЈЛС у школама није обезбеђена приступачност за децу која не виде или слабовиду децу. У једној основној школи у општини **Жабари** постоји посебно одељење за ученике са сметњама у развоју због чега је у тој школи обезбеђена приступачност, док у другој основној школи „не постоји посебно одељење за ученике са сметњама у развоју тако да нема посебне приступачности објекту“, а предшколске установе „немају *такву децу*“. ШОСО „Антон Скала“ у **Старој Пазови** „је од априла 2016. године у целини је реновирана и опремљена средствима из пројекта ИПА Фонда АП Војводине“ и у њој је обезбеђена приступачност објекта и окружења, што није случај са редовним школама: „у основним школама је обезбеђена приступачност објекта и окружења осим у...“ три основне школе, а у средњим школама „делимично је обезбеђена приступачност објекта и окружења, не постоји постављена рампа за приступ особама са инвалидитетом“. Општина **Велика Плана** је као један од критеријума за обезбеђивање бесплатне ужине (поред тешке материјалне ситуације и подстицаја рађања кроз бесплатну ужину за треће и свако наредно дете) прописала и „похађање специјалне наставе“. У овој ЈЛС, дете које похађа „специјалну наставу“ ће, без обзира на имовинско стање остварити право на бесплатну ужину, док ће дете са тешкоћама у развоју које похађа редовну школу такво право остварити само ако испуњава услове везане за ред рођења, односно имовинско стање.

е) приступачност објеката

Иако постоји обавеза да се особама са инвалидитетом обезбеди пуна приступачност јавним објектима, а обезбеђивање приступачности је и облик посредне подршке детету и ученику сходно Правилнику о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику, само у 23 ЈЛС обезбеђен је неки од облика приступачности у **свим установама образовања и васпитања** на њеној територији²⁶², а у још мањем броју ЈЛС приступачност је обезбеђена у **свим објектима свих установа** образовања и

²⁶² Ада, Ариље, Бабушница, Беоцин, Бечеј, Врање, Жабал, Житиште, Инђија, Кнић, Ковачица, Мало Црниће, Осечина, Пирот, Пожега, Прешево, Пријеполје, Рума, Сврљиг, Сомбор, Стара Пазова, Тител, Чајетина.

васпитања²⁶³. Ове ЈЛС су приступачност најчешће обезбедиле постављањем рампи²⁶⁴, гелендера²⁶⁵ и приступних стаза²⁶⁶, а у мањој мери обезбеђени су прилагођени тоалети²⁶⁷, лифт²⁶⁸, табле, мапе простора и путокази²⁶⁹. Већина ових ЈЛС извештавају да су ови облици приступачности довољни. У Врању, међутим, „проблем постоји код једне средње школе где је једино решење уградња лифта за шта ЈЛС нема средстава, те тренутно ученику приликом уласка у школу помаже помоћно особље и другови из одељења“.

26 ЈЛС извештава да приступачност није обезбеђена ни у једној установи на њиховој територији, односно није доставила информацију да је приступачност обезбеђена²⁷⁰.

Остале ЈЛС известиле су обезбеђују приступачност установама образовања и васпитања делимично (у неким установама или неким објектима установа), на један или више начина прилагођавања.

Када је реч о објектима предшколских установа, већина ЈЛС (77) обезбедила је приступачност у свим или неким предшколским установама на њиховој територији (и у свим или одређеним објектима предшколских установа). Највећи број њих (70 ЈЛС) извештава да је приступачност обезбеђена у свим предшколским установама на њиховој територији.

41 ЈЛС известила је да није обезбеђена приступачност у основним школама или није известила о мерама обезбеђења приступачности. Остале ЈЛС извештавају да су приступачност делимично или потпуно обезбедиле на један или више начина. 36 ЈЛС извештавају да су приступачност обезбедиле у свим основним школама, а остале да је приступачност обезбеђена у неким основним школама, односно објектима основне школе.

Средње школе постоје у 120 испитаних ЈЛС. Од овог броја, 58 ЈЛС није навело да је обезбеђена приступачност или је навело да приступачност није обезбеђена. Остале ЈЛС извештавају да је приступачност обезбеђена на један или више начина. 36 ЈЛС су известиле да је приступачност обезбеђена у свим средњим школама, а 26 да је приступачност обезбеђена у неким средњим школама.

28 ЈЛС је навело да имају школе за школовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом. У свим овим школама је обезбеђена приступачност. 24 ЈЛС је известило да у редовним школама на својој територији имају посебна одељења за образовање

---

²⁶³ У Ади, Ариљу, Бабушници, Беочину, Бечеју, Врању, Жабљу, Житишту, Книћу, Ковачици, Малом Црнићу, Осечини, Пироту, Прешеву, Пријепољу, Руми, Сврљигу, Старој Пазови, Тителу и Чајетини.

²⁶⁴ Ада, Бабушница, Бечеј, Врање, Жабљ, Житиште, Ковачица, Мало Црниће, Осечина, Пирот, Рума, Сврљиг, Стара Пазова, Тител, Чајетина.

²⁶⁵ Ариље, Беочин, Врање, Жабљ, Кнић, Осечина, Пирот, Сврљиг, Чајетина.

²⁶⁶ Бабушница, Беочин, Врање, Кнић, Пирот, Прешево, Пријепоље, Сврљиг, Тител, Чајетина.

²⁶⁷ Бечеј, Стара Пазова, Чајетина.

²⁶⁸ Стара Пазова.

²⁶⁹ Бечеј, Сврљиг.

²⁷⁰ Александровац, Баточина, Бачка Топола, Блаце, Богатић, Власотинце, Гаџин Хан, Голубац, Деспотовац, Димитровград, Житораба, Куршумлија, Лајковац, Лучани, Мали Иђош, Нова Варош, Нова Црња, Пећинци, Прибој, Ражањ, Рековац, Сента, Сечањ, Сјеница, Смедерево, Трговиште.

ученика са сметњама у развоју, а у предшколским установама постоје по правилу и такозване „развијне“ групе.

Више од трећине ЈЛС је обезбедило приступачност у установама са три и више мера (36 ЈЛС). Њих 30 је приступачност обезбедило са једном мером, а 27 са две. Мере за обезбеђивање приступачности у основним школама које су навеле ЈЛС су: постављање рампе²⁷¹, постављање гелендера²⁷², прилагођени тоалети²⁷³, постављање лифта²⁷⁴, прилагођавање простора²⁷⁵, постављање приступних стаза²⁷⁶, постављање мапа простора²⁷⁷, постављање путоказа²⁷⁸, прилагођени натписи²⁷⁹, постављање осветљења и осветљења табле²⁸⁰, коса равна²⁸¹, прилагођено степениште, прилагођени прагови, паркинг са рампом за специјализована возила за превоз лица са инвалидитетом²⁸².

Организовање наставе у приземљу и одговарајућа организација боравка ученика у установи неке ЈЛС интерпретирају као облике приступачности. Тако, општина **Дољевац** извештава да је једна од мера за обезбеђивање приступачности основних школа и распоређивање у прве клупе деце оштећеног вида и слуха, општина **Нова Варош** да у основној школи у „у приземљу зграде две просторије намењене деци са тешкоћама у развоју“ и „формирано је одељење ученика са сметњама у развоју које има два ученика“. На сличан начин, и општина **Бор** наводи организацију наставе у приземљу као начин на који је обезбеђена приступачност установе ученицима са сметњама у развоју и инвалидитетом, а у **Горњем Милановцу** у ОШ „Момчило Настасијевић“ су „обезбеђене просторије Удружењу родитеља деце са посебним потребама у приземљу матичне школе, где постоји посебно адаптирана учионица и адаптиран тоалет“.

Приступачност се обезбеђује спољним интервенцијама на објекту, док унутрашњост објекта остаје недоступна или недовољно доступна особама са инвалидитетом. На пример, у општини **Бајина Башта** је обезбеђена рампа на улазу у објект установе, али „је и даље опстао проблем приступачности унутар објекта, јер није обезбеђен приступ на више спратове за ученике који користе инвалидска колица“. У **Инђији** „све основне школе на територији општине налазе се у спратним зградама, где се комуникација ка учионицама и просторијама на спратовима одвија искључиво степеницама, без косих равни“. У општини **Горњи Милановац** „објекти су изграђени углавном седамдесетих година, карактеристична архитектура отежава основно прилагођавање унутрашњости (унутрашња степеништа, недостатак лифтова)“.

Тамо где приступачност није обезбеђена, наводи се да су разлози то што није утврђена потреба за тим, јер није било деце којој је обезбеђење приступачности потребно, односно није било таквих захтева. Тако, у општини **Баточина** није обезбеђена

---

²⁷¹ известило 97 ЈЛС.

²⁷² известило 52 ЈЛС.

²⁷³ известило 42 ЈЛС.

²⁷⁴ известило 12 ЈЛС.

²⁷⁵ известило 8 ЈЛС.

²⁷⁶ известило 45 ЈЛС.

²⁷⁷ известило 8 ЈЛС.

²⁷⁸ известило 8 ЈЛС.

²⁷⁹ известило 7 ЈЛС.

²⁸⁰ известило 3 ЈЛС.

²⁸¹ известило 2 ЈЛС.

²⁸² известила по једна ЈЛС.

приступачност у предшколској установи и основној школи јер „није било потребе за обезбеђењем приступачности објекта и окружења деци јер у наведеним установама нема деце и ученика са тежим сметњама у развоју и са инвалидитетом“. Приступачност није обезбеђена ни у средњој школи у Баточини, коју похађа слепа ученица, јер „није било захтева за обезбеђење приступачности“. Ова општина иначе финансира превоз више ученика и њихових пратилаца од места становања до специјалне школе коју ученици похађају. У општини **Брус** није обезбеђена приступачност јер „установе немају уписану децу са сметњама у развоју због којих би било потребно обезбедити приступачност објекта и окружења“ осим у једној школи коју похађа ученик са тешкоћама у развоју и за кога је „школа обезбедила посебан прилаз“. Општина **Бујановац** извештава да „само Основна школа „Бранко Радичевић“ има рампу за инвалидска колица и то је и једина инклузивна школа на нашој територији“. Општина **Деспотовац** наводи да ИРК није донела одлуке о обезбеђењу приступачности објеката ни за једно дете односно ученика. Општине **Димитровград** и **Рековац** нису обезбедиле приступачност јер „нема деце и ученика са сметњама у развоју којима је то тренутно потребно“. У **Трговишту** приступачност није обезбеђена јер „нису идентификована деца са том врстом потребе“. ЈЛС наводе и да су архитектонске препреке, компликоване и комплексне адаптације и велики трошкови, нарочито када је реч о унутрашњем прилагођавању, разлог због кога није обезбеђена ваљана приступачност објеката установа образовања и васпитања. Неке ЈЛС наводе да зато приступачност уведе поступно. На пример, у **Параћину** „све предшколске установе у граду и све градске основне и средње школе имају изграђену рампу, а што се тиче сеоских школа и установа ту имамо само тамо где постоји конкретан случај да је ИРК дала мишљење да је због ученика који има потребу потребно изградити исту и тако док се у свим школама не изгради рампа приоритет је потреба за њом због недостатка средстава да се све одједном изгради“. У **Иригу** је приступачност обезбеђена само у предшколској установи, путем постављања рампе а „у другим образовним установама планирано и предлагано је да се постави, али мере нису реализоване“. Град **Крагујевац** је у време извештавања био у поступку реализације прилагођавања тоалета у предшколској установи, као и набавке интерактивне табле, асистивне технологије и дидактичког материјала за децу. Такође је планирана уградња лифта у школу за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом у овој ЈЛС.

Приступачност објеката за децу са сметњама у развоју и инвалидитетом некада се повезује са постојањем установа за образовање и васпитање деце са сметњама у развоју. Тако, у општини **Лучани** „васпитно – образовне установе за децу са сметњама у развоју не постоје. Приступачност установа деци са сметњама у развоју (рампе, гелендери, лифт, прилагођени тоалети, стазе, табле, путокази или на други начин) није обезбеђена јер установе система васпитања и образовања *таквог типа* нису основане на територији лучанске општине“.

ж) мере подршке за децу у посебно осетљивој ситуацији

Неколико ЈЛС известило је и о услугама додатне подршке за децу која се налазе у посебно осетљивој ситуацији, као што су услуге збрињавања деце жртава насиља²⁸³,

²⁸³ Прибој, Пландиште.

услуга породичног сарадника²⁸⁴, бесплатна правна помоћ²⁸⁵, услуге за децу ван система образовања²⁸⁶.

Подршка у образовању успостављена је за децу избеглице и тражиоце азила, за време тзв. „мигрантске кризе“ током које је преко територије Републике Србије прешло више стотина хиљада избеглица, а процењује се да се у Републици Србији, у првој половини 2017. године, налазило између 7.000 и 9.000 избеглица, од чега је између 40 и 50% деце²⁸⁷. У складу са **Стручним упутством за укључивање ученика избеглица/тражилаца азила у систем образовања и васпитања** које је донело Министарство просвете, науке и технолошког развоја²⁸⁸, деца са доказом о претходно стеченом образовању уписују се у одговарајући разред у складу са узрастом и претходно стеченим нивоом образовања, након признавања стране школске исправе. Уколико не поседују доказе о претходном школовању, деца се уписују у школе на основу претходне провере знања. Стручни тим за инклузивно образовање школе у којој је дете уписано, сачињава План подршке школе укључивању ученика избеглице/тражиоца азила. План садржи активности запослених, састанке са родитељима и часове одељенске заједнице који имају за циљ припрему родитеља и ученика за похађање наставе. Након уписа, ученику се пружа додатна подршка у складу са свим правилима и стандардима који се примењују на учеснике образовног процеса. Ради постепене адаптације, могуће је ученику обезбедити припремни период у коме се такође спроводе активности усмерене на пуно укључивање ученика. План подршке обавезно мора да садржи: програм адаптације и превладавања стреса, програм интензивног учења језика средине, индивидуализацију наставних активности и укључивање у ваннаставне активности уз вршњачку подршку. План подршке израђује се на основу целовите потребе стања и потреба ученика, а донети план се редовно прати и евалуира у циљу благовремене ревизије у складу са напретком и процесом прилагођавања ученика.

У децембру 2017. године, основне и средње школе у Републици Србији је похађало 443 детета избеглице/тражиоца азила²⁸⁹

4.2.3. ЛИЧНИ ПРАТИОЦИ, ПЕДАГОШКИ АСИСТЕНТИ, РЕСУРС ЦЕНТРИ И СТРУЧНА ПОДРШКА У ОКВИРУ РЕДОВНИХ ШКОЛА

Услуге личног пратиоца и педагошког асистента и пружање услуга од стране школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом су од самог почетка увођења начела инклузије у образовни систем биле три неуралгичне тачке када је реч о развоју услуга додатне подршке деци и ученицима.

²⁸⁴ Крушевац, Крагујевац, Крушевац је за ову услугу издвојио по 666.000,00 динара у 2015. и 2016. години.

²⁸⁵ Рума.

²⁸⁶ Бачка Топола.

²⁸⁷ Доступно на:

https://resourcecentre.savethechildren.net/node/12405/pdf/specialised_foster_care_for_unaccompanied_and_separated_children_in_serbia.pdf.

²⁸⁸ Акт Министарства просвете, науке и технолошког развоја број 601-00-42/2017-18 од 05. 05. 2017. године.

²⁸⁹ Доступно на: <http://ombudsman.rs/index.php/2011-12-25-10-17-15/2011-12-26-10-05-05/5595-s-psh-nj-p-v-d-dun-r-dn-g-d-n-igr-n> .

Увођење услуге личног пратиоца 2010. године кроз одредбе Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику, пратиле су бројне нејасноће, пре свега у вези са тим који је систем – образовања или социјалне заштите – надлежан за пружање услуге личног пратиоца, као и у вези са раздвајањем улоге личног пратиоца од функција персоналног асистента и педагошког асистента. Успостављање и пружање услуге педагошке асистенције пратиле су (и прате) нејасноће о томе ко је циљна група ових услуга: деца и ученици или установе и запослени, да ли је реч о индивидуалној услузи или услузи намењеној групи корисника, да ли је реч о специфичној услузи за децу са сметњама у развоју или децу припаднике ромске националне мањине. Пружање услуга подршке од стране школа за образовање ученика са сметњама у развоју није адекватно нормативно уређено, пре свега у делу који се тиче радноправног статуса запосленог у школи за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом када пружа услуге додатне подршке изван своје установе – послодавца, а нарочито када пружање услуге представља рад преко пуне радне норме, као и дилеме да ли школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом треба претежно да пружају индивидуалне услуге ученицима или акценат треба ставити на услуге ових школа којима се јачају капацитети редовних школа да у свом окружењу и систему рада пружају услуге подршке ученицима којима су оне потребне.

Успостављање и развој ових услуга додатно су отежани увођењем мера штедње, од којих је највећи утицај на неуспостављање и неразвијање услуга имала мера ограничења запошљавања у јавном сектору. Ова мера директно је утицала на заустављање успостављања и развијања услуге педагошке асистенције и значајно отежала увођење услуге личног пратиоца.

Доношењем **Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите** 2013. године услуга личног пратиоца је дефинисана као услуга социјалне заштите која се обезбеђује у ЈЛС на основу мишљења ИРК, док је услуга педагошке асистенције услуга система образовања на републичком нивоу коју је дужна да обезбеди Република.

У периоду од 2010. године до данас, услуга личног пратиоца је постепено успостављана у ЈЛС а број педагошких асистената постепено је растао. Развој обе услуге је, међутим, био спор и недовољно ефикасан. Иако је увођење услуге личног пратиоца у 2015. и 2016. години значајно интензивирано у односу на период пре 2015. године, и данас велики број деце нема на располагању ову услугу. Са друге стране, број педагошких асистената се није мењао више година (укупно их је 178), иако је евидентна потреба за њиховом услугом која није задовољена.

Недостатак услуга личног пратиоца и педагошког асистента, разлог је што овај облик подршке – а нарочито подршке у виду личног пратиоца - деци пружају родитељи или чланови породице. Недовољан број педагошких асистената, условио је да су неке ЈЛС почеле да изналазе начине за обезбеђивање ове услуге из сопствених средстава. У оба случаја, неизвесност око даљег развоја услуге личног пратиоца и услуге педагошког асистента наставља да погађа децу са сметњама у развоју и инвалидитетом и њихове родитеље који и даље преузимају улогу и личног пратиоца и педагошког асистента у значајном броју случајева.

Недостатак довољних услуга које пружају стручна лица, било у оквиру редовних установа образовања и васпитања, било у оквиру других система (социјална заштита и

здравствена заштита), такође је један од значајних проблема у остваривању додатне подршке, као и недовољна обученост просветних радника у редовном образовном систему. ЗОСОВ из 2009. године, увео је тенденцију да школе за образовање деце са сметњама у развоју и инвалидитетом постану ресурс центри из којих би се пружале услуге подршке систему редовног образовања, као и да се услуге додатне подршке пружају у редовним школама и заједници пре него у специјализованом и специјалном окружењу, што је захтевало и захтева додатну подршку стручних лица деци којој је ова подршка потребна и просветним радницима који ће је пружати. Ангажовање школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом, међутим, није ни уређено, нити се процењује као адекватно и довољно.

а) Лични пратилац

У 2016. години услуга личног пратиоца успостављена је и пружана у 65 ЈЛС²⁹⁰, а још 15 ЈЛС је у време сачињавања извештаја за Заштитника грађана²⁹¹ најавило доношење одлука или измене постојећих одлука којима ће се увести и уредити услуга личног пратиоца. Тако је процес формалног успостављања услуге био започет у **Бојнику, Великој Плани, Жагубици, Новом Кнежевцу, Пећинцима, Рашкој, Темерину, као и у Ваљеву где су била „обезбеђена средства у буџету, установљено је право Одлуком о социјалној заштити града Ваљева, обезбеђена је акредитована обука и извршен одабир полазника акредитоване обуке у сарадњи са НСЗ“**. Такође, општина **Врбас је планирала** доношење Правилника о пружању, развоју, унапређивању и финансирању услуге личног пратиоца детета/ученика на територији општине Врбас, а за 2016. годину обезбедила је 150.000,00 динара за обучавање личних пратилаца, а општина **Горњи Милановац је** планирала да у 2016. години измени Одлуку о социјалној заштити и уведе услугу личног пратиоца, као и да са Центром за социјални рад Горњи Милановац, Друштвом за церебралну и децу парализу из Ивањице и ШОСО „1. новембар“ Чачак, измени постојећу Одлуку о социјалној заштити увођењем и ближим уређењем услуге личног пратиоца. У **Опову је у** моменту извештавања планиран је поступак јавне набавке услуге за 2016. годину за шта су обезбеђена средства у износу од 300.000,00 динара, док су у буџету **Панчева** за 2016. годину планирана и обезбеђена средства за услугу личног пратиоца а у време извештавања је био у току конкурс за избор пружаоца услуге лични пратилац **Општина Прокупље** није донела одлуку којом је уређена услуга личног пратиоца, али од 2013. године је „Одлуком о правима грађана из социјалне заштите на територији општине Прокупље („Службени лист општине Прокупље“ бр. 4/2013) предвиђена услуга помоћ у кући за децу са сметњама у развоју, те је „створена законска могућност да се не уводи посебна услуга личног пратиоца детета, већ да се конкретна услуга реализује кроз услугу помоћ у кући за децу са сметњама у развоју која је већ предвиђена Одлуком о правима грађана из социјалне заштите на територији општине Прокупље“. **Иако је у време извештавања**, доношење нове Одлуке о правима у социјалној заштити у општини **Србобран**, којом ће бити уређена и услуга лични пратилац, било у процедури, ова ЈЛС је изналазила начин

²⁹⁰Апатин, Аранђеловац, Ариље, Бајина Башта, Бач, Бачка Паланка, Бачка Топола, Бачки Петровац, Бела Паланка, Бечеј, Београд, Беоцин, Блаце, Богатић, Босилеград, Бујановац, Велико Градиште, Врњачка Бања, Вршац, Гаџин Хан, Дољевац, Ивањица, Инђија, Ириг, Јагодина, Кањижа, Кикинда, Књажевац, Ковин, Косјерић, Крагујевац, Краљево, Крупањ, Крушевац, Кула, Лучани, Меровина, Неготин, Ниш, Нови Бечеј, Нови Сад, Параћин, Петровац на Млави, Пожега, Пријеполје, Рача, Рековац, Рума, Свилајнац, Смедеревска Паланка, Сомбор, Сремска Митровица, Суботица, Сурдулица, Тител, Топола, Тутин, Ћићевац, Ћуприја, Ужице, Чајетина, Чачак, Шабац, Шид.

²⁹¹ Период од краја априла до краја октобра 2016. године.

ангажовања особе за вршење услуге личног пратиоца, те је то чинила преко локалног удружења грађана када је било потребно обезбедити ову услугу. Слично, општина **Стара Пазова је била у поступку припреме** Одлуке о избору пружаоца услуге личног пратиоца детету и ученику у време извештавања, али одсуство ове одлуке општини Стара Пазова није било препрека да обезбеди услугу личног пратиоца и за ту намену обезбеди средства (у 2015. години било је ангажовано 18 личних пратилаца). **Општина Ћуприја је,** поступајући по препорукама Заштитника грађана²⁹², у 2015. години обезбедила обуку и ангажовање 16 личних пратилаца²⁹³.

Услуга личног пратиоца уређена је општим актом ЈЛС у 41 ЈЛС. Међутим, услуга је успостављена у неким другим ЈЛС иако нису донети општи акти који посебно уређују ову услугу. Тако је град **Вршац** Одлуком о правима грађана из области социјалне заштите, услугу личног пратиоца ставио у надлежност центра за социјални рад, који је својим правилником уредио услове за коришћење услуге личног пратиоца, а град **Шабац** „има развијену услугу личног пратиоца, али услуга још увек није регулисана правним актом“.

У 65 ЈЛС²⁹⁴ није успостављена услуга личног пратиоца, најчешће из следећих разлога: не постоје оспособљени и лиценцирани лични пратиоци нити акредитовани програм обуке за личне пратиоце (9 ЈЛС), ЈЛС није донела акт о формирању услуге (11 ЈЛС), недостатак средстава (17 ЈЛС), одсуство захтева за пружањем услуге (21 ЈЛС).

Успостављање услуге формалном одлуком ЈЛС, међутим, не значи нужно и њено фактичко постојање. Тако је Правилник о избору, ангажовању и финансирању личног пратиоца детета и ученика којима је потребна додатна подршка општине **Пријепоље** („Службени гласник општине Пријепоље“ број 21/16) уредио поступак, ангажовање, обезбеђење финансијских средстава, начин исплате и друга питања. Услуга, међутим, није успостављена све до почетка 2018. године јер „не постоје материјални и људски ресурси за овакву врсту услуга“. Ипак, ова ЈЛС је у 2016. години планирала средства за финансирање личних пратилаца ученика основних школа (2.961.540,00 динара) и ученика средњих школа (538.460,00 динара), а поступајући по препорукама Заштитника грађана општина је у конкретном случају обезбедила услугу личног пратиоца, започела са усвајањем програма јавних набавки којим је обухватила и ову услугу²⁹⁵ те коначно услугу успоставила у 2018. години. У **Лапову** је услуга уређена Одлуком о условима, начину и поступку остваривања права на социјалну заштиту у општини Лапово, а прописано је да услугу пружа Међуопштински центар за социјални рад „Шумадија“ одељење у Лапову. Услуга се, међутим, није пружала ни 2015. ни 2016. године нити је ова ЈЛС обезбедила средства за ову услугу. У **Инђији**, услуга је уређена Одлуком о правима

²⁹² Акт Заштитника грађана број 5-2-1904/15, дел. бр. 40323 од 02. 11. 2015. године, доступно на http://www.pravadeteta.com/index.php?option=com_content&view=article&id=747:2016-01-26-15-42-17&catid=40&Itemid=85.

²⁹³ Акти општине Ћуприја бр. 560-70/2015-01-2 од 25. 11. и 11. 12. 2015. године.

²⁹⁴ Ада, Александровац, Алексинац, Алибунар, Бабушница, Баточина, Бела Црква, , Бољевац, Бор, Брус, , Варварин, Владимирци, Владичин Хан, Власотинце, Врање, Голубац, Деспотовац, Димитровград, Жабал, Жабари, Житиште, Житораба, Зајечар, Зрењанин, , Кладово, Кнић, Ковачица, Коцељева, Кучево, Куршумлија, Лајковац, Лапово, Лебане, Лесковац, Лозница, Љиг, Љубовија, Мајданпек, Мали Зворник, Мали Иђош, Мало Црниће, Медвеђа, Мионица, Нова Варош, Нова Црња, , Нови Пазар, Осечина, Озаци, , Пирот, Пландиште, Пожаревац, Прешево, Прибој, Ражањ, Сврљиг, Сента, Сечањ, Сјеница, Смедерево, Сокобања, Сремски Карловци, Трговиште, Трстеник, Уб, Црна Трава.

²⁹⁵ Акт општине Пријепоље број 403-2136/2017 од 27. 03. 2017. године.

у социјалној заштити општине Инђија („Службени лист општине Инђија“ бр. 1/12, 5/13, 14/13, 14/14, 6/15 и 18/15), 2013. године, изменама и допунама ове одлуке, а ова ЈЛС „је тражила модус како би се услуга и успоставила односно почела фактички пружати. У 2014. години покушавало се путем укључивања невладиног сектора... међутим... средства за ову намену у буџету општине за 2014. годину нису била обезбеђења те услуга није успостављена. У току 2015. године Центар за социјални рад се више пута обраћао Комисији за давање сагласности за ново запошљавање, а сагласност за ангажовање лица која би обављала услугу личног пратиоца није добијена од исте. Овом начину успостављања услуге се прибегло с обзиром да је у 2015. години у финансијском плану Центра за социјални рад опредељено за накнаду по уговорима за личне пратиоце 1.500.000,00 динара“. Услуга се у овој општини ипак фактички пружала 2014. и 2015. године тако што је „ОШ „Ђорђе Натошевић“ у Новом Сланкамену ангажовала путем јавног позива послодавцима са територије општине Инђија за реализацију програма стручне праксе незапослених лица у 2014. и 2015. години, који је расписан од стране општине Инђија, незапослено лице са високом стручном спремом које је конкретно у овој школи пружало услуге додатне подршке детету/ученику, док је у 2016. години услуга пружана кроз пројектну активност. У **Књажевцу** услуга је постојала кроз пројектну активност и временски је била ограничена.

Одсуство услуге је разлог због кога функцију личног пратиоца врше родитељи или чланови породице²⁹⁶. Примера ради, у граду **Чачку** „није регистрован и лиценциран пружалац социјалне услуге лични пратилац, а Центар за социјални рад због ограничења у запошљавању није у могућности да организује ову услугу... Евидентирани су изузетно тешки случајеви деце са сметњама у развоју/инвалидитетом због чега личну помоћ свакодневно најадекватније пружају родитељи. Посебно је велики проблем обезбедити личног пратиоца на сеоском подручју, а осим тога, *родитељи због пружања помоћи овој деци најчешће не раде, односно не остварују приходе*“.

Међутим, узрочно-последична веза може бити и супротног смера: чињеница да су родитељи или чланови породице лични пратиоци деци разлог је због кога услуга личног пратиоца није уведена у неким ЈЛС, које родитеље и чланове породице виде као пружаоце услуга, препоручују их као пружаоце услуге и очекују од њих да ову услугу пружају. Тако, општина **Брус** није успоставила услугу зато што родитељи обављају функцију личног пратиоца „те није било потребе за ангажовањем других лица“. На сличан начин, у **Пироту** није успостављена услуга личног пратиоца, јер ту улогу фактички преузимају родитељи и чланови породице, зато што „родитељи за обављање услуга личног пратиоца највише поверења имају у блиске сроднике. Осим тога општина Пирот је територијално, условно речено, мала, тако да овакав вид подршке за сада није потребан. Децу до и од предшколске установе и школа прате родитељи и блиски сродници, а затим сву одговорност и обавезе преузимају васпитачи, наставници, стручни сарадници као и сви запослени у предшколској установи и школи“. У **Лајковцу**, „пратилац свој деци у нашој локалној самоуправи је родитељ детета... Интерресорна комисија мишљењем даје препоруку за једног од родитеља као пратиоца детету, тј. ученику јер најбоље познаје своје дете, његове могућности и потребе“.

---

²⁹⁶ У Чачку „није регистрован и лиценциран пружалац социјалне услуге лични пратилац, а Центар за социјални рад због ограничења у запошљавању није у могућности да организује ову услугу... Евидентирани су изузетно тешки случајеви деце са сметњама у развоју/инвалидитетом због чега личну помоћ свакодневно најадекватније пружају родитељи. Посебно је велики проблем обезбедити личног пратиоца на сеоском подручју, а осим тога, родитељи због пружања помоћи овој деци најчешће не раде, односно не остварују приходе.“

Неке ЈЛС²⁹⁷ известиле су да њихове ИРК препоручују да услугу личног пратиоца детету пружају родитељи или чланови породице. У одређеним случајевима, таква препорука ИРК резултат је процене Комисије да је у дететовом најбољем интересу таква организација услуге, док је у другим случајевима устаљена пракса да у случају да процени је детету потребан лични пратилац, ИРК препоручи да ту функцију врши родитељ или члан породице²⁹⁸. Неке од ових ЈЛС родитељима или члановима породице детета који врше услугу личног пратиоца исплаћују одређену накнаду. Тако је Општина **Прешево** је у 2015. години финансирала са по 55.000,00 дванаесторо родитеља и деда ученика који су деци били лични пратиоци. Општина **Врњачка Бања** „је обезбедила услугу родитеља као пратиоца за одвожење и довожење деце из школе (основне и средње) или из предшколске установе, присуства родитеља као пратиоца на излетима или екскурзијама (вишедневне) и исте финансира из буџета и детету и родитељу како је прописано Одлуком о финансијској подршци породици са децом из друштвено осетљивих група („Сл. лист општине Врњачка Бања“ бр. 19/12) и Правилником о критеријумима за остваривање права на финансијску подршку породици са децом из друштвено осетљивих група (“Сл. лист општине Врњачка Бања”, бр. 21/12)“. У **Зајечару** „хранитељ као лични пратилац има надокнаду од Центра за социјални рад Зајечар“.

Начин на који се ангажују лични пратиоци различит је у различитим ЈЛС које су успоставиле ову услугу. Најчешће се ангажовање личних пратилаца врши преко установа образовања и васпитања (такав модел ангажовања описује 18 ЈЛС), тако што школе закључују уговоре са личним пратиоцима, углавном уговор о делу и уговор о привременим и повременим пословима, али има и других модалитета, какво је на пример закључивање уговора о обављању стручне праксе или уговор о волонтирању. У процес уговарања и ангажовања личног пратиоца врло често и на различите начине се укључују и друге организације, установе, органи и институције као трећа страна – Центар за социјални рад, НВО, орган локалне самоуправе. Други најчешћи начин ангажовања је кроз систем социјалне заштите (такав модел ангажовања описује 13 ЈЛС). Примера ради, у **Новом Саду** се лични пратилац ангажује решењем центра за социјални рад на основу мишљења ИРК, а у **Рачи** уговором између центра за социјални рад и пружаоца услуге. Уговорни однос личног пратиоца и органа ЈЛС је модалитет ангажовања личног пратиоца које су описале 12 ЈЛС, а у девет наводе да се лични пратиоци ангажују одговарајућим актима органа ЈЛС. Тако, општине **Врњачка Бања** и **Тишевац** закључивале су са личним пратиоцима уговоре о привременим и повременим пословима, у **Неготину** „ЈЛС ангажује личног пратиоца на основу споразума између центра за социјални рад и школе коју ученик похађа. Центар за социјални рад ангажује лице...евидентирано код Националне службе за запошљавање...а након тога се доноси споразум између ЈЛС, центра за социјални рад и школе коју ученик похађа“, а у **Богатићу** се лични пратилац ангажује одлуком општинског већа. Неке ЈЛС су ангажовале личне пратиоце посредством или у сарадњи са организацијама цивилног

²⁹⁷ Алексинац, Аранђеловац, Бајина Башта, Бачка Паланка, Бела Црква, Беоцин, Бољевац, Брус, Бујановац, Владичин Хан, Власотинце, Врњачка Бања, Горњи Милановац, Деспотовац, Зајечар, Ириг, Кнић, Ковачица, Краљево, Крушевац, Кула, Лајковац, Мајданпек, Нови Бечеј, Нови Кнежевац, Нови Сад, Оџаци, Панчево, Пожега, Рашка, Рековац, Сечањ, Сјеница, Смедерево, Стара Пазова, Сурдулица, Трговиште, Ужице.

²⁹⁸ Бајина Башта, Бачка Паланка, Бела Црква, Беоцин, Бољевац, Брус, Бујановац, Владичин Хан, Деспотовац, Ковачица, Крушевац, Кула, Лајковац, Нови Бечеј, Пожега, Рашка, Рековац, Сечањ, Сјеница, Стара Пазова, Сурдулица, Трговиште, Ужице.

друштва, као што је случај са општином **Србобран** која је у моменту сачињавања изјашњења за Заштитника грађана била у процесу установљавања услуге личног пратиоца, а личне пратиоце „ангажовала је преко удружења за помоћ ментално недовољно развијеним особама, ангажовањем по уговору о делу“ или општина **Тител** која ангажује личног пратиоца „на основу закљученог споразума о пословно-техничкој сарадњи са локалним удружењем за ЦПД... а избор личног пратиоца врши се на основу искуства пружаоца услуге, на предлог Управног одбора удружења, родитеља и НСЗ...”

Лични пратиоци ангажују се и преко пројеката. У **Иригу** услуга личног пратиоца је уређена актима општине, али су средства за финансирање обезбеђена кроз реализацију пројекта „Унапређење социјалне инклузије деце и одраслих са инвалидитетом кроз увођење нових социјалних услуга у општини Ириг“. Планиран је износ од 700.000,00 динара за ангажовање два лична пратиоца у 2016. години, као и износ од 200.000,00 динара за обучавање личних пратилаца. Град **Ниш** „није посебним актом уредио пружање ове услуге већ путем пројекта који спроводи Центар за самостални живот особа са инвалидитетом“. У **Тополи** је током 2015. године удружење МНРО „Загрљај“ спроводило пројекат „Увођење услуге лични пратилац детета у општини Топола“ преко Министарства за рад, запошљавање, борачка и социјална питања, а овај пројекат настављен је и у 2016. години. У складу са пројектом, удружење је вршило избор личног пратиоца. **Шабац** у 2016. године је ангажовао личне пратиоце преко пројекта који спроводи шабачко удружење за помоћ особама са аутизмом, коме је Град одобрио финансирање седам личних пратилаца на шест месеци, а након спроведеног конкурса за финансирање пројекта у области социјалне и здравствене заштите, и за ту сврху определио 1.500.000,00 динара. Општина **Књажевац** је услугу личног пратиоца обезбедила преко пројекта „Помоћ у кући за децу са сметњама у развоју“, ангажовањем неговатељица у својству личних пратилаца.

Иако су и ове ЈЛС укључене у број оних које су услугу личног пратиоца успоставиле, остаје отворено питање у којој су мери ове ЈЛС деци на својој територији обезбедиле услугу личног пратиоца, имајући у виду временску ограниченост пројеката и пројектног финансирања и неизвесност опстанка услуге након завршетка пројекта.

У неким ЈЛС, лични пратиоци су били ангажовани путем јавних радова. На пример, у **Вршцу** лични пратиоци су били ангажовани кроз извођење јавних радова, преко Националне службе за запошљавање, јер радно ангажовање није било могуће због ограничења запошљавања у јавном сектору. С обзиром да су јавни радови коришћени као модалитет радног ангажовања личних пратилаца, ни накнада која је утврђена актима Града и центра за социјални рад (26.075,80 динара) није могла бити исплаћена, већ само накнада у висини прописаној за обављање јавних радова (15.000,00 динара у 2015. години, односно 18.000,00 динара у 2016. години). Овакво ангажовање не омогућава да се обезбеди сталност услуге, нити накнаде на начин како су ЈЛС то планирале и за шта су обезбедиле средства.

Град **Београд** обезбеђује услугу личног пратиоца у поступку јавне набавке почев од 2016. године, након чега се са изабраним пружаоцем услуге закључује уговор о пружању услуге у оквиру унапред дефинисаног и планираног броја сати. Град планира повећање броја корисника ове услуге тако што се у текућој години обезбеђују финансијска средства за наредну годину, сходно прибављеним подацима о потребама корисника за овом услугом. У марту 2017. године, у Београду је обезбеђено 310 личних пратилаца за 310 деце и младих (у 2016. години тај број је био 250). На листама чекања налази се 230 деце и младих.

У највећем броју случајева, родитељи су у већој или мањој мери укључени у процес избора лица које ће бити лични пратилац њиховог детета. У неким ЈЛС, родитељи самостално врше избор, а у другим то чине заједно са школом, ИРК, центром за социјални рад, НВО која обезбеђује услугу. Неке ЈЛС имају прописане критеријуме које лични пратиоци морају да испуњавају да би могли да буду разматрани за избор²⁹⁹. То је случај са општинама **Ивањица** у којој се „лични пратилац ангажује из реда лица са најмање IV степеном стручне спреме, која имају завршену обуку по акредитованом програму за пружање услуге личног пратиоца“ и **Ириг** која је одредила је следеће критеријуме: „да лични пратилац има пребивалиште на територији општине, да има минимум IV степен стручне спреме, да је незапослен (да се налази на евиденцији НСЗ), да се против тог лица не води истрага или да није осуђивано за кривична/прекршајна дела за која је предвиђена казна од најмање шест месеци, да има лекарско уверење о психичкој, физичкој и здравственој способности за рад са децом и ученицима, да није члан породичног домаћинства у коме живи сродник, сродник у правој линији, као ни брат ни сестра, односно брат и сестра по оцу или мајци корисника“. У **Ковину** и **Блацу** су као лични пратиоци ангажовани дипломирани психолози, а у **Краљеву** се за личног пратиоца може изабрати лице које је на евиденцији незапослених НСЗ и то „у категорији оних занимања које определи ИРК града Краљева. Незапослено лице мора имати најмање завршен IV степен стручне спреме, а предност се даје кандидатима са VII степеном стручне спреме. Предност при избору има незапослени родитељ детета са најмање завршеном средњом стручном спремом – IV степен“. У овој ЈЛС се „предност за ангажовање даје лицима са завршеним VII стручне спреме уколико пратилац има улогу педагошког асистента“. У **Крушевцу** се лични пратилац може изабрати уколико испуњава „услове прописане решењем о организовању додатне подршке за инклузивно образовање: да је незапослено лице са најмање средњом стручном спремом, да је прошло обуку акредитованог програма за персоналног асистента или да ће потписати изјаву да ће проћи ту обуку“.

У другим ЈЛС се на мање формалан начин (без прописивања критеријума) води рачуна да лични пратиоци имају и одговарајућа стручна знања и способности. На пример, у **Кули** „предшколска установа и школе у којима постоји потреба за личним пратиоцима детета и ученика, у договору са родитељима, а у најбољем интересу за дете, бирају особу за личног пратиоца и обично су то васпитачи, професори разредне наставе, педагози, психолози“. У **Петровцу на Млави** „центар за социјални рад и родитељи бирају за личног пратиоца студенте завршне године факултета хуманистичке оријентације или свршене студенте“. У **Сомбору** кандидати који се пријаве на конкурс за избор личног пратиоца достављају и потврду о психолошкој процени која је спроведена у НСЗ, а родитељ даје писану сагласност за избор личног пратиоца. С обзиром да је у **Тителу**

---

²⁹⁹ Школе или предшколске установе врши селекцију кандидата, да је родитељ сагласан са понућеним избором од три потенцијална пратиоца за личну помоћ детету“. Правилником о финансирању услуге личног пратиоца за децу са сметњама у развоју и Одлуком о правима грађана у области социјалне заштите на територији Града Сремска Митровица прописани су услови за вршење услуге личног пратиоца: „ове послове може да обавља лице које је пунолетно, најмањи ниво образовања ССС, има образовање из здравствене и педагошке струке, има психичку и здравствену способност за рад са децом и ученицима и има завршену акредитовану обуку“. У Ћуприји родитељи бирају личног пратиоца „из круга предложених и ангажованих особа од стране пружаоца услуге и општине Ћуприја. Испуњеност услова за стицање статуса личног пратиоца... проверавају пружалац услуге и Центар у име општине, у складу са критеријумима Правилника о начину ангажовања и финансирања личног пратиоца детета и ученика [који је донела општина Ћуприја]“.

пружалац услуге личног пратиоца организација цивилног друштва – „удружење за ЦДП“, избор личних пратилаца „врши се на основу искуства ангажованог пружаоца услуге, на предлог чланова управног одбора удружења, родитеља и НСЗ, гледа се углавном да то буду лица из области образовања, спорта, културе“. Слично је и у **Тополи** где избор личног пратиоца врши удружење МНРО „Загрљај“ из Тополе, на основу јавног конкурса, као и у **Бачу** где избор личних пратилаца врши пружалац услуга – организација „Хуманитарно срце“ из Београда, након спроведених интервјуа и обука. У **Шиду** се „приликом одабира лица која ће бити обучена за послове личног пратиоца водило рачуна о занимању истих, па су тако изабрани дефектолог, педагог, васпитачи и медицинске сестре“. У **Беочину** се при избору „води рачуна да та особа познаје дете, ученика, да зна о каквим се сметњама ради, да је одговорна, да имамо пристанак и сагласност родитеља“.

Свега 23 ЈЛС известило је да су обезбеђена средства за обуку личних пратилаца, а у десет од ових ЈЛС обука ипак није спроведена³⁰⁰.

Међу оним ЈЛС које нису обезбедиле средства има и оних које, међутим, извештавају да су лични пратиоци делимично или потпуно обучени³⁰¹, односно информисани – примера ради, у **Јагодини** обука није организована али лични пратиоци „имају саветодавни рад са стручним тимом школе“, а у **Параћину** су неки лични пратиоци „учествовали у ранијим пројектима „Свет у очима детета“ и том приликом прошли неку обуку“.

Сви лични пратиоци обучени су у **Бачу, Бачкој Паланци, Бачкој Тополи, Бечеју, Београду, Вршцу, Ивањици, Књажевцу, Тополи, Ћуприји, Шапцу.**

46 ЈСЛ определиле су односно исплаћивале средства за услугу личног пратиоца у 2015. и 2016. години. Износи опредељени за ову услугу су се у 2015. години кретали од 34.500,00 динара³⁰² до 113.438.640,37 динара³⁰³. У 2016. години, минимално је за услугу личног пратиоца опредељено 80.000³⁰⁴, а највише 129.526.800,00 динара³⁰⁵. 18 ЈЛС извештава о повећању средстава за услугу личног пратиоца у 2016. години у односу на претходну. Повећање се креће од 8.000,00 динара³⁰⁶ до 3.305.040,00 динара³⁰⁷. 4 ЈЛС, међутим, извештавају о смањењу средстава из којих су финансиране услуге личног пратиоца, и то од 51.809,00 динара³⁰⁸ до 936.000,00 динара³⁰⁹. У шест ЈЛС исти износи средства опредељени су у обе године.

Од ЈЛС које су известили да су успоставиле услугу личног пратиоца, њих 12 је известило да не обезбеђује накнаду са њих, односно не извештава о износу и начину исплате накнаде. Остале ЈЛС извештавају о различитим модалитетима и износима плаћања. Износи који се плаћају као накнада личним пратиоцима крећу се од 7.722,75 динара у

³⁰⁰Беочин, Врбас, Ириг, Меровина, Параћин, Петровац на Млави, Рековац, Рума, Србобран, Стара Пазова.

³⁰¹Ивањица, Пожега.

³⁰²Неготин.

³⁰³Београд.

³⁰⁴Рековац.

³⁰⁵Београд.

³⁰⁶Чајетина.

³⁰⁷Крушевац.

³⁰⁸Сурдулица.

³⁰⁹Смедеревска Паланка.

нето износу³¹⁰ до 46.943,22 динара у бруто износу³¹¹. У неким ЈЛС³¹² накнада за рад личног пратиоца је одређена према пуном или умањеном износу минималне зараде или према минималној цени рада у Републици, па је тако у **Краљеву** накнада за личног пратиоца одређена у висини од 50% минималне зараде, осим „уколико пратилац има улогу педагошког асистента...у ком случају се трошкови ангажовања увећавају за 50% у односу на трошкове личног пратиоца“. У неким другим ЈЛС висина накнаде одређена према вредности радног сата или дана које одређују саме ЈЛС³¹³, односно према цени радног сата за педагошке асистенте³¹⁴.

Висина накнаде се некада прописује одлукама ЈЛС³¹⁵, некада уговором³¹⁶, а у неким случајевима ЈЛС преноси средства исплатиоцима накнаде³¹⁷. Тако у **Ариљу** „центар за социјални рад врши исплату услуге личног пратиоца“, у **Бајиној Башти** „центру за социјални рад је рефундирано од стране општине за једног личног пратиоца (7 месеци) 105.000,00 динара“, а у општини **Бач** пружалац услуге је организација „Хуманитарно срце“ из Београда којој је општина пренела средства за 2016. годину у износу од 1.226.250,00 динара.

Број личних пратилаца креће се од 1 (**Аранђеловац, Бела Паланка, Гацин Хан, Кањижа, Крупањ, Лучани, Меровина, Смедеревска Паланка, Србобран, Чајетина**) до 310 (**Београд**)³¹⁸.

а) Педагошки асистент

Услуга педагошког асистента заживела је током 2011. године, када је обезбеђено финансирање ове услуге из буџета Републике. Исте године је занимање *педагошки асистент* уведено у класификацију занимања Републичког Завода за статистику, а у плану је и увођење овог занимања у Национални оквир квалификација.³¹⁹

Од увођења услуге педагошког асистента у правни систем 2009. године, услуга није у потпуности ни уређена, ни развијена. И даље постоје нејасноћа да ли је педагошка

³¹⁰ Пожега.

³¹¹ Шид.

³¹² Бачка Паланка, Бачки Петровац, Босилеград, Ковин, Краљево, Параћин и Стара Пазова. У Краљеву се накнада за личног пратиоца одређује у висини од 50% минималне зараде, осим „уколико пратилац има улогу педагошког асистента...у ком случају се трошкови ангажовања увећавају за 50% у односу на трошкове личног пратиоца“.

³¹³ Неготин, Нови Бечеј, Нови Сад, Сремска Митровица. Рашка извештава да се исплаћује 10.000,00 за мајке, а 15.000,00 за остале.

³¹⁴ Ивањица, Сомбор.

³¹⁵ Пожега.

³¹⁶ Рача.

³¹⁷ У Ариљу „центар за социјални рад врши исплату услуге личног пратиоца“; у Бајиној Башти: „Центру за социјални рад је рефундирано од стране општине за једног личног пратиоца (7 месеци) 105.000,00 динара“. У општини Бач пружалац услуге је организација „Хуманитарно срце“ из Београда којој је општина пренела средства за 2016. годину у износу од 1.226.250,00 динара.

³¹⁸ Податак за 2017. годину.

³¹⁹ „Анализа правног оквира и актуелног статуса и праксе педагошких асистената“, Зденка Миливојевић, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Влада Републике Србије, Београд, 2015, http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wpcontent/uploads/2015/11/Analiza_pravnog_okvira_i_aktuelnog_statusa_i_prakse_pedagoskih_asistenata.pdf.

асистенција појединачна услуга за конкретно дете или услуга пружања подршке наставницима у редовним школама и предшколским установама; да ли је услуга намењена деци ромске националне припадности, деци са сметњама у развоју или сваком детету коме је ова услуга потребна.

Услугу финансира Република Србија, и у 2015. години финансиран је рад 178 педагошких асистената³²⁰. Сви педагошки асистенти обучени су у складу са Правилником о програму обуке за педагошког асистента.

Нормативно уређење услуге педагошке асистенције није адекватно, почев од тога како су уређени корисници услуге, преко начина њеног пружања, до радноправног положаја асистената. Нису уређени поступци за њихово ангажовање и избор, није прецизиран њихов статус у установи образовања и васпитања, посао који обављају и врста подршке коју пружају, норме и стандарди услуге, критеријуми за одређивање броја потребних асистената у школама у Србији и бројна друга питања. „Процедуре за ангажовање педагошког асистента нису довољно правно уређене, нити су транспарентне – стога се врло често од представника образовних установа може чути да им није у потпуности јасно шта је потребно да ураде и коме и на који начин да се обрате како би остварили право на педагошког асистента. Након закључивања уговора директор установе врши даљу организацију и распоред рада педагошког асистента – на основу личне процене и без посебних законских смерница, директор одлучује о томе шта ће асистент радити и да ли ће и у којим одељењима/групама обављати активности или ће радно време провести на терену, у ромском насељу. Пракса показује да улога, положај и ангажовање педагошког асистента значајно зависе од личне процене директора, те у случајевима смене постојећег и доласка новог директора улога, опис посла и положај педагошког асистента може радикално да се промени – набоље или нагоре. Радно-правни положај педагошких асистената је и данас исти као и у моменту систематизације њиховог радног места 2010. године. Од увођења у образовни систем педагошки асистенти имају статус спољних сарадника за рад на одређено време у трајању од 12 месеци за сваку школску годину, почев од септембра. Пракса показује да се трајање и динамика обнављања уговора разликују од једне до друге установе. У извесном броју случајева уговор се обнављао редовно, на почетку сваке школске године; али пракса показује да један број асистената на продужење уговора чека и по неколико месеци, док је било асистената са којима се нови уговор закључује на свака два месеца или, што је ређе, чак месечно. Педагошком асистенту се, у складу са Уредбом о коефицијентима за обрачун и исплату плата запослених у јавним службама, врши обрачун и исплата плате на основу коефицијента 11,15. Месечна накнада за рад педагошког асистента је око 29 хиљада динара“³²¹.

У одсуству прописа који на уједначен и јасан начин дефинишу послове педагошког асистента, опис посла „варира од једног до другог асистента, од једне до друге предшколске установе или основне школе. Ова врста флексибилности деловања педагошких асистената има значајних предности, а унапређивање овог сервиса треба да

³²⁰ Акт Министарства просвете, науке и технолошког развоја бр. 614-02-464/2016-02 од 04.05. 2016. године.

³²¹ „Анализа правног оквира и актуелног статуса и праксе педагошких асистената“, Зденка Миливојевић, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Влада Републике Србије, Београд, 2015, http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wpcontent/uploads/2015/11/Analiza_pravnog_okvira_i_aktuelnog_statusa_i_prakse_pedagoskih_asistenata.pdf.

се руководи потребом да се сачува флексибилност и да се истовремено дефинише минимум активности које ће бити обавезујуће за све асистенте и установе“³²².

Услуга је неравномерно распоређена па су и велике разлике у броју деце са којима педагошки асистенти раде. „Критеријуми за одређивање броја потребних асистената у предшколским установама и основним школама у односу на број ученика којима је потребна подршка и њихове индивидуалне потребе нису законски дефинисани. Услед тога се дешава да поједини педагошки асистенти брину о великом броју деце и, поред матичне установе, раде у неколико издвојених одељења паралелно. Неки од њих имају мали број деце, односно ученика, и раде само у једној установи. Анализа показује да су 173 педагошка асистента ангажована на нивоу 72 јединице локалне самоуправе, што је мање од половине локалних самоуправа у Србији. У општинама у којима су ангажовани педагошки асистенти постоје 72 предшколске установе и 783 основне школе, па је и број ангажованих педагошких асистената недовољан за потребе ових локалних самоуправа. Од укупно 171 предшколске установе, у њих 38 је ангажован педагошки асистент, а од укупно 1.256 основних школа у свега 12% (149) је ангажован најмање један педагошки асистент“³²³.

С обзиром на констатовану недовољност услуге педагошке асистенције, више ЈЛС је успоставило и финансирало ову услугу за школе на својој територији³²⁴. ЈЛС су користиле могућност волонтерског рада или су педагошке асистенте финансирале из пројеката. Тако су, примера ради, у општини **Параћин** лични пратиоци и педагошки асистенти ангажовани путем уговора о волонтирању. На тај начин је у 2015. години било ангажовано укупно 36 личних пратилаца и педагошких асистената. Град **Крагујевац** је током 2010. и 2011. године кроз пројекат „Асистенти у настави“ ангажовао стручна незапослена лица која су евидентирана код Националне службе за запошљавање, за пружање додатне подршке деци и ученицима у установама образовања и васпитања. „Тај пројекат је дао добре резултате, њиме су били задовољни и родитељи деце са развојним тешкоћама као и васпитни и наставни кадар у предшколским установама и школама“. Пројекат није настављен „услед финансијских проблема“. Град **Зајечар** извештава да у 2016. години „постоје покушаји асистенције у настави на три месеца“.

Неке ЈЛС су „објединиле“ услуге личног пратиоца и педагошког асистента, као што је случај у **Горњем Милановцу** у чијој је предшколској установи ангажовано два лица „у својству педагошких асистената који покривају и услугу личне асистенције деци“. Друге ЈЛС су успостављале друге услуге као замену за педагошку асистенцију, што се види на примеру општине **Бачка Паланка која је успоставила услугу лична помоћ у учењу ради**

³²² „Анализа правног оквира и актуелног статуса и праксе педагошких асистената“, Зденка Миливојевић, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, Београд 2015,

http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wpcontent/uploads/2015/11/Analiza_pravnog_okvira_i_aktuelnog_statusa_i_prakse_pedagoskih_asistenata.pdf.

³²³ „Анализа правног оквира и актуелног статуса и праксе педагошких асистената“, Зденка Миливојевић, Тим за социјално укључивање и смањење сиромаштва Владе Републике Србије, Београд 2015,

http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wpcontent/uploads/2015/11/Analiza_pravnog_okvira_i_aktuelnog_statusa_i_prakse_pedagoskih_asistenata.pdf.

³²⁴ Алибунару, Бајиној Башти, Бачкој Паланци, Бору, Владичином Хану, Врбасу, Вршцу, Горњем Милановцу, Жабљу, Зајечару, Кикинди, Крагујевцу, Крушевцу, Новом Пазару, Параћину, Планишту, Пожеги, Рашкој, Темерину.

пружања помоћи ученицима са сметњама у развоју „који су обухваћени редовним образовањем, пошто за ангажовање педагошких асистената није добијена сагласност“.

в) Школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом као ресурси додатне подршке

“У школску 2014/2015. годину у редовне школе се уписало укупно 558.869 ученика у свих осам разреда, док се у 211 специјалних школа и специјалних одељења исте школске године уписало укупно 4840 ученика. У периоду између 2010. и 2013. године број деце у школама за ученике са сметњама у развоју је смањен са 6300 на 5000, што представља смањење од око 20% док је стопа опадања укупног броја ученика уписаних у основне и средње школе у Србији у истом периоду 6.17%³²⁵.

У школама за образовање ученика са сметњама у развоју у школској 2014/2015 години најчешће су се школовала деца са сметњама у развоју и инвалидитетом (84%). Сваки десети ученик сврстан је у категорију ученика са специфичним тешкоћама у учењу, а 6% у категорију ученика из социјално-економски депривираних средина. И у посебним одељењима основних школа уочен је висок проценат ученика који су изложени социјалној депривацији (15%)³²⁶.

Мање од 1% ученика је прешло из специјалног у редовно образовање, а нешто више од 4% је из редовних школа прешло у неку специјалну школу или специјално одељење. Укупно је током школске 2014/15 године у редован из специјалног система прешло 28 ученика, а из редовног система у специјални је стигло 254 ученика. Укупно 189 ученика (нешто више од 3%) одустало је од даљег школовања, при чему је та проценат знатно већи код деце из социјално-економски депривираних породица (близу 10%) и деце из ромских породица (близу 7%)³²⁷.

У Републици Србији постоји 48 школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом. Од 40 школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом које су доставиле податке Заштитнику грађана, само пет је известило да имају статус ресурсног центра (ШОСО „Младост“ из Пирота³²⁸, ОИСШ „9.мај“ из Зрењанина, Средња занатска школа у Београду, Специјална школа са домом ученика „Бубањ“ у Нишу³²⁹ и Школа за ученике општењеног вида „Вељко Рамадановић“ из Београда). Без обзира на то, већина школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом (33 њих) навела је да пружа подршку ученицима у редовним школама.

³²⁵ „Образовање у школама и одељењима за образовање деце са сметњама у развоју у Србији у инклузивном образовном окружењу“, група аутора, Београд, 2015., <http://defektolozisrbije.org/wp-content/uploads/2016/05/UNICEF.pdf>.

³²⁶ „Образовање у школама и одељењима за образовање деце са сметњама у развоју у Србији у инклузивном образовном окружењу“, група аутора, Београд, 2015., <http://defektolozisrbije.org/wp-content/uploads/2016/05/UNICEF.pdf>.

³²⁷ „Образовање у школама и одељењима за образовање деце са сметњама у развоју у Србији у инклузивном образовном окружењу“, група аутора, Београд, 2015., <http://defektolozisrbije.org/wp-content/uploads/2016/05/UNICEF.pdf>.

³²⁸ Од 2011. године у оквиру пројекта ДИЛС

³²⁹ „Наша школа прераста у регионални центар за пружање подршке деци са сметњама у развоју“

Школе које не пружају³³⁰ услуге наводе да је разлог недостатак људских и финансијских ресурса. ОШ „Антон Скала“ из Београда је „претходних година имала протоколе о сарадњи ...али ове године их немамо због недостатка кадрова“, а ОШ „Свети Сава“ из Шапца не располаже финансијским средствима "за путне трошкове дефектолога који би одлазили у матичне школе ученика и тамо пружали подршку".

Школе извештавају да је до школске 2015/2016 године, „пружање додатне подршке је реализовано као прекономни рад, те је по том основу и финансирање исте било одобрено од стране надлежне школске управе. У септембру 2015. године финансирање додатне подршке као прекономног рада је укинута“³³¹. Тамо где су сви запослени ангажовани са пуним радним временом у својим установама нема могућности да се реализује пружање услуга ученицима ван своје школе³³², јер „према мишљењу просветних власти није могуће њихово ангажовање на пословима додатне образовне подршке у складу са законом и стручним упутством“³³³. У неким случајевима, наставници су услуге пружали кроз појединачно ангажовање на волонтерској основи или као учесници на пројектима, као што је случај са ШОСО „Јелена Варјашки“ из Вршца која је „2009-2011. године пружала подршку волонтерски кроз услуге Сервиса за подршку и помоћ деци/ученицима у типичним школама. Од 2012 до 2016. године запослени су учествовали у раду Мобилног тима дефектолога који је финансиран пројектно...“.

Запослени у школама за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом који пружају услуге подршке деци и ученицима у редовним установама образовања и васпитања, то чине у оквиру своје радне норме (12 школа), радом преко норме (4 школе)³³⁴ или после радног времена (једна школа). У две школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом, запослени пружају додатну подршку деци и ученицима у редовним установама образовања и васпитања са пуном нормом. У скоро четвртини школа (девет), међутим, запослени пружају подршку радом без накнаде. Тако у Школи са домом ученика оштећеног слуха и говора „11. мај“ из Јагодине "три дефектолога и психолог школе реализују додатну подршку без накнаде и преко прописане норме радног времена (волонтерски рад)", ШОСО „1. новембар“ из Чачка је одржала "у току 2015-2016 године 1593 часа додатне подршке која је резултат ентузијазма и професионалног, али волонтерског рада стручњака који у школи раде", а сарадња запослених ОШ „Душан Дугалић“ из Београда „са колегама из редовних школа обављала се у периоду после радног времена наших наставника и без икакве материјалне надокнаде". Слично, и запослени са пуним радним временом у ОШ „Миодраг Матић“ из Београда: „на захтев школа одлазе добровољно да пружају додатну подршку у виду савета, усмерења, предлога за рад и помоћи око дидактичког материјала“.

Број часова који се на овај начин обезбеђују у једној седмици крећу се од један до 181³³⁵.

³³⁰ Школски центар са домом „Доситеј Обрадовић“ из Суботице, ШОСО „Видовдан“ из Бора, ШОСО „Јелена Варјашки“ из Вршца и ШОСО „Косовски божур“ из Косовске Митровице, ОШ „Др Драган Херцог“ из Београда и Школа за основно и средње образовање „Вожд“ из Београда.

³³¹ Школски центар са домом „Доситеј Обрадовић“ из Суботице.

³³² ШОСО „Јелена Варјашки“ из Вршца.

³³³ ШОСО „Видовдан“ из Бора.

³³⁴ ШОСО „Милан Петровић“, Нови Сад извештава о проценту ангажовања за пружање додатне подршке од 3000% из средстава Републике и 1560% из средстава ЈЛС (град Нови Сад).

³³⁵ ОИСШ „9. мај“, Зрењанин.

Број ученика који су добили услуге подршке на овај начин кретао се до 93 ученика³³⁶ у школској 2014/2015 години, до 94 ученика³³⁷ у школској 2015/2016 години, односно до 178 ученика³³⁸ у школској 2016/2017 години, а број установа корисника услуга креће се од један³³⁹ до 59³⁴⁰. Додатно ангажовање и додатна финансијска средства могла су омогућити и већи обухват: „Ресурси школе омогућавали су обухват 122 ученика и то ангажовањем запослених дефектолога преко норме у износу од 30% увећања. Школска управа није одобрила овакав вид ангажовања дефектолога те се могућност пружања додатне подршке свела на 94 ученика“³⁴¹.

Захтеви школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом за додатно запошљавање нису усвајани, пре свега због ограничења у запошљавању у јавном сектору. Са друге стране, захтеви школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом за додатним запошљавањем базирани су на броју индивидуалних третмана деце са сметњама у развоју и инвалидитетом. Поводом тога Министарство просвете, науке и технолошког развоја заузело је став да су „индивидуални часови подршке деци и ученицима приступ супротан принципима инклузивног образовања“, те да школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом треба у већој мери да се усмере на „оснаживање наставника и стручних сарадника за рад са децом којој је потребна додатна образовна подршка“³⁴².

Услуге додатне подршке у оним школама за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом које такве услуге пружају, обезбеђују дефектолози³⁴³, логопеди³⁴⁴, психолози³⁴⁵, реедукатори³⁴⁶, специјални педагози³⁴⁷. Број ангажованих лица креће се од два³⁴⁸ до 30³⁴⁹, а већина школа процењује да тај број запослених није довољан за пружање услуга додатне подршке ученицима редовних школа јер је број ученика којима је потребна додатна подршка велики и из године у годину се повећава "Капацитети за пружање додатне образовне подршке су ограничени јер сви наставници ...имају у школи пуну норму. То значи да се додатна подршка пружа изван пуне норме. Због тога су школе престале да шаљу захтеве јер знају да се не могу реализовати иако су потребе исте или су чак и веће. ³⁵⁰. „Број деце којој је потребна додатна подршка све већи и превазилази кадровске могућности“³⁵¹ а 2017. године „знатно је повећан број захтева за

³³⁶ ШОСО „Вук Караџић“, Сомбор

³³⁷ ШОСО „Вук Караџић“, Сомбор. Ресурси ове школе „омогућавали су обухват 122 ученика и то ангажовањем запослених дефектолога преко норме у износу од 30% увећања. Школска управа није одобрила овакав вид ангажовања дефектолога те се могућност пружања додатне подршке свела на 94 ученика“.

³³⁸ ОШ „Сава Јовановић“, Сирогојно.

³³⁹ ШОСО „14 октобар“ у Нишцу, ОШ „Драган Ковачевић“ у Београду.

³⁴⁰ ШОСО „Милан Петровић“ у Новом Саду.

³⁴¹ ШОСО „Вук Караџић“, Сомбор.

³⁴² Акт Министарства просвете, науке и технолошког развоја број 610-00-962/2015-06 од 17. 02. 2016. године.

³⁴³ 29 школа.

³⁴⁴ 17 школа.

³⁴⁵ 7 школа.

³⁴⁶ 5 школа.

³⁴⁷ 3 школе.

³⁴⁸ ШОСО „Вукашин Марковић“ из Крагујевца.

³⁴⁹ ШОСО „Милан Петровић“ из Новог Сада.

³⁵⁰ ШОСО „14 октобар“, Ниш.

³⁵¹ Специјална школа са домом ученика „Бубањ“, Ниш.

додатну подршку³⁵². ШОСО „Мара Мандић“ из Панчева „на годишњем нивоу обухвати континуирано 105 до 110 деце и ученика једним часом недељно што је свакако недовољно. Толики број деце, чак више од тога, остаје непокривен подршком“. Школе обавештавају надлежне школске управе и Министарство. ОИСШ „Жарко Зрењанин“ из Суботице је „упутила допис Министарству просвете који се односи на обезбеђивање додатних финансијских средстава за организовање додатне подршке деци и ученицима са сметњама у развоју. У свом одговору Министарство просвете предлаже да се уместо индивидуалних часова подршке деци и ученицима, што је принцип супротан принципима инклузивног образовања, људски ресурси користе у циљу оснаживања наставника и стручних сарадника за рад са децом којој је потребна додатна образовна подршка“. ОШ „Јован Јовановић Змај“ из Шида „је 2009. године добила сагласност Покрајинског секретаријата за образовање да испуњава услове за обављање проширене делатности у виду ресурсног центра као сервиса редовним школама и предшколским установама на територији општине Шид. Међутим, Министарство просвете је поводом истог захтева одговорило да важећа законска регулатива не препознаје ресурсни центар као сервис подршке основним школама у имплементацији инклузивног образовања за децу са сметњама у развоју, те стога није постојао правни основ за давање сагласности“.

Школе решење проблема виде у трансформацији школа у ресурсне центре као сервисе подршке редовним школама. „Додатна подршка би се много квалитетније одвијала и пружала већем броју деце и ученика да школа има проширену делатност у виду ресурсног центра као сервиса редовним школама³⁵³, односно „прерастањем дела школа овог типа у ресурсне центре проблем са пружањем додатне подршке био би добрим делом превазиђен, ако не и у потпуности решен“³⁵⁴.

Услуге се пружају на захтев редовних установа образовања и васпитања, који разматрају стручни тимови школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом. „Стручни тим обрађује захтев за подршком и одређује члана тима за подршку који посећује редовну школу. Члан тима за подршку из наше установе обавља разговор са психологом, одељенским старешином, родитељима и учеником у редовној школи. Од прикупљених информација члан тима за подршку саставља извештај и прослеђује инклузивном тиму. Инклузивни тим даје детаљну обраду и предлог услуга подршке у складу са одређеним типом сметњи. Предлог услуга подршке прослеђује се редовној школи“³⁵⁵. „Редовне основне школе пре почетка школске године упућују захтеве за пружање додатне подршке ...Додатна подршка се пружа на основу исказаних потреба редовних основних школа за текућу школску годину и организационих могућности наше школе...Ангажовање нашег запосленог кадра у редовном систему врши се на основу мишљења интерресорне комисије“³⁵⁶, мада неке школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом раде и са децом која немају одговарајуће мишљење ИРК: „Број ученика са мишљењем ИРК је у сталном порасту. И даље је велики број ученика који су укључени у дефектолошки третман повремено због одређених тешкоћа а немају мишљење ИРК. То су углавном прваци, ученици са развојним проблемима или ученици са ИОП 1 или неким обликом индивидуализације. Дефектолози примарно раде са ученицима који имају извештај ИРК и ИОП 2, али кад код су у могућности раде

³⁵² ШОСО „Антон Скала“, Стара Пазова.

³⁵³ ОШ „Јован Јовановић Змај“ из Шида.

³⁵⁴ ШОСО „14 октобар“, Ниш.

³⁵⁵ ШОСО „Свети Сава“, Умка.

³⁵⁶ ОШ „Бошко Буха“, Београд.

и са другом децом³⁵⁷. „Током школске 2016/2017. године у услуге додатне подршке укључујемо децу узраста од рођења до треће године и од три до пет и по година која нису укључена ни у једну установу, имају мишљење ИРК, али не и захтев. Узимајући у обзир да је овај период, од рођења до пет и по година, период у којем се постижу најбољи резултати у раду са децом, Педагошки колегијум и Тим за пружање услуга додатне подршке донели су одлуку да се и ова деца укључе у поменуте услуге“³⁵⁸. Школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом које пружају подршку углавном закључују са редовним установама образовања и васпитања протоколе о сарадњи, који су – поред прописа и стручног упутства Министарства просвете, науке и технолошког развоја – правни основ пружања услуга додатне подршке.

Најчешће услуге подршке су индивидуални или групни третмани са децом³⁵⁹. Школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом организују и саветодавни рад са родитељима, члановима породице и васпитачима, наставницима и стручним сарадницима и пружају подршку запосленима у редовним установама при изради педагошког профила и ИОП и његовог праћења и евалуације. Поред тога, школе одржавају обуке за увежбавање чланова породице, хоризонтално учење за наставнике, васпитаче и стручне сараднике, програмске обуке о специфичностима поремећаја и методама рада и угледне часове, обезбеђују учбенике и наставна средства, изнајмљују асистивну технологију и израђују дидактички материјал.

Услуге се пружају у установи пружаоцу услуге³⁶⁰, у установи подносиоцу захтева³⁶¹ или и у једној и у другој, зависно од потреба детета³⁶². Уочава се тежња школа за образовањем ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом да услуге пружају у свом простору, која је најчешће образложена недостатком финансијских средстава и времена за рад стручњака са ученицима у установама редовног система, као и проценом да се тако „омогућава квалитетан рад и постизање бољих резултата и постигнућа код деце из разлога што поседујемо неопходну асистивну технологију и дидактички материјал“³⁶³, а „рад у таквим условима даје више резултата и комфорнији је за децу и ученике“³⁶⁴. Скоро половина школа³⁶⁵ услуге пружа деци свог узраста (предшколског, основношколског и средњешколског), 37% установа не пружа подршку ученицима средњих школа³⁶⁶, а 27% установа не пружа подршку деци предшколског узраста (изузев када је реч о припремном предшколском програму)³⁶⁷.

Школе пружају подршку редовним школама са своје (градске) општине (11 школа), а могу да пружају и подршку школама изван своје општине, али на територији своје

³⁵⁷ ОИСШ „9. мај“, Зрењанин.

³⁵⁸ ОШ „Херој Пинки“, Бачка Паланка.

³⁵⁹ ШОСО „14. октобар“, Ниш: „Подршка се одвија првенствено кроз интензиван индивидуални дефектолошки третман деце и ученика, најмање једном недељно, у трајању од барем једног часа, а на основу заједничке процене коју врше наши дефектолози и чланови школских тимова за пружање додатне подршке (тзв. ИОП тимови)“.

³⁶⁰ седам школа.

³⁶¹ шест школа.

³⁶² четири школе.

³⁶³ ОШ „Херој Пинки“, Бачка Паланка.

³⁶⁴ ШОСО „Радивој Поповић“, Сремска Митровица.

³⁶⁵ 18 школа (44%).

³⁶⁶ 15 установа.

³⁶⁷ 11 установа.

школске управе (15 школа) или и школама на територијама других школских управа (2 школе).

Поред недостатка људских и материјалних ресурса школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом, који су најчешће наведени као проблеми у пружању услуга додатне подршке деци и ученицима у редовном систему образовања, школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом указују и на друге проблеме. „Проблем смо имали и са појединим изабраним лекарима Дома здравља јер нису били информисани о програму пружања додатне подршке деци/ученицима са сметњама у развоју као и о људским ресурсима које школа поседује“³⁶⁸. „Проблеми су: немогућност пружања подршке за све пријављене захтеве због нерегулисаних подзаконских аката везаних за додатну подршку; одбијање родитеља да своју децу доводе у школу на подршку најчешће због предрасуда; непрепознавање потреба и незаинтересованост појединих школа за додатном подршком“³⁶⁹. Школска управа Ваљево истиче да постоји проблем у „срединама где не постоје тзв. специјалне школе... већ су у редовној школи посебна одељења за ученике са сметњама у развоју. У случају када запослени наставници – дефектолози у овим школама остварују пуну радну норму, нема институционалне и системски решене могућности за њихово додатно радно ангажовање у подршци другим школама, већ се иста заснива на доброј вољи, колегијалним контактима и неформалној размени“³⁷⁰

г) Стручне службе установа образовања и васпитања

У 2017. години, на територији Републике Србије постоји 1780 установа основног и средњег образовања и васпитања. У њима је запослено је 2237 стручних сарадника, од тога 1650 на неодређено време, а 587 стручних сарадника запослено је на одређено време. Њихов број мањи је и од ионако малог броја прописаног правилницима о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног/средњег образовања и васпитања: просек ангажовања у односу на пуну норму (укупан број дозвољених стручних сарадника на територији Републике Србије утврђен горе наведеним правилницима) је 80,73 %, односно, постоји простор за ангажовање још 19,27%.

Број стручних сарадника одређује се математичком формулом чији је основ број одељења у школи. До 2015. године, основне школе могле су имати једног стручног сарадника ако имају 24 и мање одељења, а два ако имају од 24 до 32 одељења. Школе са већим броје одељења од 32 могле су имати највише три стручна сарадника. Имајући у виду да прописи дозвољавају до 30 ученика у одељењу, произилази да се један стручни сарадник могао у просеку бавити и са преко 450 ученика. Међутим, и тај број је смањен 2015. године, када је прописано да основне школе могу имати једног стручног сарадника тек ако има најмање 16 одељења. Школе са мањим бројем одељења имале су стручног сарадника са смањеном нормом.

До 2015. године, средње школе могле су ангажовати једног стручног сарадника тек ако имају најмање 16 одељења, а у супротном стручни сарадник радио је са умањеном нормом (умањење се израчунавало множењем недостајућих одељења до 16 са

³⁶⁸ ОШ „6. октобар“, Кикинда.

³⁶⁹ ОШ „Свети Сава“, Шабац.

³⁷⁰ Акт Министарства просвете, науке и технолошког развоја број 614-02-464/2016-02 од 04.05. 2016. године.

прописаним коефицијентом). У 2015. години, број стручних сарадника још више је смањен, прописивањем да само школа са најмање 24 одељења може имати једног стручног сарадника са пуном нормом. Исте године, међутим, пропис је измењен, те је враћена норма да један стручни сарадник са пуном радном нормом ради у средњој школи са најмање 16 одељења, с тим да школа – без обзира на број одељења – не може имати сарадника који ради са мање од половине радног времена.

Школе за образовање и васпитање ученика са сметњама у развоју имају по нормативима скоро дупло више стручних сарадника. Тако школа са седам и мање одељења има једног стручног сарадника, школа од 16 до 23 одељења има два стручна сарадника а школа са 32 и више одељења има три стручна сарадника – једног више од школа у редовном систему образовања и васпитања. Школа са домом остварује право на увећање броја извршилаца на пословима стручног сарадника школе за 0,15 извршилаца на осам васпитних група.

Послови стручних сарадника у редовним основним и средњим школама дефинисани су прописом, а укључују бројне активности усмерене на организацију, планирање, спровођење, вредновање и евалуацију услуга додатне подршке. Од учешћа у тимовима за заштиту деце и ученика од насиља, злостављања и занемаривања, за инклузивно образовање и другим тимовима, преко израде педагошких профила, индивидуалних планова подршке, учешћа и пружања подршке у припреми ИОП, пружања непосредне подршке ученицима, стручним сарадницима стављен је у надлежност низ активности чије спровођење непосредно утиче на квалитет образовног процеса. Број ученика и одељења по стручном сараднику, какав је према нормативима и стандардима сада, не омогућава квалитетно спровођење процеса стручне подршке у инклузивном образовању, те је неопходно прилагодити њихов број не броју одељења и ученика, већ потребама деце и ученика и задацима које стручни сарадници обављају, односно, које ће, у складу са потребама ученика, обављати.

АНЕКС „НОРМАТИВНИ ОКВИР“

Устав Републике Србије

Пред Уставом и законом сви су једнаки. Забрањена је свака дискриминација, непосредна или посредна, по било ком основу, а нарочито по основу расе, пола, националне припадности, друштвеног порекла, рођења, вероисповести, политичког или другог уверења, имовног стања, културе, језика, старости и психичког или физичког инвалидитета. Не сматрају се дискриминацијом посебне мере које Република Србија може увести ради постизања пуне равноправности лица или групе лица која су суштински у неједнаком положају са осталим грађанима.³⁷¹

Деца уживају људска права примерено свом узрасту и душевној зрелости³⁷².

Свако има право на образовање. Република Србија омогућује успешним и надареним ученицима слабијег имовног стања бесплатно високошколско образовање, у складу са законом³⁷³.

Људска и мањинска права зајемчена Уставом непосредно се примењују. Уставом се јемче, и као таква, непосредно се примењују људска и мањинска права зајемчена општеприхваћеним правилима међународног права, потврђеним међународним уговорима и законима. Законом се може прописати начин остваривања ових права само ако је то Уставом изричито предвиђено или ако је то неопходно за остварење појединог права због његове природе, при чему закон ни у ком случају не сме да утиче на суштину зајемченог права. Одредбе о људским и мањинским правима тумаче се у корист унапређења вредности демократског друштва, сагласно важећим међународним стандардима људских и мањинских права, као и пракси међународних институција које надзиру њихово спровођење³⁷⁴.

Конвенција о правима детета³⁷⁵

Државе чланице ове конвенције поштују и обезбеђују права садржана у Конвенцији сваком детету под њиховом јурисдикцијом, без икакве дискриминације и без обзира на расу, боју коже, пол, језик, вероисповест, политичко или друго убеђење, национално, етничко или социјално порекло, имовно стање, онеспособљеност, рођење или други статус детета или његовог родитеља или законитог старатеља³⁷⁶.

У свим активностима које се тичу деце од примарног значаја су интереси детета без обзира на то да ли их спроводе јавне или приватне институције за социјалну заштиту, судови, административни органи или законодавна тела³⁷⁷.

---

³⁷¹ Члан 21. Устава

³⁷² Члан 64. Устава

³⁷³ Члан 71. Устава

³⁷⁴ Члан 18. Устава

³⁷⁵ "Службени лист СФРЈ - Међународни уговори", бр. 15/90 и "Службени лист СРЈ - Међународни уговори", бр. 4/96 и 2/97

³⁷⁶ Члан 2 Конвенције о правима детета

³⁷⁷ Члан 3 Конвенције о правима детета

Државе чланице признају да ментално заостало или физички инвалидно дете треба да ужива пун и достојан живот, у условима којима се обезбеђује његово достојанство, подстиче самосталност и олакшава активно учешће детета у заједници. Уважавајући посебне потребе инвалидног детета, помоћ пружа се бесплатно увек кад је то могуће, имајући у виду финансијска средства родитеља или других лица која се старају о детету, и која је тако осмишљена да инвалидно дете има ефикасан приступ и добија образовање, обуку, услуге здравствене заштите и рехабилитације, припрему за запошљавање и могућност рекреације на начин који доприноси остваривању што потпуније друштвене интеграције и личног развоја детета, укључујући културни и духовни развој³⁷⁸.

Државе чланице признају право детета на образовање и, ради постепеног остварења тог права на основу једнаких могућности, посебно: (а) проглашавају основно образовање обавезним и бесплатним за све; (б) подстичу развој различитих облика средњошколског образовања, укључујући опште и стручно образовање, које је доступно свој деци и предузимају одговарајуће мере као што су увођење бесплатног образовања и пружање финансијске помоћи у случају потребе; (ц) свима омогућавају стицање високог образовања на основу способности, користећи прикладна средства; (д) свој деци стављају на располагање образовне и стручне информације и услуге професионалне оријентације; (е) предузимају мере за подстицање редовног похађања школе и смањење исписивања из школе. Државе чланице предузимају све одговарајуће мере како би се дисциплина у школама могла спроводити на начин који је у складу са људским достојанством детета и овом конвенцијом. Државе чланице унапређују и подстичу међународну сарадњу о питањима која се односе на образовање, посебно ради доприноса елиминацији незнања и неписмености у свету и олакшања приступа науци, техничком знању и савременим методама наставе. У том погледу, посебна пажња се поклања потребама земаља у развоју³⁷⁹.

Државе чланице сагласне су да образовање детета треба да буде усмерено на: (а) развој личности детета и развој обдарености и менталних и физичких способности до крајњих граница; (б) развој поштовања права човека и основних слобода, као и поштовање принципа садржаних у Повељи Уједињених нација; (ц) развој поштовања родитеља детета, његовог културног идентитета, језика и вредности, националних вредности земље у којој дете живи и земље из које оно потиче, као и цивилизација које су различите од његове; (д) припрему детета за одговоран живот у слободном друштву, у духу разумевања, мира, толеранције, једнакости полова и пријатељства међу свим народима, етничким, националним и верским групама и лицима аутохтоног порекла; (е) развој поштовања природне средине³⁸⁰.

Државе чланице признају право детета на одмор и слободно време, на игру и рекреацију која одговара узрасту детета и слободно учешће у културном животу и уметности. Државе чланице поштују и унапређују право детета на пуно учешће у културном и уметничком животу и подстичу пружање одговарајућих и једнаких могућности за културне, уметничке, рекреативне и слободне активности³⁸¹.

Конвенција о правима особа са инвалидитетом³⁸²

³⁷⁸ Члан 23 Конвенције о правима детета

³⁷⁹ Члан 28 Конвенције о правима детета

³⁸⁰ Члан 29 Конвенције о правима детета

³⁸¹ Члан 31 Конвенције о правима детета

³⁸² "Службени гласник РС", број 42/09

Државе стране уговорнице ће предузети све неопходне мере да се деца са инвалидитетом обезбеди да, равноправно са другом децом, у пуној мери уживају сва људска права и основне слободе. У свим акцијама које се тичу деце са инвалидитетом мора се превасходно водити рачуна о најбољим интересима детета³⁸³.

У циљу омогућавања самосталног живота и пуног учешћа особа са инвалидитетом у свим сферама живота, државе стране уговорнице ће предузети одговарајуће мере да особама са инвалидитетом обезбеде приступ, равноправно са другима, физичком окружењу, превозу, информацијама и комуникацијама, укључујући информационе и комуникационе технологије и системе, као и другим погодностима и услугама које су отворене односно које стоје на располагању јавности, како у урбаним тако и у руралним срединама. Те мере, које укључују идентификовање и уклањање препрека и баријера за приступ, односиће се, између осталог, и на: (а) зграде, путеве, превозна средства и друге погодности у затвореном и на отвореном простору, укључујући школе, стамбене објекте, здравствене објекте и радна места... Државе стране уговорнице ће такође предузети одговарајуће мере: (а) да утврде, промовишу и прате примену минималних стандарда и смерница за приступачност објеката и услуга које су отворене односно које стоје на располагању јавности; (б) да обезбеде да приватна правна лица која пружају услуге и погодности отворене или на располагању јавности воде рачуна о свим аспектима њихове приступачности особама са инвалидитетом; (ц) да обезбеде обуку носилаца о проблемима приступачности с којима се суочавају особе са инвалидитетом; (д) да се у зградама и другим објектима отвореним за јавност обезбеде ознаке на Брајевом писму и на начин да се лако читају и разумеју; (е) да се пруже облици непосредне помоћи и посредници, укључујући водиче, читаче и стручне тумаче за језик знакова, како би се олакшао приступ зградама и другим објектима отвореним за јавност; (ф) да подстичу друге одговарајуће облике помоћи и подршке особама са инвалидитетом како би им се обезбедио приступ информацијама; (г) да подстичу приступ особа са инвалидитетом новим информационам и комуникационим технологијама и системима, укључујући интернет; (х) да подстичу благовремену израду, развој, производњу и дистрибуцију доступних информационах и комуникационих технологија и система, како би постали доступни уз минималне трошкове³⁸⁴.

Државе стране уговорнице признају право особа са инвалидитетом на образовање. У циљу остваривања овог права без дискриминације и на основу једнаких могућности, државе стране уговорнице ће обезбедити инклузивни систем образовања на свим нивоима и доживотно учење у циљу: (а) пуног развоја људског потенцијала и осећања достојанства и властите вредности, као и јачања поштовања људских права, основних слобода и различитости међу људима; (б) развоја личности, талената и креативности особа са инвалидитетом, као и њихових умних и физичких способности до пуног степена њихових потенцијала; (ц) омогућавања особама са инвалидитетом да ефикасно учествују у слободном друштву. У остваривању овог права, државе стране уговорнице ће обезбедити да: (а) особе са инвалидитетом не буду искључене из система општег образовања на основу инвалидитета, као и да деца са инвалидитетом не буду искључена из слободног и обавезног основног или средњег образовања, на основу инвалидитета; (б) особе са инвалидитетом имају приступ инклузивном, квалитетном и слободном основном и средњем образовању, равноправно са другима у заједници у којој живе; (ц) се пружи разуман смештај у складу с потребама појединца на којег се то односи; (д) особе са инвалидитетом добију потребну подршку у оквиру система општег образовања ради

³⁸³ Члан 7 Конвенције о правима особа са инвалидитетом

³⁸⁴ Члан 9 Конвенције о правима особа са инвалидитетом

њиховог ефикаснијег образовања;(е) ефективне мере индивидуализоване подршке буду обезбеђене у срединама које максимално погодују академском и друштвеном развоју, у складу са циљем пуног укључивања. Државе стране уговорнице ће омогућити особама са инвалидитетом да уче вештине живота и друштвеног развоја ради њиховог пуног учешћа у образовању и равноправног припадања заједници. У том циљу, државе стране уговорнице ће предузети одговарајуће мере, укључујући да:(а) омогуће лакше учење Брајевог писма, алтернативног писма, увеличавајућих и алтернативних начина, средстава и формата комуникације као и вештина оријентације и кретања, уз подршку и усмеравање од стране лица са сличним проблемима;(б) олакшају учење језика знакова и унапреде лингвистички идентитет заједнице глувих;(ц) обезбеде да се школовање особа, посебно деце, која су слепа, gluva или и слепа и gluva организује на најприкладнијим језицима, начинима и средствима комуникације за појединца, као и у срединама које максимално погодују академском и друштвеном развоју. Да би помогле да се обезбеди остваривање овог права, државе стране уговорнице ће предузети одговарајуће мере у циљу запошљавања наставника, укључујући наставника са инвалидитетом, који су квалификовани за језик знакова и/или Брајево писмо, као и обуке професионалаца и особља који раде на свим нивоима образовања. Таква обука ће обухватити свест о инвалидитету и коришћење одговарајућих увеличавајућих и алтернативних средстава, начина и формата комуникације, образовних техника и материјала као подршке особама са инвалидитетом. Државе стране уговорнице ће обезбедити да особе са инвалидитетом имају приступ општем терцијерном образовању, стручној обуци, школовању одраслих и доживотном учењу без дискриминације и равноправно са другима. У том циљу, државе стране уговорнице ће водити рачуна да се особама са инвалидитетом обезбеди разуман смештај³⁸⁵.

Државе стране уговорнице признају право особама са инвалидитетом да равноправно са другима учествују у културном животу и предузеће све одговарајуће мере како би обезбедиле да особе са инвалидитетом:(а) имају приступ материјалима културног садржаја у облицима који су им приступачни;(б) имају приступ телевизијским програмима, филмовима, позоришту и другим културним активностима у облицима који су им приступачни;(ц) имају приступ местима за извођење представа или пружање услуга културног садржаја, као што су позоришта, музеји, биоскопи, библиотеке и туристичке агенције и, по могућности, приступ споменицима и знаменитостима од националног културног значаја. Државе стране уговорнице ће предузимати одговарајуће мере како би омогућиле да особе са инвалидитетом имају могућност да развијају и искористе своје креативне, уметничке и интелектуалне потенцијале, не само за своје потребе, већ и за обогаћивање друштва³⁸⁶.

Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима³⁸⁷

Државе чланице овог пакта признају сваком лицу право на образовање. Оне се слажу да образовање треба да има за циљ пун развој људске личности и достојанства и да појача поштовање права човека и основних слобода. Оне су сагласне осим тога да образовање треба да омогући сваком лицу да игра корисну улогу у слободном друштву, да потпомаже разумевање, толеранцију и пријатељство између свих народа и свих расних, етничких или верских група и да подстиче развој делатности Уједињених нација на очувању мира. Државе чланице овог пакта признају да у циљу обезбеђења пуног

³⁸⁵ Члан 24 Конвенције о правима особа са инвалидитетом

³⁸⁶ Члан 30 Конвенције о правима особа са инвалидитетом

³⁸⁷ "Службени Лист СФРЈ – Међународни уговори", број 7/71

коришћења овог права: а) основно школовање мора да буде обавезно и свима доступно бесплатно; б) средње школовање, у својим разним видовима укључујући ту и средње техничко и стручно школовање, треба да буде опште и доступно свима кроз одговарајуће мере, а нарочито кроз поступно увођење бесплатног школовања; ц) више школовање треба да буде доступно свима подједнако, зависно од способности свакога, кроз одговарајућа средства, а нарочито кроз поступно увођење бесплатног школовања; д) основно образовање треба да буде подстицано или појачано што је могуће више, за лица која нису добила основно образовање или која га нису добила у потпуности) треба активно радити на развоју школске мреже на свим ступњевима, успоставити адекватан систем стипендија и стално побољшавати материјалне услове наставног особља³⁸⁸.

Државе чланице овог пакта признају сваком права: а) да учествује у културном животу; б) да се користи достигнућима науке и њиховом применом...³⁸⁹

Светска декларација о образовању за све³⁹⁰

Светска декларација о образовању за све прокламује право сваке особе да се користи образовним могућностима и задовољи основне образовне потребе³⁹¹. Основне образовне потребе су различите у задовољавају кроз различите услуге³⁹². Национални, регионални и локални образовни органи власти имају исту обавезу да обезбеде основно образовање за све, али се од њих не може очекивати да обезбеде све људске, финансијске и организационе услове за овај задатак. Нова и обновљена партнерства на свим нивоима су неопходна: партнерства међу субсекторима и облицима образовања... између образовног и других владиних одсека, укључујући планирање, финансије, рад, комуникације и друге друштвене секторе; партнерства између владиних и невладиних организација, приватног сектора, локалних заједница, верских група и породица...³⁹³

Од кључног значаја је мобилисање постојећих и нових финансијских и људских ресурса... Целокупно друштво може дати допринос, препознајући да време, енергија и средства усмерена у основно образовање су најзначајнија улагања у људе и будућност земље³⁹⁴.

³⁸⁸ Члан 13. Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима

³⁸⁹ Члан 15. Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима

³⁹⁰ World Declaration on Education for All and the Framework for Action to Meet Basic Learning Needs, 1990

³⁹¹ „Every person - child, youth and adult - shall be able to benefit from educational opportunities designed to meet their basic learning needs“, World Declaration on Education for All and the Framework for Action to Meet Basic Learning Needs

³⁹² „The basic learning needs of youth and adults are diverse and should be met through a variety of delivery systems“, World Declaration on Education for All and the Framework for Action to Meet Basic Learning Needs

³⁹³ „National, regional, and local educational authorities have a unique obligation to provide basic education for all, but they cannot be expected to supply every human, financial or organizational requirement for this task. New and revitalized partnerships at all levels will be necessary: partnerships among all sub-sectors and forms of education ....; partnerships between education and other government departments, including planning, finance, labour, communications, and other social sectors; partnerships between government and non-governmental organizations, the private sector, local communities, religious groups, and families...“, World Declaration on Education for All and the Framework for Action to Meet Basic Learning Needs

³⁹⁴ „...it will be essential to mobilize existing and new financial and human resources ...All of society has a contribution to make, recognizing that time, energy and funding directed to basic education are

Став из Саламанке³⁹⁵

Свако дете има основно право на образовање у мора му бити пружена могућност да достигне и оствари одговарајући ново учења³⁹⁶. Свако дете има јединствене особине, интересе, способности и образовне потребе³⁹⁷. Системи образовања и образовни програми треба да су успостављени и да се примењују на начин који уважава разноликост ових карактеристика и потреба³⁹⁸. Они којим имају специфичне образовне потребе, морају имати приступ редовним школама које ће их примати уз примену педагошких детету окренутих мера које могу да задовоље ове потребе³⁹⁹.

Редовне школе са оваквом инклузивном оријентацијом су најефикасније средство борбе против дискриминаторних ставова, стварају прихватајуће заједнице, граде инклузивно друштво и достижу образовање за све. Штавише, оне обезбеђују ефикасно образовање за већину деце и унапређују ефикасност и продуктивност целог образовног система⁴⁰⁰.

Владе се овим документом позивају да: дају највиши политички и финансијски приоритет унапређењу својих образовних система у циљу укључивања све деце без обзира на индивидуалне разлике или тешкоће⁴⁰¹; да на законском и нивоу политика усвоје принципе инклузивног образовања, укључују сву децу у редовне школе изузев у изузетним и оправданим случајевима...⁴⁰²; да успоставе децентрализоване и партиципаторне механизме планирања, мониторинга и евалуације услова за образовање деце и одраслих са специфичним образовним потребама...⁴⁰³; да уложе веће

---

perhaps the most profound investment in people and in the future of a country which can be made", World Declaration on Education for All and the Framework for Action to Meet Basic Learning Needs

³⁹⁵ The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education, 1994

³⁹⁶ „Every child has a fundamental right to education , and must be given the opportunity to achieve and maintain an acceptable level of learning“, The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education

³⁹⁷ „Every child has unique characteristics, interests, abilities and learning needs“, The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education

³⁹⁸ „Education systems should be designed and educational programmes implemented to take into account the wide diversity of these characteristics and needs“ , The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education

³⁹⁹ „Those with special educational needs must have access to regular schools which should accommodate them within a childcentred pedagogy capable of meeting these needs“, The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education

⁴⁰⁰ „Regular schools with this inclusive orientation are the most effective means of combating discriminatory attitudes, creating welcoming communities, building an inclusive society and achieving education for all; more over, they provide an effective education to the majority of children and improve the efficiency and ultimately the cost-effectiveness of the entire education system“, The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education

⁴⁰¹ „give the highest policy and budgetary priority to improve their education systems to enable them to include all children regardless of individual differences or difficulties“, The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education

⁴⁰² „adopt as a matter of law or policy the principle of inclusive education, enrolling all children in regular schools, unless there are compelling reasons for doing otherwise ...“, The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education

⁴⁰³ „establish decentralized and participatory mechanisms for planning, monitoring and evaluating educational provision for children and adults with special education needs...“ , The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education

напоре на стратегије ране идентификације и интервенције као и аспект стручног оспособљавања у инклузивном образовању⁴⁰⁴.

*Закон о основама система образовања и васпитања*⁴⁰⁵

ЗОСОВ прописује да свако лице има право на образовање и васпитање, као и да лице са сметњама у развоју и инвалидитетом има право на образовање и васпитање које уважава његове образовне и васпитне потребе у систему образовања и васпитања, уз појединачну односно групну додатну подршку у настави и учењу или у посебној васпитној групи или школи, у складу са овим и посебним законом. Лице са изузетним способностима има право на образовање и васпитање које уважава његове посебне образовне и васпитне потребе, у образовно-васпитном систему, у посебним одељењима или посебној школи, у складу са овим и посебним законом. Страни држављанин, лице без држављанства и лице тражилац држављанства има право на образовање и васпитање под истим условима и на начин прописан за држављане Републике Србије⁴⁰⁶.

Систем образовања и васпитања мора да обезбеди за сву децу, ученике и одрасле једнакост и доступност остваривања права на образовање и васпитање заснованом на социјалној правди и принципу једнаких шанси без дискриминације и усмереност образовања и васпитања на дете и ученика кроз разноврсне облике учења, наставе и оцењивања којима се излази у сусрет различитим потребама детета и ученика, развија мотивација за учење и подиже квалитет постигнућа, а у остваривању принципа, посебна пажња посвећује се: подршци преласка детета, односно ученика у следећи ниво образовања и васпитања и остваривању континуитета у образовању и васпитању; идентификацији, праћењу и подстицању ученика и одраслих са изузетним способностима (талентовани и даровити) уз обезбеђивање услова да, без обзира на сопствене материјалне услове имају приступ одговарајућим нивоима образовања и васпитања и установама; могућности да деца, ученици и одрасли са сметњама у развоју, инвалидитетом и из осетљивих група, без обзира на сопствене материјалне услове имају приступ свим нивоима образовања и васпитања у установама, а лица смештена у установе социјалне заштите, деца, ученици и одрасли са здравственим проблемима остварују право на образовање за време смештаја у установи и током болничког и кућног лечења; смањењу стопе напуштања система образовања и васпитања, посебно лица из социјално угрожених категорија становништва и неразвијених подручја, лица са сметњама у развоју и инвалидитетом и других лица са специфичним тешкоћама у учењу и подршци њиховом поновном укључењу у систем, у складу са принципима инклузивног и интеркултуралног образовања и васпитања⁴⁰⁷. Циљеви образовања су и пун интелектуални, емоционални, социјални, морални и физички развој сваког детета, ученика и одраслог, у складу са његовим узрастом, развојним потребама и интересовањима и повећање ефикасности образовања и васпитања и унапређивање образовног нивоа становништва Републике Србије као државе засноване на знању⁴⁰⁸.

⁴⁰⁴ „invest greater effort in early identification and intervention strategies , as well as in vocational aspects of inclusive education“, The Salamanca Statement and Framework for Action on Special Needs Education

⁴⁰⁵ "Службени гласник РС", број 88/2017

⁴⁰⁶ Члан 3. ЗОСОВ

⁴⁰⁷ Члан 7. ЗОСОВ

⁴⁰⁸ Члан 8. ЗОСОВ

У основну школу уписује се свако дете које до почетка школске године има најмање шест и по, а највише седам и по година. Изузетно, детету може да се одложи упис у први разред за годину дана⁴⁰⁹, у складу са Законом о основном образовању и васпитању, који прописује да је за одлагање потребно мишљење ИРК и план подршке током те године. Поједина лица или групе лица из осетљивих категорија, лица са сметњама у развоју и инвалидитетом, могу да се упишу у средњу школу под повољнијим условима ради постизања пуне равноправности у стицању образовања и васпитања, у складу са мерилима и по поступку који пропише министар⁴¹⁰. Страни држављанин, лице без држављанства и тражилац држављанства, уписују се у установу образовања и васпитања и остварују право на образовање и васпитање под истим условима и на начин прописан законом за држављане Републике Србије. За ову децу и ученике, прогнана и расељена лица, избеглице и мигранте и децу и ученике који су враћени у земљу на основу споразума о реадмисији, која не познају језик на коме се изводи образовно-васпитни рад или поједине програмске садржаје од значаја за наставак образовања и васпитања, установа организује учење језика, припрему за наставу и допунску наставу, по посебном упутству које доноси министар⁴¹¹.

Установа образовања и васпитања може да стекне статус ресурсног центра за асистивне технологије у образовању и васпитању ради пружања подршке деци, ученицима и одраслима којима је потребна асистивна технологија. Ресурсни центар на захтев установе или интерресорне комисије за процену потреба за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком детету, ученику и одраслом врши процену потребе и утврђује врсту асистивне технологије за дете, ученика и одраслог; врши набавку, одржавање и поправку средстава асистивне технологије; обучава кориснике за употребу асистивне технологије; омогућава и помаже размену средстава асистивне технологије између корисника; информише интерресорну комисију и друге заинтересоване установе, органе и организације о доступним и савременим асистивним технологијама; успоставља и координира мрежу стручњака за подршку примени асистивних технологија. Одлуку о додели статуса ресурсног центра доноси министар. Ближе услове за стицање статуса ресурс центра, организовања рада и престанка важења статуса заједнички прописују: министар надлежан за послове локалне самоуправе, министар надлежан за послове здравља, министар надлежан за послове социјалне заштите и министар⁴¹².

Основна школа и средња школа остварују школски програм, а може да остварује и индивидуални образовни план за ученике и одрасле са сметњама у развоју, као и за ученике са изузетним способностима⁴¹³. Ученик са сметњама у развоју и инвалидитетом оцењује се у складу са прилагођеним циљевима и исходима⁴¹⁴ и полаже завршни испит у складу са његовим чулним и моторичким могућностима, односно условима које захтева одређена врста инвалидитета⁴¹⁵.

Детету и ученику коме је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, тешкоћа у учењу, ризика од раног напуштања школовања и других

---

⁴⁰⁹ Члан 18. ЗОСОВ

⁴¹⁰ Члан 19. ЗОСОВ

⁴¹¹ Члан 23. ЗОСОВ

⁴¹² Члан 54. ЗОСОВ

⁴¹³ Члан 56. ЗОСОВ

⁴¹⁴ Члан 72. ЗОСОВ

⁴¹⁵ Члан 78. ЗОСОВ

разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању, установа обезбеђује отклањање физичких и комуникацијских препрека, прилагођавање начина остваривања школског програма и израду, доношење и остваривање индивидуалног образовног плана. Ученику који постиже резултате који превазилазе очекивани ниво образовних постигнућа, установа обезбеђује прилагођавање начина остваривања школског програма и израду, доношење и остваривање индивидуалног образовног плана. Индивидуални образовни план (у даљем тексту: ИОП) је посебан акт, који има за циљ оптимални развој детета и ученика и остваривање исхода образовања и васпитања, у складу са прописаним циљевима и принципима, односно задовољавања образовно-васпитних потреба детета и ученика. ИОП израђује тим за додатну подршку детету, односно ученику на основу претходно остварених, евидентираних и вреднованих мера индивидуализације и израђеног педагошког профила детета, ученика и одраслог, а остварује се након сагласности родитеља, односно другог законског заступника. Уколико родитељ, односно други законски заступник, неоправдано одбије учешће у изради или давање сагласности на ИОП, установа је дужна да о томе обавести надлежну установу социјалне заштите у циљу заштите најбољег интереса детета, односно ученика. Врсте ИОП-а јесу: ИОП1 - прилагођавање начина рада и услова у којима се изводи образовно-васпитни рад; учење језика на коме се одвија образовно-васпитни рад; ИОП2 - прилагођавање циљева садржаја и начина остваривања програма наставе и учења и исхода образовно-васпитног рада; ИОП3 - проширивање и продубљивање садржаја образовно-васпитног рада за ученика са изузетним способностима. ИОП доноси педагошки колегијум установе на предлог тима за инклузивно образовање, односно тима за пружање додатне подршке детету и ученику. Тим за пружање додатне подршке детету у предшколској установи чине васпитач, стручни сарадник, сарадник, родитељ, односно други законски заступник, а у складу са потребама детета и педагошки асистент, односно лични пратилац детета, на предлог родитеља, односно другог законског заступника. Тим за пружање додатне подршке ученику у школи чини наставник разредне наставе, односно наставник предметне наставе, одељенски старешина, стручни сарадник, родитељ, односно други законски заступник, а у складу са потребама ученика и педагошки асистент, односно лични пратилац ученика, на предлог родитеља, односно другог законског заступника. Доношењу ИОП-а 2 претходи доношење, примена и вредновање ИОП-а 1, а обавезно је прибављање мишљења интерресорне комисије за процену потреба за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком детету и ученику. Мишљење интерресорне комисије за процену потреба за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком детету и ученику, може да предвиди и измену плана наставе и учења. У првој години рада по ИОП-у, ИОП се вреднује тромесечно, а у свакој наредној години два пута у току радне, односно школске године. Спровођење ИОП-а прати Министарство. Ближе упутство за остваривање ИОП-а, његову примену и вредновање доноси министар⁴¹⁶.

Интерресорна комисија врши процену потреба детета, ученика и одраслог за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком. Додатна подршка се односи на права и услуге које детету обезбеђују превазилажење физичких и социјалних препрека у циљу несметаног обављања свакодневних животних активности од значаја за укључивање у образовни процес, живот у заједници и напредовање. Интерресорну комисију образује орган јединице локалне самоуправе надлежан за послове друштвених делатности на основу споразума о сарадњи између установа система образовања, државне управе и локалне самоуправе, социјалне заштите и здравља. Јединица локалне самоуправе одређује седиште рада, обезбеђује и исплаћује накнаде за рад чланова,

---

⁴¹⁶ Члан 76. ЗОСОВ

обезбеђује техничку и другу подршку за њен рад, обезбеђује средства за финансирање подршке препоручене од стране интересорне комисије, обезбеђује архивирање и чување документације, прикупља извештаје о раду интересорне комисије, предложеној подршци и њеним ефектима најмање два пута годишње. Интересорна комисија има пет чланова, и то четири стална (педијатар, представник центра за социјални рад, дефектолог одговарајућег профила и психолог запослен у образовању и васпитању) и једног повременог члана. Повремени члан је лице које добро познаје дете, ученика и одраслог и које је са њим имало дужи контакт и бира се за сваког појединачно. Интересорна комисија прикупља и обрађује податке о личности у сврху процене потреба за пружањем додатне образовне, здравствене и социјалне подршке детету, ученику и одраслом. Подаци се прикупљају и обрађују уз поштовање начела сврсисходности, сразмерности, обавезе чувања тајне, организационих и техничких мера, обраде података и заштите података о личности деце, ученика и одраслих и чланова њихових породица, у складу са законом којим се уређује заштита података о личности. Питања којима се уређује процена потреба за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке детету, ученику и одраслом, састав и начин рада интересорне комисије, прописују споразумно министар надлежан за послове здравља, министар надлежан за послове социјалне политике и министар надлежан за државну управу и локалну самоуправу и министар⁴¹⁷.

У установи образовања и васпитања су забрањене дискриминација и дискриминаторско поступање, којим се на непосредан или посредан, отворен или прикривен начин, неоправдано прави разлика или неједнако поступа, односно врши пропуштање (искључивање, ограничавање или давање првенства), у односу на лице или групе лица, као и на чланове њихових породица или њима блиска лица на отворен или прикривен начин, а који се заснива на раси, боји коже, прецима, држављанству, статусу мигранта, односно расељеног лица, националној припадности или етничком пореклу, језику, верским или политичким убеђењима, полу, родном идентитету, сексуалној оријентацији, имовном стању, социјалном и културном пореклу, рођењу, генетским особеностима, здравственом стању, сметњи у развоју и инвалидитету, брачном и породичном статусу, осуђиваности, старосном добу, изгледу, чланству у политичким, синдикалним и другим организацијама и другим стварним, односно претпостављеним личним својствима, као и по другим основима утврђеним законом којим се прописује забрана дискриминације. Не сматрају се дискриминацијом посебне мере уведене ради постизања пуне равноправности, заштите и напретка лица, односно групе лица која се налазе у неједнаком положају. Установа је дужна да предузме све мере прописане овим законом када се посумња или утврди дискриминаторно понашање у установи⁴¹⁸.

У установи образовања и васпитања је забрањено физичко, психичко, социјално, сексуално, дигитално и свако друго насиље, злостављање и занемаривање запосленог, детета, ученика, одраслог, родитеља односно другог законског заступника или трећег лица у установи. Под насиљем и злостављањем подразумева се сваки облик једанпут учињеног, односно понављаног вербалног или невербалног понашања које има за последицу стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства личности детета, ученика и одраслог. Занемаривање и немарно поступање представља пропуштање установе или запосленог да обезбеди услове за правилан развој детета, ученика и одраслог. Установа је дужна да одмах поднесе пријаву надлежном органу ако

⁴¹⁷ Члан 77. ЗОСОВ

⁴¹⁸ Члан 110. ЗОСОВ

се код детета, ученика или одраслог примете знаци насиља, злостављања или занемаривања. Установа је дужна да надлежном органу пријави сваки облик насиља, злостављања и занемаривања у установи почињен од стране родитеља, односно другог законског заступника или трећег лица у установи. Протокол поступања у установи у одговору на насиље и злостављање, садржај и начине спровођења превентивних и интервентних активности, услове и начине за процену ризика, начине заштите од насиља, злостављања и занемаривања, прописује министар⁴¹⁹. Забрањено је свако понашање запосленог према детету, ученику и одраслом; детета, ученика и одраслог према запосленом; родитеља, односно другог законског заступника или трећег лица према запосленом; запосленог према родитељу, односно другом законском заступнику; детета, ученика и одраслог према другом детету, ученику или одраслом, којим се врећа углед, част или достојанство⁴²⁰.

Педагошки асистент пружа помоћ и додатну подршку групи деце и ученика у установи, у складу са њиховим потребама и помоћ запосленима у циљу унапређивања њиховог рада. Педагошки асистент у свом раду остварује сарадњу са родитељима, односно другим законским заступницима, органима јединице локалне самоуправе, надлежним установама, организацијама и удружењима⁴²¹. За обављање послова педагошког асистента, установа са лицем закључује уговор о раду на 12 месеци за сваку школску годину⁴²².

Изузетно, образовно-васпитном раду може да присуствује и лични пратилац детета, односно ученика, ради пружања помоћи детету, односно ученику са сметњама у развоју и инвалидитетом, у складу са законом. Лични пратилац доступан је детету са инвалидитетом односно са сметњама у развоју, коме је потребна подршка за задовољавање основних потреба у свакодневном животу у области кретања, одржавања личне хигијене, храњења, облачења и комуникације са другима, под условом да је укључено у установу, до краја редовног школовања, укључујући завршетак средње школе⁴²³.

Стручне послове у школи обавља стручни сарадник: психолог, педагог и библиотекар⁴²⁴. Задаци стручног сарадника су да ради на унапређивању образовно-васпитног рада у установи, праћењу, подстицању и пружању подршке укупном развоју детета и ученика у домену физичких, интелектуалних, емоционалних и социјалних капацитета и предлагању мера у интересу развоја и добробити детета, пружању стручне подршке васпитачу, наставнику и директору, развоју инклузивности установе, стручним пословима у заштити од насиља и стварању безбедне средине за развој деце и ученика, заштити од дискриминације и социјалне искључености деце, односно ученика, праћењу и вредновању образовно-васпитног рада и предлагању мера за повећање квалитета образовно-васпитног рада, остваривању сарадње са децом и ученицима, родитељима, односно другим законским заступницима и другим запосленима у установи, остваривању сарадње са надлежним установама, стручним удружењима и другим органима и организацијама, координацији сарадње и обезбеђивању примене одлука савета родитеља установе и општинских савета родитеља, спровођењу

---

⁴¹⁹ Члан 111. ЗОСОВ

⁴²⁰ Члан 112. ЗОСОВ

⁴²¹ Члан 136. ЗОСОВ

⁴²² Члан 155. ЗОСОВ

⁴²³ Члан 136. ЗОСОВ

⁴²⁴ Члан 135. ЗОСОВ

стратешких одлука Министарства у установи, у складу са својим описом посла. Стручна подршка васпитачу, наставнику и директору пружа се за стварање подстицајне средине за учење уз примену савремених научно заснованих сазнања, јачање компетенција и професионални развој наставника, васпитача и стручних сарадника, развијање компетенција за остваривање циљева и општих исхода образовања и васпитања⁴²⁵.

У буџету Републике Србије обезбеђују се средства за остваривање припремног предшколског програма у години пред полазак у школу у трајању од четири сата, у седишту и ван седишта установе; остваривање предшколског програма за рад са децом са сметњама у развоју и инвалидитетом; остваривање предшколског програма за рад са децом на болничком лечењу; плате, накнаде и додатке запослених у основним и средњим школама, доприносе за обавезно социјално осигурање и отпремнине; учешће Републике Србије у области инвестиција, стручног усавршавања запослених и такмичења ученика на републичком и међународном нивоу, у складу са утврђеним средствима, а према програмима и критеријумима које прописује министар; подршку посебно талентованим ученицима у виду бесповратне новчане помоћи коју министар прописује посебним актом сваке године⁴²⁶. У буџету ЈЛС обезбеђују се средства за остваривање додатне подршке детету и ученику у складу са мишљењем Интерресорне комисије, осим оних за које се средства обезбеђују у буџету Републике Србије; стручно усавршавање запослених; превоз: деце и њихових пратилаца ради похађања припремног предшколског програма на удаљености већој од два километра, ученика основне школе на удаљености већој од четири километра од седишта школе; превоз, смештај и исхрану деце и ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом и њихових пратилаца, без обзира на удаљеност места становања од школе; превоз деце и ученика који имају пребивалиште на територији јединице локалне самоуправе на удаљености већој од четири километра од седишта школе и у случајевима када ученици основне школе похађају школу на територији друге јединице локалне самоуправе - ако је школа коју похађају најближа месту пребивалишта ученика; превоз ученика на републичка и међународна такмичења⁴²⁷.

Закон о предшколском васпитању и образовању⁴²⁸

Закон је заснован на принципима једнаке доступности свих облика предшколског васпитања и образовања, без дискриминације и издвајања; уважавања потреба и права деце; целовитог приступа детету и уважавању развојних специфичности, различитости и посебност; и развојности у складу са потребама деце и породице. Закон прописује обавезе предшколске установе да обезбеђује отклањање физичких и комуникацијских препрека, односно врши прилагођавање и, уколико је потребно, обезбеђује израду, доношење и реализацију индивидуалног образовног плана (ИОП1). Деца са сметњама у развоју и инвалидитетом остварују право на додатну подршку у предшколском васпитању и образовању у васпитној групи, уз план индивидуализације или индивидуални васпитно-образовни план и у развојној групи, на основу индивидуалног васпитно-образовног плана⁴²⁹. Један од облика подршке је и педагошки асистент који пружа помоћ и додатну подршку групи деце у установи, у складу са њиховим потребама, сарађује са васпитачима и стручним сарадницима, родитељима, односно

⁴²⁵ Члан 138. ЗОСОВ

⁴²⁶ Члан 187. ЗОСОВ

⁴²⁷ Члан 189. ЗОСОВ

⁴²⁸ "Службени гласник РС", бр. 18/2010 и 101/2017

⁴²⁹ Члан 34 Закона о предшколском васпитању и образовању

другим законским заступницима деце, са надлежним установама, организацијама и удружењима и јединицом локалне самоуправе и обавља друге послове⁴³⁰.

Упис детета у тзв. „развојну“ групу предшколске установе могуће је, као и у случају уписа детета у школу за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом, само уз мишљење интерресорне комисије уз сагласност родитеља, односно другог законског заступника. У том случају планира се и реализује свакодневна интеракција и укљученост у активности осталих васпитних група⁴³¹.

Приликом уписа деце у предшколску установу приоритет за упис имају деца из осетљивих група⁴³². Од обавеза плаћања услуге предшколског васпитања и образовања изузимају се деца без родитељског старања, деца са сметњама у развоју и инвалидитетом и деца из материјално угрожених породица⁴³³, у складу са Законом о финансијској подршци породици са децом⁴³⁴. Закон омогућава и приоритетан упис деце из осетљивих група у предшколске установе⁴³⁵ а критеријуми за приоритетан упис прописани су **Правилником о ближим условима за утврђивање приоритета за упис деце у предшколску установу**⁴³⁶.

*Закон о основном образовању и васпитању*⁴³⁷

Дете са сметњама у развоју (даље дефинишући да је реч о детету са инцестуалним сметњама, детету са сензорним сметњама, детету са моторичким сметњама, детету са тешкоћама у учењу, детету са говорно-језичким сметњама, детету са проблемом у понашању, детету са емоционалним тешкоћама, детету са сметњама у развоју које се манифестују истовремено у неколико области, услед чега се дете суочава са бројним препрекама у задовољењу основних потреба и потребна му је најкомплекснија подршка или детету са другим сметњама због којих му је потребна подршка) стиче основно образовање и васпитање **по правилу** у школи заједно са осталим ученицима. Само када је то у дететовом најбољем интересу, образовање ће стицати у школи за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом. Дете има и право на индивидуални образовни план (ИОП)⁴³⁸. Ученик се у том случају оцењује на основу ангажовања и степена остварености циљева и стандарда постигнућа у току савладавања ИОП⁴³⁹, а п прилагођавање завршног испита за ученике којима је потребна додатна подршка врши се у складу са врстом потребне додатне подршке⁴⁴⁰. Право на ИОП има и ученик основне школе са изузетним способностима ради омогућавања да се његов развој и напредовање одвија према способностима и интересовањима⁴⁴¹. Ученик са изузетним способностима који стиче образовање и васпитање на прилагођен и обогаћен начин, применом

⁴³⁰ Члан 46 Закона о предшколском васпитању и образовању

⁴³¹ Члан 34 Закона о предшколском васпитању и образовању

⁴³² Члан 13 Закона о предшколском васпитању и образовању

⁴³³ Члан 50 Закона о предшколском васпитању и образовању

⁴³⁴ Члан 9 Закона о финансијској подршци породици са децом ("Службени гласник РС", бр. 16/2002, 115/2005 и 107/2009)

⁴³⁵ Члан 13 Закона о предшколском васпитању и образовању

⁴³⁶ "Службени гласник РС", број 44/2011

⁴³⁷ "Службени гласник РС", бр. 55/2013 и 101/2017

⁴³⁸ Члан 10 Закона о основном образовању и васпитању

⁴³⁹ Члан 60 Закона о основном образовању и васпитању

⁴⁴⁰ Члан 74 Закона о основном образовању и васпитању

⁴⁴¹ Члан 11 Закона о основном образовању и васпитању

индивидуалног образовног плана, оцењује се на основу праћења остваривања прописаних исхода и стандарда постигнућа и ангажовања⁴⁴².

За остваривање додатне подршке у образовању и васпитању, директор школе, наставник, стручни сарадник, васпитач, педагошки асистент и родитељ, односно други законски заступник може да добије посебну стручну помоћ у погледу спровођења инклузивног образовања и васпитања. Ради остваривања додатне подршке у образовању и васпитању, школа остварује сарадњу са органима јединице локалне самоуправе, као и са школом за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом, односно школом која има одељење за ученике са сметњама у развоју, другим организацијама, установама и институцијама на локалном и ширем нивоу. Школа је у обавези да успостави сарадњу са другом школом у којој ученик који остварује право на додатну подршку наставља стицање образовања, а у циљу остваривања континуитета додатне подршке. Посебну стручну помоћ могу да пружају лица компетентна у области инклузивног образовања и васпитања и школе које су својим активностима постале примери добре праксе у спровођењу инклузивног образовања и васпитања⁴⁴³. Начин остваривања додатне подршке, о су део школског програма, су део школског програма⁴⁴⁴.

Ради унапређивања инклузивног образовања и васпитања, школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом, као и школа која има одељење за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом пружа подршку школи у систему редовног образовања и васпитања. Школа у систему редовног образовања и васпитања у којој стичу образовање и ученици са сметњама у развоју и инвалидитетом може да ангажује васпитача, наставника или стручног сарадника, који је запослен у школи за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом. Ангажовање запосленог врши се на основу мишљења интерресорне комисије за процену потреба за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке ученику⁴⁴⁵.

Ученици основне школе настањени на удаљености већој од четири километра од седишта школе имају право на бесплатан превоз . Ученик има право на бесплатан превоз и у случају када похађа школу на територији друге јединице локалне самоуправе, ако је та школа на удаљености већој од четири километра и најближа је месту пребивалишта ученика. Ученик са сметњама у развоју и инвалидитетом има право на бесплатан превоз без обзира на удаљеност његовог пребивалишта од школе. Школа у договору са јединицом локалне самоуправе и донаторима може да обезбеди за све ученике бесплатну исхрану у целини или делимично⁴⁴⁶.

Закон о средњем образовању и васпитању⁴⁴⁷.

У школу за образовање ученика са сметњама у развоју може да се упише лице на основу мишљења интерресорне комисије и уз сагласност родитеља, односно другог законског заступника⁴⁴⁸.

⁴⁴² Члан 60 Закона о основном образовању и васпитању

⁴⁴³ Члан 64 Закона о основном образовању и васпитању

⁴⁴⁴ Члан 27 Закона о основном образовању и васпитању

⁴⁴⁵ Члан 18 Закона о основном образовању и васпитању

⁴⁴⁶ Члан 69 Закона о основном образовању и васпитању

⁴⁴⁷ "Службени гласник РС", бр. 55/2013 и 101/2017

⁴⁴⁸ Члан 34. Закона о средњем образовању и васпитању

За ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом, који су укључени у редован систем образовања и васпитања, остварује се додатна подршка у складу са индивидуалним образовним планом⁴⁴⁹. Ученик се у том случају оцењује на основу ангажовања и степена остварености циљева и стандарда постигнућа у току савладавања ИОП⁴⁵⁰, а прилагођавање испита за ученике којима је потребна додатна подршка врши се у складу са врстом потребне додатне подршке⁴⁵¹.

За ученика коме је због сметњи у развоју и инвалидитета, специфичних тешкоћа у учењу, социјалне ускраћености, ризика од раног напуштања школовања и других разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању, школа обезбеђује отклањање физичких и комуникацијских препрека и зависно од потреба, доноси и индивидуални образовни план, у складу са Законом. Циљ додатне подршке у образовању и васпитању јесте постизање оптималног укључивања ученика у редован образовно-васпитни рад, осамостаљивање у вршњачком колективу и његово напредовање у образовању и припрема за свет рада. Ученик треба да испуњава здравствене услове који одговарају захтевима занимања. За остваривање додатне подршке у образовању и васпитању, директор, наставник, стручни сарадник, васпитач, педагошки и андрагошки асистент и родитељ, односно други законски заступник, може да добије посебну стручну помоћ у погледу спровођења инклузивног образовања и васпитања. Ради остваривања додатне подршке у образовању и васпитању, школа остварује сарадњу са органима јединице локалне самоуправе, организацијама, установама и удружењима. Посебну стручну помоћ могу да пружају лица компетентна у области инклузивног образовања и васпитања и школе које су својим активностима постале примери добре праксе у спровођењу инклузивног образовања и васпитања⁴⁵². Смернице за прилагођавање и пружање додатне подршке су део школског програма, су део школског програма⁴⁵³.

Ученик коме је због сметњи у развоју и инвалидитета, специфичних тешкоћа у учењу, социјалне ускраћености, ризика од раног напуштања школовања и других разлога потребна додатна подршка у образовању и васпитању, треба да испуњава здравствене услове који одговарају захтевима занимања⁴⁵⁴.

Закон о ученичком и студентском стандарду⁴⁵⁵

Ученички и студентски стандард су организована делатност којом се у области образовања и васпитања обезбеђују додатни услови за доступније, ефикасније и квалитетније образовање и васпитање ученика и студената, у циљу стварања материјалних, културних, социјалних, здравствених и других услова којима се подстиче стицање образовања, друштвена укљученост и свестрани развој личности ученика и студената⁴⁵⁶. Ученик средње школе има право на смештај, исхрану и васпитни рад; ученички кредит; ученичку стипендију; стипендију за изузетно надарене ученике;

⁴⁴⁹ Члан 31. Закона о средњем образовању и васпитању

⁴⁵⁰ Члан 60 Закона о основном образовању и васпитању

⁴⁵¹ Чл. 60 и 63 Закона о средњем образовању и васпитању

⁴⁵² Члан 12. Закона о основном образовању и васпитању

⁴⁵³ Члан 11 Закона о средњем образовању и васпитању

⁴⁵⁴ Члан 12. Закона о основном образовању и васпитању

⁴⁵⁵ "Службени гласник РС", бр. 18/2010 и 55/2013

⁴⁵⁶ Члан 2. Закона о ученичком и студентском стандарду

одмор и опоравак; културне, уметничке, спортске и рекреативне активности и информисање⁴⁵⁷. Ова права остварују ученици средњих школа чији је оснивач Република Србија, аутономна покрајина или јединица локалне самоуправе, који су први пут уписани у одређени разред у текућој школској години, чије се школовање финансира из буџета Републике Србије и који имају држављанство Републике Србије⁴⁵⁸.

*Раније важећи Закон о уџбеницима*⁴⁵⁹

Ученици са сметњама у развоју користе уџбеник чији је садржај и/или формат прилагођен њиховим способностима, потребама и могућностима. Ученици са инвалидитетом користе уџбенике чији је формат односно писмо прилагођено њиховим потребама. Начин прилагођавања садржаја и формата уџбеника прописује министар надлежан за послове образовања⁴⁶⁰.

У циљу омогућавања једнаке доступности образовања и васпитања ученицима и полазницима из социјално/материјално угрожених породица, Влада може, у складу са расположивим средствима буџета Републике Србије, да донесе одлуку о финансирању набавке и доделе, односно суфинансирању набавке, уџбеника, приручника и наставних материјала, за наредну школску годину.

Влада, ради обезбеђивања уџбеника и приручника и наставних материјала за основну школу на језицима националних мањина и за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом, може донети одлуку о финансирању односно суфинансирању припреме и/или набавке и доделе тих уџбеника, приручника и наставних материјала, које је јавни издавач обавезан да припреми, у складу са овим законом. Уколико, уџбеник и приручник и наставни материјал не буде одобрен, Влада може донети одлуку о финансирању односно суфинансирању припреме и/или набавке и доделе тих уџбеника, приручника и наставних материјала приватног издавача за које се изјаснио највећи број ученика одређене генерације, а које је приватни издавач обавезан да припреми, у складу са овим законом. Влада, ради обезбеђивања доступности свих уџбеника и приручника и наставних материјала утврђених планом уџбеника, може донети одлуку о финансирању, односно суфинансирању припреме и/или набавке и доделе недостајућих уџбеника, приручника и наставног материјала за ученике и полазнике са сметњама у развоју и инвалидитетом, припаднике националне мањине, као и за стручне предмете у стручним и уметничким школама, у складу са овим законом. Одлуком Влада утврђује: ниво и врсту образовања, разред и предмет за који ће се финансирати, односно суфинансирати уџбеници, приручници и наставни материјали; услове и критеријуме на основу којих ученик, односно полазник остварује право на финансирање, односно суфинансирање⁴⁶¹.

Министар, на основу предлога Комисије за одређивање највише малопродајне цене уџбеника, приручника и наставних материјала са ПДВ-ом сваке године доноси одлуку о највишој малопродајној цени уџбеника, приручника и наставних материјала са ПДВ-ом. Највиша малопродајна цена уџбеника и приручника и наставних материјала са ПДВ-ом, који се штампа на језику и писму националне мањине, односно са

⁴⁵⁷ Члан 3. Закона о ученичком и студентском стандарду

⁴⁵⁸ Члан 4. Закона о ученичком и студентском стандарду

⁴⁵⁹ "Службени гласник РС", бр. 68/2015 и 113/2017

⁴⁶⁰ Члан 4 раније важећег Закона о уџбеницима

⁴⁶¹ Члан 9 раније важећег Закона о уџбеницима

прилагођеним садржајем и/или форматом за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом, не може бити већа од највише малопродајне цене уџбеника и приручника и наставних материјала са ПДВ-ом на српском језику који је преведен, односно чији се садржај и/или формат прилагођава. Забрањено је издавачу да уџбеник, приручник и наставни материјал продаје по цени већој од цене утврђене одлуком. Критеријуме за формирање највише малопродајне цене уџбеника, приручника и наставних материјала са ПДВ-ом, као и начин рада Комисије заједнички прописују министар надлежан за послове образовања и министар надлежан за послове трговине⁴⁶².

Закон о уџбеницима⁴⁶³

Прилагођени уџбеник је претходно по закону одобрени уџбеник, који је прилагођен образовним потребама ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом. Вид прилагођавања уџбеника утврђује тим за инклузивно образовање школе коју ученик похађа⁴⁶⁴.

Влада, у складу са расположивим средствима буџета Републике Србије, у циљу омогућавања једнаке доступности образовања и васпитања доноси одлуку о финансирању припреме и/или набавке и доделе, односно суфинансирању припреме и/или набавке и доделе уџбеника и приручника, а нарочито за ученике и полазнике који су социјално и материјално угрожени, као и за ученике са сметњама у развоју и инвалидитетом. Одлуком из става 1. овог члана Влада утврђује: ниво и врсту образовања, разред и предмет за који ће се финансирати, односно суфинансирати уџбеници и приручници; услове и критеријуме на основу којих ученик, односно полазник остварује право на финансирање, односно суфинансирање⁴⁶⁵.

Закон о дуалном образовању⁴⁶⁶

Дуално образовање је модел реализације наставе у систему средњег стручног образовања и васпитања у коме се кроз теоријску наставу и вежбе у школи и учење кроз рад код послодавца, стичу, усавршавају, односно изграђују знања, вештине, способности и ставови (у даљем тексту: компетенције) у складу са стандардом квалификације и планом и програмом наставе и учења. Учење кроз рад је организован процес током кога ученици, под вођством и надзором инструктора и координатора учења кроз рад, у реалној радној околини код послодавца стичу компетенције за рад у одређеном занимању или групи занимања⁴⁶⁷. Принципи дуалног образовања су партнерство школе и послодавца - сарадња и јасна подела обавеза и одговорности у обезбеђивању квалитетног процеса учења кроз рад; успостављање социјалног партнерства на локалном нивоу - укљученост свих заинтересованих страна у процес планирања, реализације и праћења ефеката дуалног образовања кроз утврђени институционални оквир; професионалност - успостављање формално-правног односа између ученика, послодавца и школе у процесу образовања; етичност - поштовање личности и достојанства ученика и остваривање циљева образовања; осигурање квалитета - координација и успостављање стандарда на свим нивоима и праћење ефикасности дуалног образовања; каријерно вођење и запошљивост - развој вештина

⁴⁶² Члан 35 раније важећег Закона о уџбеницима

⁴⁶³ "Службени гласник РС", број 27/2018

⁴⁶⁴ Члан 6 Закона о уџбеницима

⁴⁶⁵ Члан 10 Закона о уџбеницима

⁴⁶⁶ "Службени гласник РС", број 101/2017

⁴⁶⁷ Члан 2. Закона о дуалном образовању

управљања каријером и обезбеђивање већих шанси за запошљавање; доступност - једнаки услови за све за квалитетан приступ дуалном образовању; релевантност - усклађеност с потребама послодаваца и тржишта рада; проходност - приступ различитим подручјима рада у оквиру истог нивоа образовања и ка вишим нивоима образовања; целоживотно учење - омогућавање образовања и развоја током целог живота у свим областима живота и рада; право избора - слобода избора занимања и образовног профила у оквиру утврђених критеријума; једнаке могућности - обезбеђивање једнаких услова за стицање образовања, без икакве дискриминације с обзиром на пол, расну, националну, културну, етничку и верску припадност, језик, сексуалну оријентацију, место боравка, материјално стање, инвалидитет и друга лична својства⁴⁶⁸. Циљеви дуалног образовања су: обезбеђивање услова за стицање, усавршавање и развој компетенција у складу с потребама тржишта рада; допринос јачању конкурентности привреде Републике Србије; обезбеђивање услова за запошљавање по завршеном образовању; обезбеђивање услова за даље образовање и целоживотно учење; развијање предузимљивости, иновативности и креативности сваког појединца ради његовог професионалног и каријерног развоја; обезбеђивање услова за лични, економски и општи друштвени развој; развијање способности за тимски рад и осећај личне одговорности у раду; развијање свести о важности здравља и безбедности, укључујући безбедност и здравље на раду; развијање способности самовредновања и изражавања сопственог мишљења као и самосталног доношења одлука; поштовање међусобних права и обавеза ученика и послодавца⁴⁶⁹.

Обим учења кроз рад износи најмање 20%, а највише 80% часова од укупног броја часова стручних предмета, у складу са одговарајућим планом и програмом наставе и учења⁴⁷⁰. Структура уписа ученика у средње стручне школе по подручјима рада за образовне профиле у дуалном образовању утврђује се у складу с потребама привреде и могућностима даљег школовања будућих ученика. Школска управа у сарадњи с надлежним органом аутономне покрајине сачињава општински, односно градски предлог плана уписа ученика у средње школе. У припреми плана уписа потребно је обезбедити услове за укључивање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом и ученика из осетљивих група. У изради предлога плана уписа учествују и послодавци, организација надлежна за послове запошљавања према седишту локалне самоуправе, Привредна комора Србије и друге заинтересоване стране, у складу са законом. Приликом уписа у средњу школу, распоређивање ученика за учење кроз рад врше у сарадњи ученик, родитељ, односно други законски заступник, послодавац и школа⁴⁷¹.

Заштита права ученика у дуалном образовању остварује се у складу са законом којим се уређују основе система образовања и васпитања, законом којим се уређује средње образовање и васпитање, законом којим се уређује област рада и заштите на раду, прописима којима се уређује забрана обављања опасног рада за децу и овим законом. Током учења кроз рад код послодавца забрањени су дискриминација ученика, физичко, психичко, социјално, сексуално, дигитално и свако друго насиље, злостављање и занемаривање ученика, у складу са законом којим се уређују основе система образовања и васпитања и другим законом⁴⁷².

⁴⁶⁸ Члан 3. Закона о дуалном образовању

⁴⁶⁹ Члан 4. Закона о дуалном образовању

⁴⁷⁰ Члан 6. Закона о дуалном образовању

⁴⁷¹ Члан 7. Закона о дуалном образовању

⁴⁷² Члан 10. Закона о дуалном образовању

Уговор о дуалном образовању се закључује између школе и послодаваца, у писменој форми, најмање на период од три, односно четири године, у складу са планом и програмом наставе и учења⁴⁷³. Уговор о учењу кроз рад закључују послодавац и ученик, односно родитељ или други законски заступник ученика, у писменој форми⁴⁷⁴. Обавезни елемент уговора је и потврда здравствене установе да ученик испуњава здравствене услове за образовни профил⁴⁷⁵. Послодавац раскида уговор ако ученик трајно изгуби здравствену способност за рад у занимању за које се школује⁴⁷⁶. Ученик, односно родитељ или други законски заступник ученика може да раскине уговор о учењу кроз рад ако ученик трајно изгуби здравствену способност за рад у занимању за које се школује⁴⁷⁷. У овом случају, као и у случајевима да послодавац раскине уговор о учењу кроз рад, не наступа обавеза школе да ученику организује учење кроз рад у истом образовном профилу код другог послодавца, с којим је закључила уговор о дуалном образовању, односно обавеза да у сарадњи с Министарством и Привредном комором Србије, у року од 15 дана обезбеди услове за наставак учења кроз рад у одговарајућем образовном профилу⁴⁷⁸.

Закон о социјалној заштити⁴⁷⁹

Услуге социјалне заштите подељене су у следеће групе:

- 1) услуге процене и планирања - процена стања, потреба, снага и ризика корисника и других значајних особа у његовом окружењу; процена старатеља, хранитеља и усвојитеља; израда индивидуалног или породичног плана пружања услуга и мера правне заштите и других процена и планова. Ове услуге обезбеђују Република и АП⁴⁸⁰
- 2) дневне услуге у заједници - дневни боравак; помоћ у кући; свратиште и друге услуге које подржавају боравак корисника у породици и непосредном окружењу. Ове услуге обезбеђују јединице локалне самоуправе
- 3) услуге подршке за самосталан живот - становање уз подршку; персонална асистенција; обука за самостални живот и друге врсте подршке неопходне за активно учешће корисника у друштву. ⁴⁸¹. Ове услуге обезбеђују јединице локалне самоуправе изузев оних услуга за које је прописано да их обезбеђује Република⁴⁸²
- 4) саветодавно-терапијске и социјално-едукативне услуге - интензивне услуге подршке породици која је у кризи; саветовање и подршка родитеља, хранитеља и усвојитеља; подршка породици која се стара о свом детету или одраслом члану породице са сметњама у развоју; одржавање породичних односа и поновно спајање породице; саветовање и подршка у случајевима насиља; породична терапија; медијација; СОС телефони; активација и друге саветодавне и едукативне услуге и активности. Ове услуге обезбеђују јединица локалне самоуправа, аутономна покрајина односно Република⁴⁸³
- 5) услуге смештаја - смештај у сродничку, хранитељску или другу породицу за одрасле и старије; домски смештај; смештај у прихватилиште и друге врсте смештаја⁴⁸⁴. Ове

⁴⁷³ Члан 14. Закона о дуалном образовању

⁴⁷⁴ Члан 21. Закона о дуалном образовању

⁴⁷⁵ Члан 22. став 1. тачка 6) Закона о дуалном образовању

⁴⁷⁶ Члан 24. став 1. тачка 3) Закона о дуалном образовању

⁴⁷⁷ Члан 25. став 1. тачка 2) Закона о дуалном образовању

⁴⁷⁸ Члан 26. Закона о дуалном образовању

⁴⁷⁹ "Службени гласник РС", број 24/2011

⁴⁸⁰ Члан 43 Закона о социјалној заштити

⁴⁸¹ Члан 44 Закона о социјалној заштити

⁴⁸² Члан 45 Закона о социјалној заштити

⁴⁸³ Члан 46 Закона о социјалној заштити

⁴⁸⁴ Члан 40 Закона о социјалној заштити

услуге обезбеђују јединица локалне самоуправа, аутономна покрајина односно Република⁴⁸⁵.

Дете и млада особа је корисник услуга социјалне заштите, када му је услед породичних и других животних околности, угрожено здравље, безбедност и развој, односно ако је извесно да без подршке система социјалне заштите не може да достигне оптимални ниво развоја, а нарочито: ако је без родитељског старања или у ризику од губитка родитељског старања; ако његов родитељ, старатељ или друго лице које се о њему непосредно стара није у стању да се о њему стара без подршке система социјалне заштите, услед здравствених разлога, менталног обољења, интелектуалних тешкоћа или неповољних социо-економских околности; ако има сметње у развоју (телесне, интелектуалне, менталне, сензорне, говорно-језичке, социо-емоционалне, вишеструке), а његове потребе за негом и материјалном сигурношћу превазилазе могућности породице; ако је у сукобу са родитељима, старатељем и заједницом и ако својим понашањем угрожава себе и околину; ако се суочава с тешкоћама због злоупотребе алкохола, дрога или других опојних средстава; ако постоји опасност да ће постати жртва или ако јесте жртва злостављања, занемаривања, насиља и експлоатације, односно ако су му физичко, психичко или емоционално благостање и развој угрожени деловањем или пропустима родитеља, старатеља или друге особе која се о њему непосредно стара; ако је жртва трговине људима; ако је страни држављанин односно лице без држављанства, без пратње; ако се његови родитељи споре око начина вршења родитељског права; ако има друге потребе за коришћењем социјалне заштите⁴⁸⁶.

Услуге социјалне заштите пружају се у складу са начелима социјалне заштите, између осталих и са Начелом најбољег интереса корисника⁴⁸⁷, начелом ефикасности социјалне заштите⁴⁸⁸, Начелом благовремености социјалне заштите⁴⁸⁹, Начелом целовитости социјалне заштите⁴⁹⁰ и Начелом доступности и индивидуализације социјалне заштите⁴⁹¹.

Поред услуга социјалне заштите, Закон о социјалној заштити уређује и право на материјалну подршку коју корисник остварује путем новчане социјалне помоћи, додатка за помоћ и негу другог лица, увећаног додатка за помоћ и негу другог лица, помоћи за оспособљавање за рад, једнократне новчане помоћи, помоћи у натури и других врста материјалне подршке⁴⁹². Новчана социјална помоћ, додаток за помоћ и негу другог лица, увећани додаток за помоћ и негу другог лица и помоћ за оспособљавање за рад, финансира Република⁴⁹³, док једнократну новчану помоћ, помоћ у натури и друге врсте подршке у локалној заједници финансирају јединице локалне самоуправе.

Наменским трансферима, у складу са законом којим се уређује финансирање јединица локалне самоуправе, из буџета Републике Србије могу се финансирати) услуге социјалне заштите које по овом закону финансирају јединице локалне самоуправе - у јединицама локалне самоуправе чији је степен развијености, утврђен у складу са

⁴⁸⁵ Члан 47 Закона о социјалној заштити

⁴⁸⁶ Члан 41 Закона о социјалној заштити

⁴⁸⁷ Члан 26 Закона о социјалној заштити

⁴⁸⁸ Члан 28 Закона о социјалној заштити

⁴⁸⁹ Члан 29 Закона о социјалној заштити

⁴⁹⁰ Члан 30 Закона о социјалној заштити

⁴⁹¹ Члан 33 Закона о социјалној заштити

⁴⁹² Члан 79 Закона о социјалној заштити

⁴⁹³ Члан 206 Закона о социјалној заштити

прописима којима се уређује разврставање јединица локалне самоуправе према степену развијености - испод републичког просека; услуге социјалне заштите у јединицама локалне самоуправе на чијој територији се налазе установе за домски смештај у трансформацији, укључујући и трошкове трансформације тих установа; иновативне услуге и услуге социјалне заштите од посебног значаја за Републику Србију⁴⁹⁴.

*Закон о финансијској подршци породици са децом*⁴⁹⁵

Права на финансијску подршку породици са децом, јесу и накнада трошкова боравка у предшколској установи за децу без родитељског старања; накнада трошкова боравка у предшколској установи за децу са сметњама у развоју и децу са инвалидитетом; накнада трошкова боравка у предшколској установи за децу корисника новчане социјалне помоћи; регресирање трошкова боравка у предшколској установи деце из материјално угрожених породица. Ова права ... јесу права од општег интереса и о њиховом обезбеђивању стара се Република Србија, изузев регресирање трошкова боравка у предшколској установи деце из материјално угрожених породица о чијем се обезбеђењу стара се општина, односно град⁴⁹⁶.

Деца предшколског узраста без родитељског старања имају право на накнаду трошкова боравка у предшколској установи која има решење министарства надлежног за послове просвете о верификацији, у висини учешћа корисника у цени услуге која се прописује одлуком јединице локалне самоуправе. Деца без родитељског старања која су у старатељским породицама, остварују право на накнаду трошкова, под условом да је за њих остварено право на дечији додатак. Деца без родитељског старања која су у хранитељским породицама, остварују право на накнаду трошкова под условом да испуњавају услове прописане за остваривање права на дечији додатак⁴⁹⁷.

Деца предшколског узраста са сметњама у развоју и деца са инвалидитетом имају право на накнаду трошкова боравка у предшколској установи која има решење министарства надлежног за послове просвете о верификацији, у висини учешћа корисника у цени услуге која се прописује одлуком јединице локалне самоуправе. Ово право не може се остварити уколико је за то дете остварено право на накнаду зараде за време одсуства са рада ради посебне неге детета⁴⁹⁸.

Деца предшколског узраста корисника новчане социјалне помоћи имају право на накнаду трошкова боравка у предшколској установи која има решење министарства надлежног за послове просвете о верификацији, у висини учешћа корисника у цени услуге која се прописује одлуком јединице локалне самоуправе⁴⁹⁹.

Деца предшколског узраста из материјално угрожених породица, као и деца без родитељског старања, деца са сметњама у развоју и деца са инвалидитетом која нису остварила право на накнаду трошкова боравка у предшколској установи имају, у зависности од материјалног положаја породице, право на регресирање трошкова боравка у предшколској установи која има решење министарства надлежног за послове

⁴⁹⁴ Члан 206 Закона о социјалној заштити

⁴⁹⁵ "Службени гласник РС", број 113/2017

⁴⁹⁶ Члан 9. Закона о финансијској подршци породици са децом

⁴⁹⁷ Члан 34. Закона о финансијској подршци породици са децом

⁴⁹⁸ Члан 35. Закона о финансијској подршци породици са децом

⁴⁹⁹ Члан 36. Закона о финансијској подршци породици са децом

просвете о верификацији. Начин и услове регресирања трошкова утврђује надлежни орган јединице локалне самоуправе⁵⁰⁰.

*Правилник о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику*⁵⁰¹

Принципи процене потребе детета су поштовање урођеног достојанства и индивидуалне самосталности укључујући слободу сопственог избора; уважавање разлика и њихово прихватање као дела људске разноликости; забрана дискриминације; уважавање развојних способности деце из осетљивих група као и поштовање права деце из осетљивих група на очување свог идентитета; обезбеђивање пуне укључености у образовни систем и квалитетно напредовање⁵⁰².

Процена потреба за пружањем додатне образовне, здравствене или социјалне подршке детету и ученику се заснива на целовитом и индивидуализованом приступу, заснованом на једнаким могућностима у сагледавању потреба детета и ученика, са циљем да се пружањем одговарајуће подршке омогући друштвена укљученост кроз приступ правима, услугама и ресурсима⁵⁰³. Додатна подршка обезбеђује се детету, односно ученику коме је услед социјалне ускраћености, сметњи у развоју, инвалидитета, тешкоћа у учењу и других разлога потребна додатна подршка у образовању, здравству или социјалној заштити⁵⁰⁴. Додатна подршка обухвата здравствене, социјалне и образовне услуге и односи се на права и услуге које детету обезбеђују превазилажење физичких и социјалних препрека ка несметаном обављању свакодневних животних активности од значаја за укључивање у образовни процес, живот у заједници и успешно напредовање⁵⁰⁵. Мере подршке могу бити непосредне и посредне, а захтевају додатна финансијска средства.

Непосредне мере подршке су прилагођавање и набавка уџбеника и наставних средстава (нпр. на Брајевом писму и слично, зависно од потреба ученика), индивидуални образовни план који подразумева прилагођавање стандарда постигнућа из једног или више предмета, употреба прилагођених наставних средстава и асистивне технологије (употреба алтернативних начина и средстава комуникације - сличице, цртежи и фотографије, предмети, прилагођен распоред часова, посебан начин обележавања места у учионици, посебан начин обележавања места за материјал за рад, посебан начин обележавања места за одлагање завршених радова и сл., рачунари, прилагођене тастатуре, екрани на додир (тач-скрин), прилагођени мишеви, посебни софтвери, тајмери и сатови, диктафони и сл.), ангажовање педагошког асистента у образовно-васпитном раду, према потреби (током целог дана или само за неке предмете или активности), обезбеђивање обуке за ученика за коришћење Брајевог писма, самостално кретање, коришћење средстава асистивне технологије, знаковног језика или других алтернативних начина комуникације, превазилажење језичке баријере, као подршка деци којој матерњи језик није српски, ангажовање пратиоца за личну помоћ

⁵⁰⁰ Члан 37. Закона о финансијској подршци породици са децом

⁵⁰¹ "Службени гласник РС", број 63/2010

⁵⁰² Члан 11 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

⁵⁰³ Члан 1 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику⁵⁰³

⁵⁰⁴ Члан 2 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

⁵⁰⁵ Члан 3 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

детету ради лакшег функционисања и комуникације са другима током остваривања васпитно-образовног рада у предшколској установи или образовно-васпитног рада у школи, током целодневне наставе или продуженог боравка, ваннаставних активности, извођења наставе у природи, излета, екскурзија, одмора и слично, организовање образовне подршке у случају дужег изостајања из школе због тешких и хроничних болести ради остваривања континуитета у образовању, у виду појачане допунске наставе, индивидуалног рада и ангажовања стручњака са специјализованим знањима, васпитање и образовање у посебној развојној групи, као и образовање у школи или одељењу за образовање ученика са сметњама у развоју, а у складу са посебно образложеним мишљењем Комисије, уколико је природа и озбиљност тешкоћа у развоју детета таква да се образовањем у редовној групи, школи или одељењу, не могу постићи задовољавајући резултати и поред помоћних средстава и додатних услуга, остваривање предшколског програма за рад са децом са сметњама у развоју,) ангажовање психолога или особе која познаје дете у остваривању здравствене заштите, право на услуге здравствене заштите, које нису обухваћене здравственим осигурањем и службе кућног лечења и неге, омогућавање бесплатног учешћа у културним, спортским и рекреативним активностима које организује школа⁵⁰⁶.

Посредна додатна подршка која захтева додатна финансијска средства обухвата прилагођавање окружења (прилаза и унутрашњег простора установе: постављањем рампе, гелендера, уградњом лифта, прилагођавањем тоалета, прилагођавањем стазе, као помоћи при самосталном кретању за децу оштећеног вида или децу која не виде, постављањем лампе, табле-путоказа, назива на вратима на језику који је у службеној употреби и језику националне мањине, са симболом, мапом простора и сл.), обавезно стручно усавршавање васпитача, наставника и стручних сарадника непосредно ангажованих у образовно-васпитном раду, у складу са инклузивним принципима и обука за коришћење средстава асистивне технологије, алтернативних начина комуникације (нпр. за знаковни језик и слично), повећање осетљивости путем едукације свих запослених у образовној, здравственој или социјалној установи за начине задовољавања потреба деце из друштвено осетљивих група, повећање осетљивости и едукација вршњака и њихових родитеља за прихватање деце којима је услед сметњи у развоју, потешкоћа у учењу, социјалне ускраћености и других разлога потребна додатна подршка, саветодавни рад са родитељима или старатељима детета коме је потребна додатна подршка у образовној, здравственој и социјалној установи, обезбеђивање подршке образовној, здравственој или социјалној установи ради прилагођавања услова и окружења и набавке средстава за рад са дететом коме је потребна додатна образовна подршка, обезбеђивање продуженог боравка у образовној установи, односно дневног боравка у социјалној заштити, обезбеђивање превоза од места становања до образовне установе, односно од образовне установе до дневног боравка, обезбеђивање исхране у школским кухињама, одеће и обуће, бесплатних уџбеника и прибора за школу, литературе за ученике и наставнике, обезбеђивање бесплатне правне помоћи преко надлежних органа јединице локалне самоуправе⁵⁰⁷.

⁵⁰⁶ Члан 4 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

⁵⁰⁷ Члан 4 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

Осим ових облика додатне подршке, у процени потреба детета могу се сагледавати могућности за пружањем других облика подршке, у складу са потребама детета⁵⁰⁸.

Процену потреба детета и ученика врши интерресорна комисија (ИРК), која има три стална и два повремена члана. Стални чланови Комисије су: представник система здравствене заштите (педијатар); представник образовно-васпитног система (школски психолог); представник система социјалне заштите (стручни радник на пословима социјалног рада). Повремени члан може да буде представник здравствене заштите (изабрани лекар или лекар специјалиста); представник образовања (васпитач, наставник разредне наставе, одељенски старешина, предметни наставник или стручни сарадник запослен у образовној установи коју дете похађа; представник социјалне заштите (стручни радник из установе социјалне заштите, водитељ случаја, представник установе социјалне заштите у коју је дете смештено и др.)⁵⁰⁹. Сталне чланове Комисије именује општинска, односно градска управа. Две или више општина могу да образују заједничку комисију⁵¹⁰. Координатор Комисије је лице запослено у општинској, односно градској управи, које је актом о систематизацији послова одређено да пружа стручну и административно-техничку потпору Комисији. Координатор учествује у раду Комисије, без права одлучивања⁵¹¹.

Процена потреба детета за додатном подршком врши се на основу следећих принципа: поштовање урођеног достојанства и индивидуалне самосталности укључујући слободу сопственог избора; уважавање разлика и њихово прихватање као дела људске разноликости; забрана дискриминације; уважавање развојних способности деце из осетљивих група као и поштовање права деце из осетљивих група на очување свог идентитета; обезбеђивање пуне укључености у образовни систем и квалитетно напредовање⁵¹².

Сваки члан Комисије непосредно врши опсервацију и утврђује потребе детета за пружањем подршке у оквиру свог домена рада и даје своје мишљење о потребама детета за додатном подршком у области здравствене заштите, социјалне заштите и образовања. У току поступка процене чланови комисије користе податке добијене од родитеља; из разговора са дететом; на основу примене инструмената за процену из домена његове стручности; увидом у школска постигнућа и друга практична знања и вештине; из образовне установе коју дете похађа или је претходно похађало⁵¹³. У поступку процене потреба за пружањем додатне подршке, Комисија посебно мора да обезбеди да се опсервација и разговор са дететом обави у за њега безбедном, пријатном и природном окружењу: вршњачкој групи, одељењу, породици; да се током поступка процењивања поштује приватност детета и породице; да су инструменти за процену и други материјали који се користе у поступку процене прилагођени, тестовски непристрасни

⁵⁰⁸ Члан 4 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

⁵⁰⁹ Члан 6 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

⁵¹⁰ Члан 7 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

⁵¹¹ Члан 8 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

⁵¹² Члан 11 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

⁵¹³ Члан 9 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

и да дају веродостојне податке; да су поступак и резултати поступка процене усмерени на превазилажење препрека за развој; да су поступак, инструменти за процену и други материјали одабрани и спроведени на језику који дете најбоље разуме (матерњем језику и/или знаковном језику) или коришћењем детету прилагођеног начина комуникације; да родитељ или старатељ детета или особа од поверења коју изабере родитељ или старатељ детета може да буде присутна све време током поступка процењивања; да се поступак процене одложи уколико је дете узнемирено или болесно и договори нов термин за спровођење процене⁵¹⁴.

Сваки члан Комисије своје мишљење доставља координатору, у року од 15 дана од датума покретања поступка процене. Комисија је дужна да, у року од 45 дана од дана подношења захтева за покретање поступка процене, сачини заједничко, образложено мишљење, на основу појединачне процене сваког члана Комисије и усаглашених ставова сталних и повремених чланова. Мишљење Комисије садржи индивидуални план подршке детету⁵¹⁵.

Мишљење Комисије доставља се родитељу, односно старатељу и надлежном органу, односно служби која треба да обезбеди додатну подршку, у складу са законом⁵¹⁶.

Правилник о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање⁵¹⁷

Право на ИОП има дете и ученик који има потребу за додатном подршком у образовању и васпитању због тешкоћа у приступању, укључивању, учествовању или напредовању у васпитно-образовном или образовно-васпитном раду, ако те тешкоће утичу на остваривање општих исхода образовања и васпитања, а нарочито ако дете, односно ученик: има тешкоће у учењу (због специфичних сметњи учења или проблема у понашању и емоционалном развоју); има сметње у развоју или инвалидитет (телесне, моторичке, чулне, интелектуалне или вишеструке сметње или сметње из спектра аутизма); потиче, односно живи у социјално нестимулативној средини (социјално, економски, културно, језички сиромашној средини или дуготрајно борави у здравственој, односно социјалној установи); из других разлога остварује право на подршку у образовању. Право на прилагођен и обогаћен начин образовања по ИОП-у има и ученик са изузетним способностима који стиче основно и средње образовање и васпитање⁵¹⁸.

Индивидуализација рада или ИОП се раде на основу израђеног педагошког профила детета, односно ученика, који садржи опис образовне ситуације детета, односно ученика⁵¹⁹. На основу педагошког профила детета, односно ученика утврђују се подручја у којима постоји потреба за додатном подршком у образовању и васпитању и

⁵¹⁴ Члан 12 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

⁵¹⁵ Члан 9 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

⁵¹⁶ Члан 13 Правилника о додатној образовној, здравственој и социјалној подршци детету и ученику

⁵¹⁷ „Службени гласник РС“, број 76/2010

⁵¹⁸ Члан 2 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање

⁵¹⁹ Члан 3 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање

планира се отклањање физичких и комуникацијских препрека (индивидуализован начин рада) у образовно-васпитном, односно васпитно-образовном раду. Отклањање физичких и комуникацијских препрека (индивидуализован начин рада) у установи остварују се путем прилагођавања простора и услова у којима се одвија активност у предшколској установи, односно настава у школи (отклањање физичких баријера, осмишљавање додатних и посебних облика активности, израде посебног распореда активности итд.); прилагођавања метода рада, наставних средстава и помагала и дидактичког материјала, а посебно приликом увођења нових садржаја, начина задавања задатака, праћења брзине и темпа напредовања, начина усвајања садржаја, провере знања, организације учења, постављања правила понашања и комуникације⁵²⁰.

Отклањање физичких и комуникацијских препрека (индивидуализован начин рада) према детету, односно ученику спроводе се у пракси током процеса образовања и васпитања, према потреби, као саставни део образовно-васпитног рада васпитача, односно наставника и могу се остваривати и без вођења посебне документације⁵²¹.

ИОП је писмени документ установе, којим се планира додатна подршка у образовању и васпитању детета, односно ученика ако претходно прилагођавање и отклањање физичких и комуникацијских препрека нису довеле до остваривања општих исхода образовања и васпитања, односно до задовољавања образовних потреба ученика са изузетним способностима. ИОП садржи посебно: циљ образовно-васпитног рада, односно промену која додатном подршком треба да се достигне у подручју у којем се планира додатна подршка; операционализован опис подршке кроз низ појединачних активности, односно корака и њихов редослед у васпитној групи и на часовима у одељењу, као и опис и распоред рада изван групе, односно одељења када је то потребно; посебне стандарде постигнућа и прилагођене стандарде за поједине активности у предшколској установи, за поједине или за све предмете у школи, односно исходе тих активности које кроз поступан процес доводе до циља додатне подршке; лица која ће пружати подршку током реализације појединачних планираних активности; временски распоред, трајање, односно учесталост за сваку меру подршке у току планираних активности. ИОП може да се донесе за део или целокупан предшколски програм, а у школи за део или област у оквиру наставног предмета, један наставни предмет, групу наставних предмета или за све садржаје, односно наставне предмете за разред који ученик похађа, као и за ваннаставне активности⁵²².

За ученика са изузетним способностима школа доноси прилагођен и обогаћен ИОП⁵²³. Предлог за утврђивање права на ИОП може да поднесе стручни тим за инклузивно образовање, а на основу процене потреба за ИОП-ом коју може да даје васпитач, наставник, стручни сарадник или родитељ детета, односно ученика. Стручни тим за инклузивно образовање подноси предлог за доношење ИОП-а ако дете, односно ученик не постиже исходе образовања, односно опште и посебне стандарде постигнућа због сметњи у развоју и инвалидитета, или ако би ученик, због његових изузетних

⁵²⁰ Члан 4 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање

⁵²¹ Члан 4 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање

⁵²² Члан 5 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање

⁵²³ Члан 5 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање

способности, могао да постигне или већ постиже резултате који су изнад нивоа општих и посебних стандарда. Родитељ, односно старатељ својим потписом потврђује да је у потпуности упознат са поднетим предлогом за утврђивање права на ИОП, разложима за његово подношење и да је сагласан да се приступи изради ИОП-а. Изузетно, ако родитељ, односно старатељ не да сагласност за израду ИОП-а, ни након предузетих мера од стране стручног сарадника, васпитача детета, односно наставника ученика или стручног тима за инклузивно образовање, ради заштите детета, односно ученика, примењује се индивидуализовани начин рада, без ИОП-а⁵²⁴.

ИОП се израђује према образовним потребама детета, односно ученика и може да буде: по прилагођеном програму у коме се прецизно планира циљ пружања подршке која се односи на прилагођавање и обогаћивање простора и услова у којима се учи, прилагођавање метода рада, уџбеника и наставних средстава током образовно-васпитног процеса; активности и њихов распоред као и лица која пружају подршку (ИОП 1); по измењеном програму у коме се, осим садржаја из става 1. тачке 1) овог члана, прецизно планира прилагођавање општих исхода образовања и васпитања, прилагођавање посебних стандарда постигнућа ученика у односу на прописане и прилагођавање садржаја за један, више или за све предмете (ИОП 2); обогаћен и проширен програм који се примењује за ученике са изузетним способностима (ИОП 3)⁵²⁵.

Тим за пружање додатне подршке детету, односно ученику израђује ИОП. Родитељ, односно старатељ даје сагласност за спровођење ИОП-а. Тим за пружање додатне подршке детету у предшколској установи чине: васпитач, стручни сарадник, сарадник у предшколској установи, родитељ, односно старатељ детета, а у складу са потребама детета и педагошки асистент, односно стручњак ван предшколске установе, на предлог родитеља, односно старатеља. Тим за пружање додатне подршке ученику у школи чине: наставник разредне наставе, односно одељенски старешина, предметни наставник, стручни сарадник, родитељ, односно старатељ детета, а у складу са потребама детета и педагошки асистент, односно стручњак ван школе, на предлог родитеља, односно старатеља. За доношење ИОП-а са измењеним програмом, односно прилагођеним посебним стандардима постигнућа, стручни тим за инклузивно образовање прибавља и мишљење интерресорне комисије за процену потреба за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком детету и ученику⁵²⁶. Доношењу ИОП-а са измењеним програмом, односно прилагођеним посебним стандардима постигнућа, претходи доношење, примена и вредновање ИОП-а са прилагођеним програмом, као и мишљење интерресорне комисије за процену потреба за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком детету и ученику⁵²⁷.

Вредновање ИОП-а врши се ради процене остварености циљева утврђених ИОП-ом. Спољашње вредновање ИОП-а врши просветни саветник, односно саветник - спољни сарадник у току стручно-педагошког надзора. У оквиру вршења стручно-педагошког

⁵²⁴ Члан 6 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање

⁵²⁵ Члан 7 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање

⁵²⁶ Члан 8 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање

⁵²⁷ Члан 7 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање

надзора утврђује се испуњеност услова у поступку доношења ИОП-а, вреднује се садржај и примена ИОП-а. Вредновање ИОП-а унутар установе врши се кроз самовредновање стручног тима за инклузивно образовање и тима за пружање додатне подршке детету, односно ученику, према унапред утврђеној динамици у ИОП-у и према указаној потреби, у првој години уписа тромесечно, а у свим наредним годинама на почетку сваког полугодишта, односно радне године. Резултати вредновања обавезно се достављају стручном тиму за инклузивно образовање и педагошком колегијуму. На основу резултата вредновања ИОП-а тим за пружање додатне подршке детету односно ученику израђује предлог измене и допуне односно прилагођавања ИОП-а потребама детета односно ученика. Измена ИОП-а врши се у складу са напретком и развојем детета, односно ученика: ако постигне планиране резултате пре очекиваног рока или не постиже очекиване резултате, односно у другим случајевима када настану промене у понашању детета и његовом окружењу⁵²⁸.

*Правилник о програму обуке за педагошког асистента*⁵²⁹

Педагошки асистенти морају бити обучени и оспособљени за самостално обављање послова педагошког асистента. Програм обуке садржи уводни модул који се похађа пре заснивања радног односа и шест обавезних модула и четири понуђена изборна модула који се похађају након заснивања радног односа педагошког асистента⁵³⁰. Педагошки асистент, односно лице које похађа обуку за педагошког асистента мора да има стечено средње образовање; мора да познаје ромски језик ако ради са децом, ученицима и породицама из ромске заједнице⁵³¹. Програмом обуке педагошки асистент се оспособљава за континуирано унапређивање рада са децом и ученицима којима је потребна додатна подршка у образовању и васпитању (нарочито у старању да редовно похађају васпитно-образовни и образовно-васпитни процес, да имају неопходан прибор и да редовно раде домаће задатке, пружању помоћи, мотивисању и подстицању деце и ученика у учењу, учешћу у другим активностима, изради задатака, као и пружању језичке подршке када је потребна, пружању помоћи деци и ученицима, којима је потребна додатна подршка, да се интегришу у васпитну групу или у одељење, подстицању позитивног односа и става деце и ученика у односу на децу и ученике којима је потребна додатна подршка, старању о безбедности деце и ученика током боравка у предшколској установи и школи, трајања наставе у природи, излета или екскурзије); пружање помоћи васпитачу, наставнику и стручном сараднику (нарочито у припреми и реализацији васпитно-образовног и образовно-васпитног процеса, укључујући и оцењивање, као и уважавајући искуства и претходна знања деце и ученика, организацији посебних активности на нивоу васпитне групе, одељења, предшколске установе, школе, општине (обележавање значајних датума, посете музејима, позориштима, организација излета, наставе у природи, екскурзија, итд.), процесу интеграције деце и ученика, којима је потребна додатна подршка, у васпитну групу или одељење, укључивање у тим за подршку детету и ученику за кога се израђује индивидуални образовни план); сарадњу и рад са родитељима и породицом (нарочито у успостављању везе између породице и предшколске установе или школе, у циљу постизања да деца и ученици редовно и успешно похађају васпитно-образовни и образовно-васпитни процес, редовном обавештавању родитеља или старатеља о

⁵²⁸ Члан 11 Правилника о ближим упутствима за утврђивање права на индивидуални образовни план, његову примену и вредновање

⁵²⁹ "Службени гласник РС - Просветни гласник", број 11/2010

⁵³⁰ Члан 2 Правилника о програму обуке за педагошког асистента

⁵³¹ Члан 3 Правилника о програму обуке за педагошког асистента

понашању и напретку детета и ученика, учествовању на састанцима у предшколској установи и школи, посебно када су укључене породице деце и ученика којима је потребна додатна подршка, обезбеђивању постепеног укључивања родитеља у припрему детета за упис у предшколску установу и школу, уз поштовање родитеља, веровања, друштвених вредности на локалном нивоу, искустава и потреба породица, информисању родитеља о раном развоју деце кроз лако усвајање језика, вештина и специфичних знања, подстицање самопоштовања и социјализације у културу у којој се формално образовање спроводи, подстицању породица да укључе децу у систем образовања); успостављање сарадње и процедура (нарочито у сарадњи са јединицом локалне самоуправе, стручним установама, школама за образовање ученика са сметњама у развоју, удружењима, Националним саветом ромске националне мањине, ромским невладиним организацијама, невладиним организацијама везаним за лица са инвалидитетом или невладиним организацијама везаним за сиромаштво, у корист деце са додатним образовним потребама, пружању подршке при упису деце из осетљивих друштвених група, узраста од три до шест година, у предшколске установе кроз заједничко деловање предшколских установа и ромских удружења, вођењу евиденције о присуству, здрављу, понашању и напретку деце и ученика са додатним образовним потребама, извештавању министарства надлежног за послове просвете о раду у предшколској установи, школи, локалној самоуправи, најмање два пута годишње)⁵³².

Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање⁵³³

У сумњи, а посебно након сазнања о насиљу, злостављању, злоупотреби и занемаривању, установе образовања дужне су да предузму све кораке предвиђене Правилником о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање. Установе образовања и васпитања овлашћене су, а у случајевима тежих облика насиља (насиље другог или трећег нивоа) и дужне да сарађују са другим органима, организацијама и службама. Установа је дужна да интервенише увек када постоји сумња или сазнање да дете и ученик трпи насиље, злостављање и занемаривање, без обзира на то где се оно догодило, где се догађа или где се припрема⁵³⁴.

Установа има посебан тим за заштиту од насиља, злостављања и занемаривања, чије чланове и руководиоца одређује директор установе из реда запослених. Задаци тима за заштиту јесу, нарочито, да: припрема програм заштите; информисе децу и ученике, запослене и родитеље о планираним активностима и могућности тражења подршке и помоћи од тима за заштиту; учествује у обукама и пројектима за развијање компетенција потребних за превенцију насиља, злостављања и занемаривања; предлаже мере за превенцију и заштиту, организује консултације и учествује у процени ризика и доношењу одлука о поступцима у случајевима сумње или дешавања насиља, злостављања и занемаривања; укључује родитеље у превентивне и интервентне мере и активности; прати и процењује ефекте предузетих мера за заштиту деце и ученика и даје одговарајуће предлоге директору; сарађује са стручњацима из других надлежних органа, организација, служби и медија ради свеобухватне заштите деце и ученика од

⁵³² Члан 4 Правилника о програму обуке за педагошког асистента

⁵³³ "Службени гласник РС", број 30/2010

⁵³⁴ Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање - поглавље "Интервентне активности"

насиља, злостављања и занемаривања; води и чува документацију; извештава стручна тела и органе управљања⁵³⁵.

У поступку заштите детета и ученика од насиља, злостављања и занемаривања установа је дужна да: поступак води ефикасно и економично; обезбеди заштиту и поверљивост података до којих дође пре и у току поступка; да ученика не излаже поновном и непотребном давању изјава⁵³⁶.

Редослед поступања у интервенцији је следећи: 1) проверавање сумње или откривање насиља, злостављања и занемаривања обавља се прикупљањем информација - директно или индиректно; 2) заустављање насиља и злостављања и смиривање учесника је обавеза свих запослених у установи, а нарочито најближег присутног запосленог и дежурног наставника, односно васпитача да одлучно прекине све активности, раздвоји и смири учеснике у акту насиља. У случају да запослени процени да је сукоб високо ризичан и да не може сам да га заустави, одмах ће тражити помоћ; 3) обавештавање родитеља и предузимање хитних акција по потреби; 4) консултације у установи се врше ради: разјашњавања околности, анализирања чињеница на што објективнији начин, процене нивоа насиља и злостављања, нивоа ризика и предузимања одговарајућих мера и активности, избегавања конфузије и спречавања некоординисане акције. У консултације у установи укључују се: одељенски старешина, дежурни наставник, психолог, педагог, тим за заштиту, директор, ученички парламент. Уколико у току консултација у установи директор и тим за заштиту, услед сложених околности не могу са сигурношћу да процене ниво насиља, злостављања и занемаривања, као и да одреде мере и активности, у консултације укључују надлежне органе и друге организације и службе: Министарство просвете - школску управу, центар за социјални рад, полицију, здравствену службу и др; 5) мере и активности предузимају се за све нивое насиља и злостављања. Оперативни план заштите (у даљем тексту: план заштите) сачињава се за конкретну ситуацију другог и трећег нивоа за сву децу и ученике - учеснике насиља и злостављања (оне који трпе, који чине и који су сведоци насиља и злостављања). План заштите који прописује Правилник садржи и активности усмерене на промену понашања; носиоце тих активности временску динамику; начине којима ће се обезбедити поновно укључивање свих учесника насиља, злостављања и занемаривања у заједницу. Мере и активности треба да буду предузете уз учешће детета и ученика и да буду у складу са његовим развојним могућностима. Када тим за заштиту процени да постоји потреба да се, осим појачаног васпитног рада или васпитног рада који у интензитету одговара потребама ученика, прилагоди и образовни рад, предложиће тиму за пружање додатне подршке ученицима припрему индивидуалног образовног плана. План заштите сачињава тим за заштиту заједно са одељенским старешином, односно васпитачем, психологом, педагогом (уколико нису чланови тима за заштиту), директором и родитељем, а по потреби и са другим надлежним организацијама и службама. У припрему плана заштите, када год је могуће, установа ће укључити представнике одељенске заједнице, односно групе, ученичког парламента, као и ученике - учеснике у насиљу и злостављању. План заштите укључује и информације о мерама и активностима које установа предузима самостално, у сарадњи са другим надлежним организацијама и службама и када друге надлежне организације и службе спроводе активности самостално. Када су у мере и активности укључене друге

⁵³⁵ Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање - поглавље „Превенција насиља, злостављања и занемаривања“

⁵³⁶ Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање - поглавље „Интервентне активности“

организације и службе, одређују се задаци, одговорна лица, динамика и начини међусобног извештавања. За трећи ниво насиља и злостављања директор установе подноси пријаву надлежним органима, организацијама и службама и обавештава Министарство просвете, односно надлежну школску управу, у року од 24 сата. Пре пријаве обавља се разговор са родитељима, осим ако тим за заштиту, полиција или центар за социјални рад процене да тиме може да буде угрожен најбољи интерес детета и ученика; 6) ефекте предузетих мера и активности прати установа (одељенски старешина, васпитач, тим за заштиту, психолог и педагог) ради провере успешности, даљег планирања заштите и других активности установе. Установа прати понашање детета и ученика које је трпело и које је извршило насиље и злостављање, али и деце и ученика који су индиректно били укључени (сведоци). Прати се и укљученост родитеља и других надлежних органа, организација и служби. Ефекте предузетих мера прате и надлежне службе Министарства просвете⁵³⁷.

Правилник о смештају и исхрани ученика и студената⁵³⁸

Правилник је прописао критеријуме за рангирање ученика који су се пријавили за коришћење услуге смештаја и исхране - успех ученика у школовању и материјално стање породице⁵³⁹. Предност у рангирању до броја предвиђеног за упис има кандидат: без једног или без оба родитеља; који има већи број бодова по основу општег успеха у претходном школовању; који је за свој рад и активности у дому ученика претходне школске године награђен или похваљен одлуком педагошког већа⁵⁴⁰. Ученик, односно студент из осетљивих друштвених група (материјално угрожене породице, деца без родитељског старања, једнородитељске породице, ромска национална мањина, лица са инвалидитетом, лица са хроничним болестима, лица чији су родитељи нестали или су киднаповани на територији Косова и Метохије и на територији република бивше СФРЈ, избеглице и расељена лица, повратници по споразуму о реадмисији и депортовани ученици и студенти, ученици који се школују за образовни профил за дефицитарно занимање, ученици близанци, студенти реконвалесценти), остварује право на смештај и исхрану, под условима утврђеним Законом и овим правилником, и применом блажих критеријума⁵⁴¹.

Правилник о ближим условима за утврђивање приоритета за упис деце у предшколску установу⁵⁴²

Правилник је утврдио следеће критеријуме за утврђивање приоритета за упис у предшколску установу:

1) деца из друштвено осетљивих група:

(1) деца жртве насиља у породици,

(2) деца из породица која користе неки облик социјалне заштите и деца без родитељског старања,

(3) деца самохраних родитеља,

⁵³⁷ Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање - поглавље "Интервентне активности"

⁵³⁸ "Службени гласник РС", бр. 36/2010 и 55/2012

⁵³⁹ Члан 3 Правилника о смештају и исхрани ученика и студената

⁵⁴⁰ Члан 7 Правилника о смештају и исхрани ученика и студената

⁵⁴¹ Члан 29 Правилника о смештају и исхрани ученика и студената

⁵⁴² "Службени гласник РС", број 44/2011

- (4) деца из социјално нестимулативних средина,
- (5) деца са сметњама у психофизичком развоју,
- (6) деца из породице у којој је дете које је тешко оболело или има сметње у психофизичком развоју,
- (7) деца тешко оболелих родитеља,
- (8) деца чији су родитељи ратни војни инвалиди или имају статус расељеног или прогнаног лица,
- (9) деца предложена од стране центра за социјални рад,
- (10) деца из средина у којима је услед породичних и других животних околности угрожено здравље, безбедност и развој;
- 2) деца запослених родитеља и редовних студената;
- 3) деца која имају статус трећег и сваког наредног детета у примарној породици;
- 4) деца чија су браћа или сестре уписани у исту предшколску установу;
- 5) остала деца.

Правилник о програму свих облика рада стручних сарадника⁵⁴³

Правилник прописује следеће задатке стручних сарадника:

Педагог:

1. рад са васпитачима, односно наставницима

- Пружање помоћи васпитачима, односно наставницима на конкретизовању и операционализовању циљева и задатака васпитно-образовног, односно образовно-васпитног рада,
- Пружање помоћи васпитачима у усклађивању програмских захтева са специфичностима контекста (индивидуалним карактеристикама деце, породичног окружења, установе и шире средине),
- Рад са васпитачима на преиспитивању васпитно-образовне праксе, разматрањем педагошких приступа и конкретних проблема васпитне праксе,
- Пружање стручне помоћи васпитачима, односно наставницима на унапређивању квалитета васпитно-образовног рада, односно наставе увођењем иновација и иницирањем коришћења савремених метода и облика рада (уз проучавање програма и праћење стручне литературе),
- Укључивање у рад на естетском и педагошком обликовању простора предшколске установе, а посебно простора у којима бораве деца,
- Сарадња са васпитачима за израду дидактичког материјала, прикупљању и коришћењу материјала,
- Пружање помоћи наставницима у проналажењу начина за имплементацију општих и посебних стандарда,
- Рад на процесу подизања квалитета нивоа ученичких знања и умења,
- Мотивисање васпитача, односно наставника на континуирано стручно усавршавање и израду плана професионалног развоја и напредовања у струци,
- Анализирање реализације праћених активности у предшколској установи, часова редовне наставе у школама и других облика васпитно-образовног, односно образовно-васпитног рада којима је присуствовао и давање предлога за њихово унапређење,
- Праћење начина вођења педагошке документације васпитача и наставника,
- Иницирање и пружање стручне помоћи наставницима у коришћењу различитих метода, техника и инструмената оцењивања ученика,

---

⁵⁴³ "Службени гласник РС - Просветни гласник", број 5/2012

- Пружање помоћи васпитачима, односно наставницима у осмишљавању рада са децом, односно ученицима којима је потребна додатна подршка (даровитим ученицима, односно деци односно ученицима са тешкоћама у развоју),
- Оснаживање васпитача, односно наставника за рад са децом, односно ученицима из осетљивих друштвених група кроз развијање флексибилног става према културним разликама и развијање интеркултуралне осетљивости и предлагање поступака који доприносе њиховом развоју,
- Оснаживање васпитача, односно наставника за тимски рад кроз њихово подстицање на реализацију заједничких задатака, кроз координацију активности стручних већа, тимова и комисија,
- Пружање помоћи наставницима у остваривању задатака професионалне оријентације и каријерног вођења и унапређивање тога рада,
- Пружање помоћи васпитачима односно, наставницима у реализацији огледних и угледних активности, односно часова и примера добре праксе, излагања на састанцима већа, актива, радних група, стручним скуповима и родитељским састанцима,
- Пружање помоћи наставницима у изради планова допунског, додатног рада, практичне наставе и амбијенталне наставе, плана рада одељенског старешине и секција,
- Упознавање и одељенских старешина и одељенских већа са релевантним карактеристикама нових ученика,
- Пружање помоћи одељенским старешинама у реализацији појединих садржаја часа одељенске заједнице,
- Пружање помоћи васпитачима, односно, наставницима у остваривању свих форми сарадње са породицом,
- Пружање помоћи приправницима у процесу увођења у посао, као и у припреми полагања испита за лиценцу,
- Пружање помоћи васпитачима, односно наставницима у примени различитих техника и поступака самоевалуације.

2. рад са децом, односно ученицима

- Испитивање детета уписаног у основну школу,
- Праћење децјег развоја и напредовања,
- Праћење оптерећености ученика (садржај, време, обим и врста и начин ангажованости детета односно ученика),
- Саветодавни рад са новим ученицима, ученицима који су поновили разред, рад са ученицима око промене смерова, преласка ученика између школа, промене статуса из редовног у ванредног ученика,
- Стварање оптималних услова за индивидуални развој детета односно ученика и пружање помоћи и подршке,
- Пружање подршке и помоћи ученицима у раду ученичког парламента и других ученичких организација,
- Идентификовање и рад на отклањању педагошких узрока проблема у учењу и понашању,
- Рад на професионалној оријентацији ученика и каријерном вођењу,
- Анализирање и предлагање мера за унапређивање ваннаставних активности,
- Пружање помоћи и подршке укључивању ученика у различите пројекте и активности стручних и невладиних организација,
- Пружање помоћи на осмишљавању садржаја и организовању активности за креативно и конструктивно коришћење слободног времена,
- Промовисање, предлагање мера, учешће у активностима у циљу смањивања насиља, а повећања толеранције и конструктивног решавања конфликта, популарисање здравих стилова живота,

- Учествовање у изради педагошког профила детета, односно ученика за децу односно ученике којима је потребна додатна подршка израда индивидуалног образовног плана,
- Анализирање предлога и сугестија ученика за унапређивање рада школе и помоћ у њиховој реализацији,
- Учествовање у појачаном васпитном раду за ученика који врше повреду правила понашања у школи или се не придржава одлука директора и органа школе, неоправдано изостане са наставе пет часова, односно који својим понашањем угрожава друге у остваривању њихових права.

3. рад са родитељима, односно старатељима

- Организовање и учествовање на општим и групним родитељским састанцима у вези са организацијом и остваривањем васпитно-образовног, односно образовно-васпитног рада,
- Припрема и реализација родитељских састанака, трибина, радионица са стручним темама,
- Укључивање родитеља, старатеља у поједине облике рада установе (васпитно-образовни рад, односно настава, секције, предавања, пројекти...) и партиципација у свим сегментима рада установе,
- Пружање подршке родитељима, старатељима у раду са децом, односно ученицима са тешкоћама у учењу, проблемима у понашању, проблемима у развоју, професионалној оријентацији,
- Упознавање родитеља, старатеља са важећим законима, конвенцијама, протоколима о заштити деце, односно ученика од занемаривања и злостављања и другим документима од значаја за правилан развој деце, односно ученика у циљу представљања корака и начина поступања установе,
- Пружање подршке и помоћи родитељима у осмишљавању слободног времена деце, односно ученика,
- Рад са родитељима, односно старатељима у циљу прикупљања података о деци,
- Сарадња са саветом родитеља, по потреби, информисањем родитеља и давање предлога по питањима која се разматрају на савету.

4. рад са директором, стручним сарадницима, педагошким асистентом и пратиоцем детета, односно ученика

- Сарадња са директором, стручним сарадницима на истраживању постојеће васпитно-образовне, односно образовно-васпитне праксе и специфичних проблема и потреба установе и предлагање мера за унапређење,
- Сарадња са директором и стручним сарадницима у оквиру рада стручних тимова и комисија и редовна размена информација,
- Сарадња са директором и стручним сарадницима на заједничком планирању активности, изради стратешких докумената установе, анализа и извештаја о раду школе,
- Сарадња са директором и психологом на формирању одељења и расподели одељенских старешинстава,
- Тимски рад на проналажењу најефикаснијих начина унапређивања вођења педагошке документације у установи,
- Сарадња са директором и психологом на планирању активности у циљу јачања наставничких и личних компетенција,
- Сарадња са педагошким асистентима и пратиоцима детета, односно ученика на координацији активности у пружању подршке деци/ученицима за које се доноси индивидуални образовни план,
- Сарадња са директором и психологом по питању приговора и жалби ученика и његових родитеља, односно старатеља на оцену из предмета и владања.

Психолог:

1. Учествовање у припреми делова годишњег плана рада школе који се односе на планове и програме: подршке ученицима (рад са ученицима којима је потребна додатна образовна подршка, рад са ученицима са изузетним способностима; професионална оријентација, превенција болести зависности; промоција здравих стилова живота);
  2. рад са васпитачима, односно наставницима
- Саветодавни рад усмерен ка унапређивању процеса праћења и посматрања дечјег напредовања у функцији подстицања дечјег развоја и учења. Иницирање и пружање стручне подршке васпитачима у коришћењу различитих метода, техника и инструмената праћења деце,
- Саветодавни рад усмерен ка стварању психолошких услова за подстицање целовитог развоја деце,
- Учесће у прилагођавању ритма живота и рада у предшколској установи специфичностима узраста и потребама деце,
- Пружање стручне подршке васпитачима усмерено на адекватно и правовремено задовољавање потреба детета или узрасне групе (нега, подстицање игре и других активности),
- Пружање подршке васпитачима, односно наставницима у планирању и реализацији непосредног образовно-васпитног рада са децом, односно ученицима, а нарочито у области прилагођавања рада образовно-васпитним потребама детета, односно ученика; избора и примене различитих техника учења; ефикасног управљања процесом учења; избора поступака посматрања и праћења напредовања деце у учењу и развоју, односно вредновања ученичких постигнућа; стварања подстицајне атмосфере у групи, односно на часу; развијања конструктивне комуникације и демократских односа у групи, односно одељењу,
- Пружање подршке јачању васпитачких, односно наставничких компетенција у областима: комуникација и сарадња, конструктивно решавање сукоба и проблема, подршка развоју личности детета, односно ученика, подучавање и учење, организација средине и дидактичког материјала,
- Упознавање васпитача, односно наставника са карактеристикама игре и односом игре и учења на предшколском узрасту, психолошким принципима успешног процеса учења, групне динамике, социјалне интеракције, природом мотивације за учење, методама за подстицање различитих врста интелигенције, стиловима и облицима учења, стратегијама учења и мотивисања за учење,
- Саветовање васпитача, односно наставника у индивидуализацији васпитно-образовног рада, односно наставе на основу уочених потреба, интересовања и способности деце, односно психолошке процене индивидуалних карактеристика ученика (способности, мотивације, особина личности) и остварености образовних постигнућа у школи,
- Пружање подршке васпитачима, односно наставницима за рад са децом, односно ученицима којима је потребна додатна образовна подршка. Координирање израде и у сарадњи са васпитачем, односно наставником и родитељем, тимско израђивање педагошког профила детета, односно ученика. Учествовање у развијању индивидуалних образовних планова коришћењем резултата сопствених психолошких процена и психолошких процена добијених из других установа,
- Оснаживање наставника за рад са ученицима изузетних способности (талентовани и обдарени) кроз упознавање са карактеристикама тих ученика (способности, мотивација, стил учења, интересовања, вредности, особине личности) и предлагање поступака који доприносе њиховом даљем развоју,
- Оснаживање васпитача, односно наставника за рад са децом, односно ученицима из осетљивих друштвених група кроз упознавање са карактеристикама тих ученика,

односно деце, развијање флексибилног става према културним разликама и развијање интеркултуралне осетљивости и предлагање поступака који доприносе њиховом развоју,

- Пружање подршке наставницима у раду са ученицима код којих је утврђен психолошки узрок неуспеха у достизању захтева образовних стандарда као и појава неадаптивних облика понашања и предлагање мера за њихово превазилажење,
  - Оснаживање наставника да препознају способности, интересовања и склоности ученика које су у функцији развоја професионалне каријере ученика,
  - Пружање подршке васпитачима, односно наставницима у формирању и вођењу дејег, односно ученичког колектива, указивање на психолошке узроке поремећаја интерперсоналних односа у групама, односно одељенским заједницама и предлагање мера за њихово превазилажење,
  - Пружање подршке васпитачима, односно наставницима у раду са родитељима, односно старатељима,
  - Саветодавни рад са васпитачима, односно наставницима давањем повратне информације о посећеној активности, односно часу, као и предлагањем мера за унапређење праћеног сегмента васпитно-образовног, односно образовно-васпитног процеса,
  - Увођење иновација у васпитно-образовни рад на основу научних сазнања о психофизичком развоју деце и процесу учења, кроз инструктивни рад са васпитачима,
  - Оснаживање васпитача, односно наставника за тимски рад кроз њихово подстицање на реализацију заједничких задатака, кроз координацију активности стручних већа, тимова и комисија,
  - Пружање подршке васпитачима, односно наставницима менторима и саветодавни рад са приправницима у процесу увођења у посао и лиценцирања. Менторски рад са психолозима приправницима у процесу увођења у посао и лиценцирања,
  - Пружање подршке васпитачима у примени различитих техника и поступака самоевалуације,
  - Усмеравање васпитача, односно наставника у креирању плана стручног усавршавања и њиховог професионалног развоја.
3. рад са децом, односно ученицима
- Учесће у организацији пријема деце, праћења процеса адаптације и подршка деци у превазилажењу тешкоћа адаптације,
  - Учесће у праћењу дејег напредовања у развоју и учењу,
  - Учесће у тимском: идентификовању деце којој је потребна подршка у процесу васпитања и образовања и осмишљавању и праћењу реализације индивидуализованог приступа у раду са децом,
  - Испитивање детета уписаног у основну школу проценом интелектуалног, когнитивног, емоционалног и социјалног статуса ради давања препорука за даљи рад. Провера спремности за полазак у школу детета старости од шест до шест и по година. Тестирање музичких и општих интелектуалних способности у оквиру пријемних испита у музичким и балетским основним и средњим школама,
  - Учесће у структурирању васпитних група, односно одељења првог и по потреби других разреда. Учествовање у формирању класа у музичким и балетским основним и средњим школама,
  - Испитивање општих и посебних способности, особина личности, когнитивног стила, мотивације за школско учење, професионалних опредељења, вредносних оријентација и ставова, групне динамике одељења и статуса појединца у групи, психолошких чинилаца успеха и напредовања ученика и одељења, применом стандардизованих психолошких мерних инструмента и процедура, као и других инструмената процене

ради добијања релевантних података за реализацију непосредног рада са ученицима и других послова у раду са наставницима, родитељима, институцијама,

- Саветодавно-инструктивни рад са ученицима који имају тешкоће у учењу, развојне, емоционалне и социјалне тешкоће, проблеме прилагођавања, проблеме понашања,
- Пружање подршке деци, односно ученицима за које се обезбеђује васпитно-образовни рад по индивидуалном образовном плану, односно који се школују по индивидуализираној настави и индивидуалном образовном плану,
- Пружање подршке деци, односно ученицима из осетљивих друштвених група,
- Идентификовање ученика са изузетним способностима (даровити и талентовани) и пружање подршке таквим ученицима за њихов даљи развој. Учествовање у процени могућности за убрзано школовање ученика са изузетним способностима,
- Рад са децом, односно ученицима на унапређењу кључних компетенција, ставова и вредности потребних за живот у савременом друштву: стратегије учења и мотивације за учење, вештине самосталног учења, концепт целоживотног учења, социјалне вештине (ненасилна комуникација, конструктивно решавање проблема, интеркултурална комуникација и уважавање различитости), здрави стилови живота, вештине доношења одлука и друго,
- Подршка развоју професионалне каријере ученика професионалним информисањем и саветовањем (на основу процењених способности, интересовања, особина личности, мотивације ученика),
- Пружање подршке ученичком активизму и партиципацији у школском животу,
- Пружање психолошке помоћи детету, односно ученику, групи, односно одељењу у акцидентним кризама,
- Учествовање у појачаном васпитном раду за ученике који врше повреду правила понашања у школи или се не придржавају одлука директора и органа школе, неоправдано изостану са наставе пет часова, односно који својим понашањем угрожавају друге у остваривању њихових права,
- Организовање и реализовање предавања, трибина и других активности за ученике из области менталног здравља, педагошке, развојне и социјалне психологије.

4. рад са родитељима, односно старатељима

- Прикупљање података од родитеља, односно старатеља који су од значаја за упознавање детета, односно ученика и праћење његовог развоја,
- Саветодавни рад са родитељима, односно старатељима деце, односно ученика који имају различите тешкоће у развоју, учењу и понашању,
- Подршка јачању родитељских васпитних компетенција, нарочито информисањем о психолошким карактеристикама њихове деце у оквиру индивидуалних консултација и облика групног психолошког образовања родитеља,
- Саветодавни рад и усмеравање родитеља, односно старатеља чија деца врше повреду правила понашања у школи и којима је одређен појачани васпитни рад,
- Сарадња са родитељима, односно старатељима на пружању подршке деци, односно ученицима који похађају предшколску установу, односно се школују по индивидуалном образовном плану,
- Оснаживање родитеља, односно старатеља да препознају карактеристике своје деце које указују на њихове изузетне способности и сарадња на пружању подршке у проналажењу различитих могућности подстицања и усмеравања њиховог општег и професионалног развоја,
- Учествовање у реализацији програма сарадње установе са родитељима, односно старатељима деце, односно ученика (општи и групни, односно одељенски родитељски састанци и друго),

- Сарадња са саветом родитеља, по потреби, информисањем родитеља и давање предлога по питањима која се разматрају на савету,
- Пружање психолошке помоћи родитељима, односно старатељима чија су деца у акцидентној кризи.

5. рад са директором, стручним сарадницима, педагошким асистентом и пратиоцем детета, односно ученика

- Сарадња са директором и стручним сарадницима на пословима који се тичу обезбеђивања ефикасности, економичности и флексибилности образовно-васпитног рада установе, а нарочито у вези са: распоредом рада васпитача по групама, избором васпитача, односно наставника ментора, поделом одељенског старешинства и друго. Предлагање нових организационих решења образовно-васпитног рада,
- Сарадња са директором и стручним сарадницима на припреми докумената установе, прегледа, извештаја и анализа,
- Сарадња са директором и стручним сарадницима у организовању трибина, предавања, радионица за ученике, запослене, родитеље,
- Сарадња са другим стручним сарадницима на припреми и реализацији разних облика стручног усавршавања (предавања, радионице, прикази стручних чланака и сл.) за васпитаче, односно наставнике у оквиру установе,
- Сарадња са директором и педагогом по питању приговора и жалби ученика и његових родитеља, односно старатеља на оцену из предмета и владања,
- Учествовање у раду комисије за проверу савладаности програма за увођење у посао васпитача, односно наставника, стручног сарадника,
- Редовна размена, планирање и усаглашавање заједничких послова са другим стручним сарадницима у установи,
- Сарадња са педагошким асистентом и пратиоцем детета, односно ученика на координацији активности у пружању подршке деци, односно ученицима који се школују по индивидуалном образовном плану.

6. Води психолошки досије (картон) ученика за кога постоји потреба да се спроводи додатни рад који није обухваћен планираним активностима у оквиру годишњег плана рада психолога (садржи име и презиме ученика, датум рада, разлог рада, ко је иницирао рад, резултате психолошке процене, препоруке за рад, податке добијене од родитеља, наставника и других актера школског живота и друго).

Логопед

1. Учествовање у изради планских докумената установе, посебно у деловима који се односе на планове и програме подршке деци и ученицима (рад са ученицима којима је потребна додатна образовна подршка),

2. рад са децом, односно ученицима

- Третман неправилности у изговору појединих гласова, као што су умекшавања и замењивање неких гласова из групе африката и фрикатива,
- Вежбе логоторике са децом у групи,
- Превентивно - корективни рад у групи са децом који се базира на подстицању и корекцији изговора појединих гласова нашег језика,
- Рад са ученицима који имају потпуну немогућност изговора гласова, као што су: "р", "љ", "њ", "л" и појачани назални, латерални или интердентални (врски) изговор већег броја гласова или јача назална (уњава), обојеност целог говора,
- Рад са ученицима код којих је недовољно развијена језичка структура, као што су: речник, граматика и синтакса, у односу на узраст и узрасне норме језичке развијености остале деце, односно ученика,
- Рад са децом, односно ученицима код којих је изразито вербално заостајање условљено ометеним психичким и физичким развојем, као што су болести, лакша ментална

ометеност и неадекватни социокултурни фактор (изузимају се деца чији матерњи језик није службени и чије непознавање овог језика захтева посебан третман),

- Рад са ученицима који изузетно тешко савлађују процес читања, писања и рачунања, која због субјективних неурофизиолошких, аудиовизуелних, перцептивних, визуелних и емоционалних сметњи не одговарају захтевима наставе и поред посебног ангажовања наставника и породице,
- Рад са ученицима који муцају, говоре одвише брзо, брзоплето, неразговорно или патолошки споро, која су ван наставе вербално флуентна, а на часовима доживљавају емоционално-физиолошке блокаде, страх од говора, говорну несигурност или немогућност језичке интерпретације под специфичним говорним околностима,
- Рад са ученицима који не чују добро и код којих услед мање уочљивог губитка слуха постоје сметње у праћењу наставе, у вербалној комуникацији, развоју апстрактних језичких појмова и општем успеху,
- Рад на побољшању комуникацијских вештина ученика (нпр. редукција нагласка, корекција изговора, рад са особама из двојезичких средина и слично),
- Превенција, дијагностика, рехабилитација поремећаја вербалне и невербалне комуникације код ученика са посебним потребама (менталном ометеношћу, церебралном парализом и хроничним болестима, слепоћом и слабовидношћу, аутизмом).

Социјални радник

1. пружа подршку у изради и развијању индивидуалних образовних планова и сарађује са интерресорном комисијом у процени потреба за додатном образовном, здравственом и социјалном подршком ученику.

2. рад са ученицима

- планира, израђује и спроводи превентивне програме за подстицање и оснаживање квалитетног развоја ученика и сузбијање социјалних ризика (асоцијално понашање, социјална искљученост, деликвенција, насиље, зависност и друго),
- упућује ученике на правилно коришћење слободног времена, пре свега укључивањем у рад секција, ученичких организација, хуманитарних активности и слично,
- подржава развој добрих социјалних односа у одељењу (појединац-група-одељење-школа) и прати социјалну динамику,
- учествује у организовању активности дневног боравка, исхране ученика и слично,
- планира и спроводи активности чији је циљ побољшање ученичког стандарда,
- прати и анализира социјалне услове живота и рада ученика и њихових породица и предузима одговарајуће подстицајне мере (у школи и ван ње),
- учествује у идентификацији и раду са ученицима који имају проблема у учењу и владању,
- усмерава ученике на осмишљено коришћење слободног времена и прати ангажовање ученика у ваншколским активностима,
- ради са ученицима који имају проблема у породици (поремећени односи родитеља, односно старатеља, болести зависности, раздвојеност родитеља, односно старатеља-иностранство, живот у другом граду, тешке и хроничне болести и слично),
- обавља саветодавни и појачани васпитни рад са ученицима, у складу са законом,
- обавља саветодавни рад са ученицима и њиховим родитељима, односно старатељима,
- упознаје ученике завршених разреда са подручјима рада и уписном политиком средњих школа и високошколских установа,
- пружа подршку ученичком парламенту,
- прати и анализира социо-економске услове и потребе ученика,
- прати и проучава узроке неуспеха условљене породичним и социјалним приликама,
- израђује информације о социјално угроженим ученицима,

- изучава и примењује савремене облике социјалног рада, нарочито оне који су усмерени на сузбијање поремећаја у понашању и превенцију поремећаја у понашању код ученика, правовремено уочавање и заштиту ученика од различитих социјалних ризика из њиховог породичног и ширег окружења,
- организује, унапређује и подстиче добровољне социјално-хуманитарне активности ученика и родитеља, односно старатеља.

3. рад са родитељима, односно старатељима

- остварује континуирану сарадњу са родитељима, односно старатељима у циљу праћења учења и владања ученика и пружања подршке и помоћи око решавања изражених проблема (индивидуално и групно),
- остварује инструктивно-саветодавни рад са родитељима, односно старатељима надарене деце,
- обилази ученике који живе у дому ученика и посећује породице ученика ради сагледавања услова живота и изналажења начина за превазилажење уочених проблема,
- организује предавања за родитеље, односно старатеље и испитује интересовања и могућности родитеља, односно старатеља за укључивање у поједине облике рада у школи,
- учествује у професионалном информисању и образовању родитеља, односно старатеља,
- пружа стручну помоћ родитељима, односно старатељима око остваривања одређених права из домена социјалне заштите.

Дефектолог:

1. Учествовање у припреми делова годишњег плана рада школе који се односи на планове и програме за рад са ученицима којима је потребна додатна образовна подршка,
2. Систематско праћење усклађености програмских захтева за рад са ученицима којима је потребна додатна образовна подршка,
3. рад са васпитачима, односно наставницима
  - Пружање подршке васпитачима, односно наставницима у планирању и реализацији непосредног образовно-васпитног рада са ученицима са специфичним образовно-васпитним потребама. Учествовање у развијању индивидуалних образовних планова за ученике са тешкоћама у психофизичком и социјалном развоју,
  - Иницирање и пружање стручне подршке васпитачима, односно наставницима у одабиру и адекватном коришћењу адаптираних специфичних метода рада и наставних средстава,
  - Иницирање и пружање стручне подршке васпитачима, односно наставницима при прилагођавању дидактичког материјала, простора, намештаја и околине потребама ученика са сметњама у развоју,
  - Инструктивни рад са наставницима при коришћењу асистивних технологија,
  - Оснаживање васпитача, односно наставника за рад са ученицима са сметњама у развоју и из осетљивих друштвених група кроз упознавање са карактеристикама тих ученика и предлагање поступака који доприносе њиховом развоју,
  - Оснаживање наставника да препознају способности, интересовања и склоности ученика са тешкоћама у развоју које су у функцији развоја њихове професионалне каријере,
  - Пружање подршке васпитачима, односно наставницима у раду са родитељима, односно старатељима ученика са сметњама у развоју и из осетљивих друштвених група.
4. рад са ученицима
  - Идентификовање ученика са проблемима у интелектуалном, сензомоторном и социјалном понашању, испитивање узрока тих проблема и предузимање адекватних мера,

- Спровођење индивидуалних педагошких третмана за ученике са испољеним поремећајима понашања,
- Пружање помоћи и подршке ученицима са сметњама у психофизичком и социјалном развоју и ученицима из маргинализованих друштвених група,
- Индивидуални корективни рад у циљу превазилажења постојећих сметњи кроз оснаживање и развој преосталих способности,
- Корективно-стимулативни рад и оспособљавање за укључивање у ширу друштвену заједницу,
- Побољшање социјализације ученика кроз организовање заједничких активности на нивоу одељења и школе које ће допринети сензибилизацији вршњака према ученицима са неком врстом психо-физичког оштећења,
- Обучавање ученика за рад на одговарајућим средствима асистивне технологије,
- Рад са ученицима који имају проблеме у породици (болест родитеља, поремећени породични односи, одвојеност од родитеља, разведени родитељи, незапосленост и сиромаштво),
- Одлазак на терен - посећивање породица ученика,
- Праћење и проучавање ученичких колектива (одељенских заједница), пружање помоћи у отклањању проблема и формирању добре климе на нивоу одељења и школе,
- Системско праћење социо-економских и породичних услова живота ученика и предузимање одговарајућих подстицајних мера у школи и ван ње,
- Реализовање радионица и трибина за ученике у циљу промоције ненасилног, толерантног, сарадничког понашања,
- Учесће, по потреби, у структурирању васпитних група, односно одељења првог разреда.

В. РАД СА РОДИТЕЉИМА, ОДНОСНО СТАРАТЕЉИМА

- Саветодавни рад са родитељима, односно старатељима ученика који имају различите тешкоће у развоју, учењу и понашању,
  - Сарадња са родитељима, односно старатељима на пружању подршке ученицима који похађају предшколску установу, односно се школују по индивидуалном образовном плану,
  - Подршка јачању компетенција родитеља да препознају и разумеју развојне потребе и проблеме ученика, тешкоће у адаптацији и савлађивању школског програма, социјалне и емоционалне проблеме, специфичне сметње учења као и сметње у психофизичком развоју,
  - Одржавање тематских родитељских састанака и трибина,
  - Информисање родитеља о напредовању деце на индивидуалном третману.
5. рад са директором, стручним сарадницима, педагошким асистентом и пратиоцем ученика
- Сарадња са директором и стручним сарадницима на истраживању, раној детекцији и решавању специфичних проблема и потреба установе,
  - Сарадња са педагошким асистентом и пратиоцем ученика на координацији и извођењу активности у пружању подршке ученицима који раде по индивидуалном образовном плану,
  - Сарадња са директором и стручним сарадницима, педагошким асистентом и пратиоцем ученика у организацији и адаптацији школског простора (учионица, тоалета, дворишта...),
  - Учествовање у раду на унапређивању педагошке документације у установи,

- Сарадња са другим стручним сарадницима на припреми и реализацији разних облика стручног усавршавања (предавања, радионице, прикази стручних чланака и сл.) за васпитаче, односно наставнике у оквиру установе,
- Сарадња са директором и стручним сарадницима у организовању трибина, предавања, радионица за ученике, запослене, родитеље.

*Правилник о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите*⁵⁴⁴

Активности услуге дневног борава усмерене ка развијању и очувању потенцијала корисника, односно припреми корисника за одржив независан живот, а реализују се у складу са сврхом услуге, карактеристикама корисничке групе, капацитетима корисника, индивидуалним планом и, у складу са проценом потреба корисника. Између осталих, ове активности обухватају и подршку у учењу, одржавању и развијању контакта са надлежним органима јединице локалне самоуправе; организовање радно-окупационих, односно едукативних активности, које подстичу развој нових знања и вештина; развијање метода рада који охрабрују учествовање корисника у активностима у заједници; организовање слободног времена у складу са потребама и интересовањима корисника; развој вештина за препознавање и решавање проблема; развој комуникационих вештина; развој вештина за самозаштиту; развој вештина и знања потребних за живот у заједници; рехабилитационе и терапијске активности; и програмске активности личног пратиоца детета⁵⁴⁵.

Лични пратилац доступан је детету са инвалидитетом односно са сметњама у развоју, коме је потребна подршка за задовољавање основних потреба у свакодневном животу у области кретања, одржавања личне хигијене, храњења, облачења и комуникације са другима, под условом да је укључено у васпитно-образовну установу, односно школу, до краја редовног школовања, укључујући завршетак средње школе⁵⁴⁶. Сврха ангажовања личног пратиоца је пружање детету одговарајуће индивидуалне практичне подршке ради укључивања у редовно школовање, и активности у заједници, ради успостављања што већег нивоа самосталност⁵⁴⁷.

Програмске активности личног пратиоца детета реализују се кроз акредитовани програм, у оквиру посебне услуге личног пратиоца детета, или као програмске активности у оквиру услуге дневног борава или помоћи у кући⁵⁴⁸.

Активности личног пратиоца детета, планирају се и реализују у складу са индивидуалним потребама детета у области кретања, одржавања личне хигијене, храњења, облачења и комуникације са другима, што укључује:

- помоћ код куће у облачењу, одржавању личне хигијене (умивање, чешљање, прање зуба), при храњењу (припрема и сервирање лакших obroка, храњење или помоћ у коришћењу прибора и сл.), припрему књига и опреме за вртић односно школу;
- помоћ у заједници, што укључује: помоћ у коришћењу градског превоза (улазак и излазак из средстава превоза, куповина карте и сл.), помоћ у кретању (оријентација у простору уколико је дете са оштећењем вида, гурање колица или коришћење других помагала и сл.), одлазак на игралишта односно места за провођење слободног времена

⁵⁴⁴ "Службени гласник РС", број 42/2013

⁵⁴⁵ Члан 70 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите

⁵⁴⁶ Члан 83 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите

⁵⁴⁷ Члан 84 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите

⁵⁴⁸ Члан 85 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите

(подршка у игри, подршка и посредовање у комуникацији и сл.), укључујући културне или спортске активности и друге сервисе подршке⁵⁴⁹.

Пружалац услуге, односно реализатор програмских активности, има најмање једног стручног радника. Непосредну услугу личног пратиоца пружа сарадник - лични пратилац детета. Стручни радник и сарадник - лични пратилац имају завршену обуку по акредитованом програму за пружање услуге личног пратиоца. Сарадник - лични пратилац не може бити члан породичног домаћинства у коме живи корисник, сродник у правој линији као ни брат и сестра, односно брат и сестра по оцу или мајци корисника⁵⁵⁰.

Правилници о критеријумима и стандардима за финансирање установа које обављају делатност основног образовања и васпитања и средњег образовања и васпитања

Основне и средње школе до 2015. године могле да имају једног стручног сарадника (педагога или психолога) тек уколико имају најмање 24 одељења. Школе са мањим бројем одељења могле су имати запосленог са непуну нормом (од 50% до 99% норме). Школе су могле имати два стручна сарадника тек уколико су имале 36 одељења, док са бројем одељења од 24 до 36, школе су могле имати једног стручног сарадника са пуном нормом и једног са непуну нормом у висини од 0.08% до 0.99%. Школе са преко 36 одељења могле су да ангажују и трећег стручног сарадника (са непуну или пуном нормом – зависно од броја одељења), с тим што ни у ком случају број сарадника није могао да буде већи од три.

2015. и 2016. године, број стручних сарадника у основном образовању нешто је повећан. Тако су једног сарадника могле да имају основне школе са 16 одељења, а школе са мањим бројем одељења могле су имати једног сарадника са половином радне норме. Школе од 24 до 31 одељења могла је да има 1 стручног сарадника са пуном и једног са половином норме; Школа од 32 до 39 одељења могла је да има 2 стручна сарадника са пуном нормом; Школа од 40 до 47 одељења 2 стручна сарадника са пуном нормом и једног са 50% норме; Школа од 48 до 55 одељења је могла да ангажује 3 стручна сарадника са пуном радном нормом; Школа од 56 до 63 одељења могла је да ангажује још једног сарадника са половином норме; Школа од 64 до 71 одељења да има 4 извршиоца на пословима стручног сарадника.; Школа од 72 до 79 одељења има 4 сарадника са пуном и једног са половином норме, а Школа са 80 и више одељења могла је да има 5 извршилаца на пословима стручног сарадника. Додатну подршку, зависно од потреба школе и програма који се остварује, а у складу са мишљењем интерресорне комисије, може да пружа и социјални радник, дефектолог, логопед и андрагог. Школа за ученике са сметњама у развоју има два стручна сарадника. Број стручних сарадника у школи за ученике са сметњама у развоју може се повећати или смањити у зависности од броја повећања или смањења броја одељења, с тим што школа не може имати мање од једног и више од три стручна сарадника⁵⁵¹.

⁵⁴⁹ Члан 86 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите

⁵⁵⁰ Члан 87 Правилника о ближим условима и стандардима за пружање услуга социјалне заштите

⁵⁵¹ Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног образовања и васпитања ("Службени гласник РС", број 75/2015) и Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног образовања и васпитања ("Службени гласник РС", број 73/2016)

Средње школе до 8 одељења могу да имају стручног сарадника (педагога или психолога) са половином норме, школе од 9 до 15 одељења могу да повећају норму сарадника од 0,6% до 43% норме, зависно од броја одељења. Школа од 16 до 24 одељења може да има једног извршиоца на пословима стручног сарадника (педагога или психолога) са пуном нормом. Школе су могле имати два стручна сарадника тек уколико су имале 36 одељења, док са бројем одељења од 24 до 36, школе су могле имати једног стручног сарадника са пуном нормом и једног са непуном нормом у висини од 0,08% до 0,99%. Школе са преко 36 одељења могле су да ангажују и трећег стручног сарадника (са непуном или пуном нормом – зависно од броја одељења), с тим што ни у ком случају број сарадника није могао да буде већи од три⁵⁵².

Школе за основно и средње образовање ученика са сметњама у развоју, са друге стране, имају по нормативима скоро дупло већи број стручних сарадника. Тако, Школа са седам и мање одељења има једног извршиоца на пословима стручног сарадника школе, Школа од осам до 15 одељења има 1 стручног сарадника са пуном и једног са половином норме; Школа од 16 до 23 одељења има два извршиоца на пословима стручног сарадника школе са пуном нормом; Школа од 24 до 31 одељења још једног сарадника са половином норме; а Школа са 32 и више одељења има три извршиоца на пословима стручног сарадника школе. Уколико је реч о школи са домом, број стручних сарадника додатно се увећава⁵⁵³.

*Правилник о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања*⁵⁵⁴

Правилник је прописао и следеће облике дискриминације:

- дискриминација у оквиру остваривања исхода и стандарда образовања и васпитања постоји ако се:

- 1) за децу, односно ученика или групу деце, односно ученика услед њиховог личног својства очекује да не достигну стандарде и исходе образовања и васпитања, већ се критеријуми према њима неоправдано и унапред снижавају,
- 2) не обезбеђују услови који би омогућили сваком детету, односно ученику да без обзира на лично својство оствари стандарде и исходе образовања и васпитања, а нарочито ако се не користе разноврсне као и учење и оцењивање које је прилагођено потребама деце, односно ученика с обзиром на њихово лично својство,
- 3) када се само, на основу личне процене, услед нижих очекивања образовних постигнућа детета или ученика с обзиром на његово лично својство, врши неформално скраћивање или сужавање наставног плана или програма који се реализује са осталом децом, односно ученицима или када се не примењују, односно неоправдано прилагођавају стандарди чији исходи доводе до нижег или ниског нивоа образовања детета, односно ученика,
- 4) када се, само на основу личне процене наставника, успоставе нижи или виши критеријуми оцењивања за ученика, искључиво с обзиром на његово лично својство,

⁵⁵² Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност средњег образовања и васпитања ("Службени гласник РС", бр. 72/2015, 84/2015 и 73/2016)

⁵⁵³ Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног и средњег образовања и васпитања ученика са сметњама у развоју ("Службени гласник РС", број 73/2016)

⁵⁵⁴ "Службени гласник РС", број 22/2016

- 5) неостваривање задатих циљева у процесу образовања и васпитања приписује личном својству детета, односно ученика,
  - 6) ученику, услед личног својства, ускраћује додатна образовно-васпитна подршка, односно индивидуализовани рад, а преводи се у старији разред,
  - 7) не користе прилагођени стандарди и исходи постигнућа предвиђени законом за ученика, услед његовог личног својства, а нарочито ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом и када се не врши стално праћење његовог развоја, услед његовог личног својства,
  - 8) не користе посебни стандарди и исходи постигнућа, прописани законом, за ученика са изузетним способностима и када се не врши стално праћење његовог развоја услед његовог личног својства,
  - 9) на друге начине врши дискриминација у оквиру остваривања општих исхода и стандарда образовања и васпитања⁵⁵⁵.
- Дискриминација у остваривању права на предшколско, основно и средње образовање постоји, ако установа:
- 1) не примењује посебне и друге законом прописане мере у циљу пружања подршке при уписивању деце, односно ученика из осетљивих друштвених група, а нарочито деце, односно ученика са инвалидитетом и сметњама у развоју, деце, односно ученика припадника националних мањина, а посебно ромске националне мањине у предшколском, основном и средњем образовању,
  - 2) при упису деце и ученика тражи документа која нису законом односно подзаконским актом предвиђена, као и када недостатак законом односно подзаконским актом предвиђених докумената користи као разлог за искључивање деце и ученика (нпр. недостатак уверења о држављанству и сл.),
  - 3) не примењује законом предвиђене мере за пружањем редовне и додатне и допунске образовне, здравствене и социјалне подршке деци, односно ученицима у току предшколског, основног и средњег образовања, којима је она потребна и на коју имају право,
  - 4) не спречава вршење притиска на родитеље деце и ученика из осетљивих друштвених група да дају сагласност да им се деца, односно ученици упуте на интерресорну комисију и упишу у специјалну школу за образовање деце и ученика са инвалидитетом и сметњама у развоју,
  - 5) ускраћује право детету, односно ученику на издавање јавних исправа прописаних законом којим се уређује област предшколског васпитања и образовања, односно основног и средњег образовања и васпитања, с обзиром на његово лично својство,
  - 6) децу и ученике из осетљивих друштвених група смешта у објекте у тој установи чији су материјално-технички услови и опрема испод нивоа квалитета у другим објектима и на тај начин не обезбеђује квалитет рада у складу са образовним стандардима,
  - 7) не обезбеђује архитектонске могућности за несметан приступ деце и ученика са инвалидитетом у објекте у образовно-васпитним установама, а посебно у оне у којима се реализује припремни предшколски програм и основно образовање и васпитање,
  - 8) не омогући коришћење уџбеника на језику и писму националне мањине, уџбеника прилагођених потребама деце и ученика са инвалидитетом и сметњама у развоју, односно уџбеника на Брајевом писму за слабовиду и слепу децу и ученике, у складу са законом,

---

⁵⁵⁵ Члан 13. Правилника о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања

9) на друге начине крши забрану дискриминације у остваривању права на образовање и васпитање⁵⁵⁶.

- Дискриминација у области планирања и програмирања образовно-васпитног рада и доношења програма образовно-васпитног рада постоји, ако се:

1) годишњим програмом рада, предшколским програмом, школским програмом, развојним планом образовно-васпитне установе или програмом васпитног рада не планира обезбеђивање остваривања специфичних потреба, ученика и родитеља, односно старатеља,

2) ученици и родитељи, односно старатељи, припадници осетљивих друштвених група нису пропорционално свом броју укључени у развојно планирање, самовредновање и вредновање рада установе и реализацију образовно-васпитног рада и наставних и ваннаставних активности кроз тела предвиђена законом као што су орган управљања, савет родитеља и Ђачки парламент у основним и средњим школама,

3) годишњи план рада, развојни план установе, предшколски или школски програм не одражава специфичности локалне заједнице, а посебно услове у којима живе деца и ученици припадници осетљивих друштвених група,

4) годишњи или месечни план код обавезних или изборних наставних предмета, развојни план установе не узима у обзир елементе националне културе и традиције припадника националне мањине који живе на територији јединице локалне самоуправе, у складу са законом,

5) кроз планове рада промовишу вредности културе припадника већинског или највише заступљеног становништва, док се остале занемарују или ниподаштавају,

6) на друге начине врши дискриминација у планирању и програмирању образовно-васпитног рада и доношењу програма образовно-васпитног рада⁵⁵⁷.

- Дискриминација у спровођењу образовно-васпитног процеса, односно при реализацији наставних и ваннаставних активности постоји, ако се:

1) приликом реализације образовно-васпитног процеса не уважавају индивидуална знања, способности и предзнања детета, односно ученика, с обзиром на његово лично својство, а посебно деце, односно ученика из осетљивих друштвених група,

2) у установи не предузимају мере за учешће родитеља, односно старатеља деце и ученика у наставним и ваннаставним активностима које треба да обезбеде пуну равноправност и једнакост деце, односно ученика с обзиром на њихово лично својство, а нарочито ако се не предузимају мере за њихово укључивање у рад групе, одељенске заједнице, родитељске састанке и заједничке консултације са васпитачем, одељенским старешином, стручним сарадницима и другим запосленим у установи,

3) запослени у установи не реагују једнако или неоправдано праве разлику поводом изостанка ученика са наставних и ваннаставних активности, или им је такво понашање ученика пожељно и прихватљиво, односно ако такво понашање ученика толеришу, с обзиром на њихову припадност или неприпадност одређеној групи или то чине с обзиром на ма које друго лично својство,

4) деца, односно ученици из осетљивих друштвених група, с обзиром на њихово лично својство, у оквиру наставних активности укључују у допунске или корективне програме, без претходне провере и вредновања њихових реалних могућности, знања и умећа или без континуираног праћења њиховог напредовања,

5) не прати напредовање детета и ученика у односу на почетна знања и искуства или када се дете и ученик не похваљује, односно не награђује и не промовише његово

⁵⁵⁶ Члан 14. Правилника о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања

⁵⁵⁷ Члан 18. Правилника о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања

изузетно постигнуће или напредак због припадности односно не припадности одређеној групи, односно с обзиром на његово лично својство,

6) деца или ученици, а нарочито деца или ученици из осетљивих друштвених група неоправдано искључују из рада вршњачких група или ученичких организација или ако се укључују у њих, али им се не обезбеђује суштинска равноправност са другим члановима групе или организације, услед свог личног својства,

7) дете, односно ученик, или његов родитељ, односно старатељ, с обзиром на лично својство, а нарочито услед припадности одређеној друштвеној групи или услед социјалног порекла или материјалног стања искључује из ваннаставних активности, а нарочито ако им је ограничен приступ секцијама, допунској и додатној настави,

8) у спровођењу образовно-васпитног процеса, вредности заједница из којих деца, односно ученици или родитељи, односно старатељи долазе, извргавају подсмеху, омаловажавању или посматрају као мање вредне у односу на вредности културе припадника већинског становништва и заједнице,

9) на друге начине врши дискриминација у спровођењу образовно-васпитног процеса⁵⁵⁸.

- Сегрегација као посебно тежак случај дискриминације у спровођењу образовно-васпитног процеса постоји, ако:

1) се деца, односно ученици у установи или у вези са радом установе, услед свог личног својства, неоправдано одвајају од друге деце, односно ученика,

2) се образују засебна одељења или групе из разлога који није у складу са законом,

3) у групи, одељењу, разреду или установи структура деце, односно ученика, у погледу припадности различитим етничким и другим осетљивим групама драстично одступа од структуре деце, односно ученика са подручја установе, осим уколико је то последица специфичности установе у складу са законом⁵⁵⁹.

Правилник о мерилима и поступку за упис ученика - припадника ромске националне мањине у средњу школу под повољнијим условима ради постизања пуне равноправности⁵⁶⁰

Број бодова који ученици ромске националности остваре на основу успеха из школе и на основу завршног испита, увећава се за 30% од броја бодова који им недостаје до 100 бодова. Уколико живе у породици која је корисник новчане социјалне помоћи, број бодова који су остварили на основу успеха из школе и завршног испита увећава се за 35% од броја бодова који им недостаје до бодова⁵⁶¹.

Правилник о упису ученика у средњу школу донет 2017. године⁵⁶²

Ученици - припадници ромске националне мањине уписују се у школу под повољнијим условима ради постизања пуне равноправности у стицању образовања, на основу

⁵⁵⁸ Члан 19. Правилника о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања

⁵⁵⁹ Члан 20. Правилника о ближим критеријумима за препознавање облика дискриминације од стране запосленог, детета, ученика или трећег лица у установи образовања и васпитања

⁵⁶⁰ "Службени гласник РС", број 12/16), важио до дана ступања на снагу Правилника о упису ученика у средњу школу (Службени гласник РС број 38/17)

⁵⁶¹ Члан 6. Правилника о мерилима и поступку за упис ученика - припадника ромске националне мањине у средњу школу под повољнијим условима ради постизања пуне равноправност

⁵⁶² "Службени гласник РС", бр. 38/2017, 51/2017 и 81/2017

мерила и поступка прописаних овим правилником⁵⁶³. Основна школа почев од седмог разреда предузима мере којима информисање родитеље, односно старатеље ученика ромске националне мањине о мерилима и поступку за упис ученика у средњу школу под повољнијим условима, у складу са овим правилником. Информисање родитеља, односно старатеља о мерилима и поступку уписа ученика у средњу школу под повољнијим условима у складу са овим правилником, реализује и Национални савет ромске националне мањине⁵⁶⁴. Мере обухватају активности одељенског старешине, стручног сарадника (психолога, педагога, социјални радник) и других наставника које се односе на информисање ученика и родитеља, односно старатеља о могућностима за упис ученика у школу у складу са овим правилником; давање упутства за прибављање потребне документације за пријаву ученика за упис у школу у складу са овим правилником; пружање помоћи родитељима, односно старатељима и ученицима у избору школе и занимања, према склоностима и способностима ученика (праћење развоја ученика и информисање о карактеру и условима рада појединих занимања)⁵⁶⁵. Основна школа, на основу пријава, саставља листу ученика који су се пријавили за упис у школу под повољнијим условима у складу са овим правилником и доставља је министарству надлежном за послове образовања⁵⁶⁶. Ученици који су пријављени за упис под повољнијим условима у складу са овим правилником, полажу завршни испит у складу са подзаконским актом који уређује завршни испит. Број бодова који ученици остваре на основу успеха из школе и на основу завршног испита, увећава се за 30% од броја бодова који им недостаје до 100 бодова. Ученицима који живе у породици која је корисник новчане социјалне помоћи, број бодова који су остварили на основу успеха из школе и завршног испита увећава се за 35% од броја бодова који им недостаје до бодова⁵⁶⁷.

Правилници којима се уређује број стручних сарадника у основним и средњим школама

Правилник о мерилима за утврђивање цене услуга у основној школи⁵⁶⁸ који је важио до 29. 04. 2015. године

Школа са 32, односно 24 одељења има два стручна сарадника, школског педагога и школског психолога односно дефектолога или социјалног радника, што зависи од врсте и потребе школе. Школа до 24, односно 32 одељења, има једног стручног сарадника, школског педагога или школског психолога. Школа за ученике ометене у развоју има два стручна сарадника, школског психолога и социјалног радника, односно школског педагога. Број стручних сарадника у школи за ученике ометене у развоју може се повећати или смањити у зависности од броја повећања или смањења одељења, с тим што школа не може имати мање од једног стручног сарадника, ни више од три⁵⁶⁹.

⁵⁶³ Члан 75 Правилника о упису ученика у средњу школу

⁵⁶⁴ Члан 76 Правилника о упису ученика у средњу школу

⁵⁶⁵ Члан 77 Правилника о упису ученика у средњу школу

⁵⁶⁶ Члан 79 Правилника о упису ученика у средњу школу

⁵⁶⁷ Члан 80 Правилника о упису ученика у средњу школу

⁵⁶⁸ "Службени гласник РС", бр. 42/93 и 37/2009

⁵⁶⁹ Члан 9. Правилник о мерилима за утврђивање цене услуга у основној школи ("Службени гласник РС", бр. 42/93 и 37/2009 - одлука УС)

Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног образовања и васпитања⁵⁷⁰ који је важио у периоду 29. 04. - 31. 08. 2015. године

Школа са 24, односно 32 одељења има два стручна сарадника, школског педагога и школског психолога. Школа која има мање од 24, односно 32 одељења има једног стручног сарадника - школског педагога или школског психолога. Школа за ученике са сметњама у развоју има два стручна сарадника. Број стручних сарадника у школи за ученике са сметњама у развоју може се повећати или смањити у зависности од броја повећања или смањења броја одељења, с тим што школа не може имати мање од једног и више од три стручна сарадника⁵⁷¹.

Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног образовања и васпитања⁵⁷² који је важио у периоду од 01. 09. 2015. до 31. 08. 2016. године

Школа до 15 одељења има 0,5 извршилаца на пословима стручног сарадника и то педагога или психолога, а зависно од потреба школе и програма који се остварује то може да буде логопед, социјални радник, дефектолог или андрагог.

Школа од 16 до 23 одељења има 1 извршиоца на пословима стручног сарадника.

Школа од 24 до 31 одељења има 1,5 извршилаца на пословима стручног сарадника.

Школа од 32 до 39 одељења има 2 извршиоца на пословима стручног сарадника.

Школа од 40 до 47 одељења има 2,5 извршилаца на пословима стручног сарадника.

Школа од 48 до 55 одељења има 3 извршиоца на пословима стручног сарадника.

Школа од 56 до 63 одељења има 3,5 извршилаца на пословима стручног сарадника.

Школа од 64 до 71 одељења има 4 извршиоца на пословима стручног сарадника.

Школа од 72 до 79 одељења има 4,5 извршилаца на пословима стручног сарадника.

Школа са 80 и више одељења има 5 извршилаца на пословима стручног сарадника.

Додатну подршку, зависно од потреба школе и програма који се остварује, а у складу са мишљењем интерресорне комисије, може да пружа и социјални радник, дефектолог, логопед и андрагог. Школа за ученике са сметњама у развоју има два стручна сарадника.

Број стручних сарадника у школи за ученике са сметњама у развоју може се повећати или смањити у зависности од броја повећања или смањења броја одељења, с тим што школа не може имати мање од једног и више од три стручна сарадника⁵⁷³.

Важећи Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног образовања и васпитања⁵⁷⁴

Школа са 15 и мање одељења има 0,5 извршилаца на пословима стручног сарадника и то педагога или психолога, а зависно од потреба школе и програма који се остварује то може да буде логопед, социјални радник, дефектолог или андрагог.

Школа од 16 до 23 одељења има једног извршиоца на пословима стручног сарадника.

Школа од 24 до 31 одељења има 1,5 извршилаца на пословима стручног сарадника.

⁵⁷⁰ "Службени гласник РС", бр. 36/2015 и 72/2015

⁵⁷¹ Члан 10. Правилника о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног образовања и васпитања ("Службени гласник РС", бр. 36/2015 и 72/2015)

⁵⁷² "Службени гласник РС", број 75/2015

⁵⁷³ Члан 10. Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног образовања и васпитања ("Службени гласник РС", број 75/2015)

⁵⁷⁴ "Службени гласник РС", број 73/2016

Школа од 32 до 39 одељења има два извршиоца на пословима стручног сарадника.
 Школа од 40 до 47 одељења има 2,5 извршилаца на пословима стручног сарадника.
 Школа од 48 до 55 одељења има три извршиоца на пословима стручног сарадника.
 Школа од 56 до 63 одељења има 3,5 извршилаца на пословима стручног сарадника.
 Школа од 64 до 71 одељења има четири извршиоца на пословима стручног сарадника.
 Школа од 72 до 79 одељења има 4,5 извршилаца на пословима стручног сарадника.
 Школа са 80 и више одељења има пет извршилаца на пословима стручног сарадника.
 ШООО са 7 и мање одељења има 0,5 извршилаца на пословима стручног сарадника.
 ШООО од 8 до 15 одељења има једног извршиоца на пословима стручног сарадника.
 ШООО од 16 до 31 одељења има 1,5 извршиоца на пословима стручног сарадника.
 ШООО од 32 до 39 одељења има два извршиоца на пословима стручног сарадника.
 ШООО са 40 и више одељења има 2,5 извршилаца на пословима стручног сарадника.

Додатну подршку, зависно од потреба школе и програма који се остварује, а у складу са мишљењем интерресорне комисије, може да пружа и социјални радник, дефектолог, логопед и андрагог⁵⁷⁵.

Правилник о цени услуга средње школе⁵⁷⁶ који је важио до 29. 04. 2015. године

Број извршилаца у школи на пословима стручно-педагошког руковођења и пословима стручних сарадника утврђује се на основу броја одељења, група или класа, и то: од 16 до 24 одељења - један извршилац - педагог или психолог; до 16 одељења по 0,0625 извршилаца мање по одељењу, али не мање од 0,5 извршиоца - педагога или психолога; од 24 до 36 одељења по 0,083 извршилаца више по одељењу - психолог или педагог; од 36 одељења по 0,0417 извршилаца више по одељењу - социјални радник, али не више од укупно три стручна сарадника у школи⁵⁷⁷.

Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност средњег образовања и васпитања⁵⁷⁸ који је важио у периоду 29. 04. 2015. године до 19. 08. 2015. године

Школа са 24 одељења има једног извршиоца на пословима стручног сарадника (педагога или психолога).

Школа са мање од 24 одељења има по 0,0417 извршилаца мање по одељењу, али не мање од 0,5 извршилаца на пословима стручног сарадника (педагога или психолога).

Школа са 24 до 36 одељења има по 0,0833 извршилаца више по одељењу на пословима стручног сарадника (психолога или педагога).

Школа преко 36 одељења има по 0,0417 извршилаца више на пословима стручног сарадника сразмерно већем броју одељења а највише три стручна сарадника⁵⁷⁹.

Важећи Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност средњег образовања и васпитања⁵⁸⁰

⁵⁷⁵ Члан 10. Правилника о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног образовања и васпитања ("Службени гласник РС", број 73/2016)

⁵⁷⁶ "Службени гласник РС", број 35/93

⁵⁷⁷ Члан 6. Правилника о цени услуга средње школе ("Службени гласник РС", број 35/93)

⁵⁷⁸ "Службени гласник РС", број 36/2015

⁵⁷⁹ Члан 8. Правилника о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност средњег образовања и васпитања ("Службени гласник РС", број 36/2015)

⁵⁸⁰ "Службени гласник РС", бр. 72/2015, 84/2015 и 73/2016

Школа до 8 одељења има 0,5 извршиоца на пословима стручног сарадника (педагога или психолога).

Школа од 9 до 15 одељења има по 0,0625 извршилаца на пословима стручног сарадника (педагога или психолога) више по сваком одељењу преко 8.

Школа од 16 до 24 одељења има једног извршиоца на пословима стручног сарадника (педагога или психолога).

Школа од 25 до 36 одељења има по 0,0833 извршилаца на пословима стручног сарадника (педагога или психолога) више по сваком одељењу преко 24.

Школа са више од 36 одељења има по 0,0417 извршилаца на пословима стручног сарадника (педагога, психолог или социјални радник) више по сваком одељењу преко 36, а највише три стручна сарадника⁵⁸¹.

Правилник о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног и средњег образовања и васпитања ученика са сметњама у развоју⁵⁸²

Школа са седам и мање одељења има једног извршиоца на пословима стручног сарадника школе.

Школа од осам до 15 одељења има 1,5 извршилаца на пословима стручног сарадника школе.

Школа од 16 до 23 одељења има два извршиоца на пословима стручног сарадника школе.

Школа од 24 до 31 одељења има 2,5 извршилаца на пословима стручног сарадника школе.

Школа са 32 и више одељења има три извршиоца на пословима стручног сарадника школе.

Школа са домом остварује право на увећање броја извршилаца на пословима стручног сарадника школе за 0,15 извршилаца на осам васпитних група⁵⁸³.

Одлуке Владе о финансирању набавке уџбеника средствима буџета Републике Србије⁵⁸⁴

Одлука Владе о финансирању набавке уџбеника средствима буџета Републике Србије из 2016. године је обухватила ученике из социјално/материјално угрожених породица и ученике са инвалидитетом, при чему овом одлуком нису обухваћени ученици средњих школа, нити сви уџбеници (у првом циклусу основног образовања и васпитања, за предмете математика, српски/матерњи језик, свет око нас, природа и друштво и страни језик као обавезни предмет; у другом циклусу основног образовања и васпитања, за предмете математика, српски/матерњи језик, први страни језик, географија, историја, хемија, физика и биологија).

Одлука Владе о финансирању набавке уџбеника средствима буџета Републике Србије из 2017. године је обухватила ученике основних школа из

⁵⁸¹ Члан 8. Правилника о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност средњег образовања и васпитања ("Службени гласник РС", бр. 72/2015, 84/2015 и 73/2016)

⁵⁸² "Службени гласник РС", број 73/2016

⁵⁸³ Члан 10. Правилника о критеријумима и стандардима за финансирање установе која обавља делатност основног и средњег образовања и васпитања ученика са сметњама у развоју ("Службени гласник РС", број 73/2016)

⁵⁸⁴ "Службени гласник РС", бр. 63/2016 и 88/2016 и "Службени гласник РС", број 33/2017

социјално/материјално угрожених породица (примаоце новчане социјалне помоћи и ученике који су у породици треће и свако наредно рођено дете уколико су остала деца у систему школовања) и ученике са инвалидитетом и сметњама у развоју који основношколско образовање и васпитање стичу по индивидуалном образовном плану. Ни овом одлуком нису обухваћени ученици средњих школа, нити сви учбеници у основном образовању (у првом циклусу основног образовања и васпитања обухваћени су учбеници за предмете математика, српски/матерњи језик, свет око нас, природа и друштво и страни језик као обавезни предмет; у другом циклусу основног образовања и васпитања, учбеници за предмете математика, српски/матерњи језик, први страни језик, географија, историја, хемија, физика и биологија).

Стручно упутство МПНТР за укључивање ученика избеглица/тражилац азила у систем образовања и васпитања⁵⁸⁵

Деца са доказом о претходно стеченом образовању уписују се у одговарајући разред у складу са узрастом и претходно стеченим нивоом образовања, након признавања стране школске исправе.

Уколико не поседују доказе о претходном школовању, деца се уписују у школе на основу претходне провере знања. Стручни тим за инклузивно образовање школе у којој је дете уписано, сачињава План подршке школе укључивању ученика избеглице/тражиоца азила. План садржи активности запослених, састанке са родитељима и часове одељенске заједнице који имају за циљ припрему родитеља и ученика за похађање наставе. Након уписа, ученику се пружа додатна подршка у складу са свим правилима и стандардима који се примењују на учеснике образовног процеса.

Ради постепене адаптације, могуће је ученику обезбедити припремни период у коме се такође спроводе активности усмерене на пуно укључивање ученика.

План подршке обавезно мора да садржи: програм адаптације и превладавања стреса, програм интензивног учења језика средине, индивидуализацију наставних активности и укључивање у ваннаставне активности уз вршњачку подршку.

План подршке израђује се на основу целовите потребе стања и потреба ученика, а донети план се редовно прати и евалуира у циљу благовремене ревизије у складу са напретком и процесом прилагођавања ученика.

Стручно упутство Министарства просвете, науке и технолошког развоја о начину пружања додатне подршке у образовању деце, ученика и одраслих са сметњама у развоју у васпитној групи, односно другој школи и породици од стране школе за ученике са сметњама у развоју⁵⁸⁶

Упутство је прописало следеће облике подршке: Подршка деци, ученицима и одраслима са сметњама у развоју, Подршка породици, Подршка васпитачима, наставницима и стручним сарадницима и Подршка установи.

⁵⁸⁵ Акт Министарства просвете, науке и технолошког развоја број 601-00-42/2017-18 од 05. 05. 2017. године

⁵⁸⁶ Акт Министарства просвете, науке и технолошког развоја број 401-00-340/2012-03 од 12. 07. 2012. године

Додатна подршка у образовању коју пружа школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом „представља скуп стручних послова дефектолога и логопеда којима се подржава и унапређује развој и учење деце, ученика и одраслих са сметњама у развоју а који стичу образовање и васпитање у установама које нису истовремено и установе у којој је запослен дефектолог и логопед“. Корисници додатне подршке су деца у припремном предшколском програму, ученици и одрасли са сметњама у развоју, њихови васпитачи, наставници и стручни сарадници, породице, као и установе у којима стичу образовање и васпитање. Подршка може да се пружа у васпитно-образовној и образовно-васпитној установи, а изузетно у породици, у складу са најбољим интересом корисника. Простор за пружање додатне подршке обезбеђује установа детета, ученика и одраслог, а изузетно, школа за ученике са сметњама у развоју.

Деци, ученицима и одраслима са сметњама у развоју се пружају следеће додатне подршке: процена и стимулација сензорно-перцептивних функција (аудитивних, визуелних, тактилно-кинестетичких, густативних, олфактивних и вестибуларних) базичних и виших моторичких функција, когнитивних способности, вербалне и невербалне комуникације, социјалних, концептуалних и практичних адаптивних вештина, подршка при коришћењу опреме и асистивне технологије (одабир, обука, одржавање, праћење и иновирање). Подршка деци, ученицима и одраслима са сметњама у развоју се може пружати индивидуално, у пару, у мањим групама, у одељењу током наставе, или као додатна активност после часова.

Додатна подршка породици се одвија кроз саветодавни рад са члановима породице детета, ученика и одраслих са сметњама у развоју: о снагама, потенцијалима и потребама детета, ученика и одраслог са сметњама у развоју и кроз обуку родитеља, односно старатеља за увежбавање и примену стечених вештина у свакодневним животним ситуацијама.

Пружање подршке васпитачима, наставницима и стручним сарадницима остварује се при избору и прилагођавању метода, специјализованих материјала, учила, избору и коришћењу асистивних технологија, изради индивидуалног образовног плана, затим, кроз различите форме хоризонталног учења као што су организовање посете школи за образовање ученика са сметњама у развоју која пружа додатну подршку и учење на основу посматрања активности дефектолога и логопеда запослених у школи за образовање ученика са сметњама у развоју који пружају додатну подршку у току радног дана са дететом, учеником или одраслим са сметњама у развоју.

Подршка установи се пружа кроз увид у функционалност простора установе и подршку при изради плана прилагођавања простора деци, ученицима и одраслима са сметњама у развоју.

Поступак за пружање подршке је следећи:

Школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом доставља Министарству просвете и науке, односно, надлежној школској управи документ са описом својих људских и материјалних ресурса за пружање додатне подршке, а школска управа информисе све установе о школи/школама које пружају додатну подршку и о могућности да траже подршку од одговарајуће школе за образовање ученика са сметњама у развоју.

Установа која има децу, ученике и одрасле са сметњама у развоју са мишљењем интересорне комисије о потреби за стручном подршком дефектолога и логопеда, упућује захтев надлежној школској управи и одговарајућој школи за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом.

Стручни тим за инклузивно образовање из школе која пружа додатну подршку у сарадњи са Стручним тимом за инклузивно образовање и тимом за пружање додатне подршке детету, ученику и одраслом са сметњама у развоју установе подносиоца захтева, утврђују врсту и учесталост подршке, уз сагласност родитеља, односно старатеља.

Директор школе која пружа додатну подршку именује дефектолога, логопеда који постаје члан Тима за пружање додатне подршке детету, ученику или одраслом са сметњама у развоју.

На основу исказаних потреба за пружањем додатне подршке, утврђених врста подршке и њихове учесталости, школа за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом предлаже број извршилаца са бројем сати до пуног радног времена по месецима реализације. Документ се доставља Министарству просвете и науке, односно, надлежној школској управи на сагласност. Запосленом се утврђује норма часова у оквиру школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом где се приказује његово ангажовање кроз број часова у тој школи као и подаци о броју часова ангажовања на пружању додатне подршке у другој установи.

Стручни тим за инклузивно образовање школе за образовање ученика са сметњама у развоју и инвалидитетом која пружа додатну подршку у сарадњи са Стручним тимом за инклузивно образовање и тимом за пружање додатне подршке детету, ученику и одраслом са сметњама у развоју установе подносиоца захтева, врше праћење и евалуацију напредовања детета, ученика и одраслог са сметњама у развоју најмање тромесечно и доносе одлуку о потреби за даљом подршком.

Стратегија развоја образовања у Републици Србији до 2020. године⁵⁸⁷

Стратегија развоја образовања у Републици Србији до 2020. године утврђује као дугорочне циљеве развоја образовања и повећање обухвата становништва Републике Србије на свим образовним нивоима, од предшколског васпитања и образовања до целоживотног учења, одређујући као квантитативне индикаторе нивоа остварења и следеће: За децу од шест месеци до три године повећан је приступ диверсификованим програмима и услугама и обезбеђен обухват деце тог узраста у износу од 30%; за сву децу од 4 до 5,5 година обезбеђено је да бесплатно користе скраћене (полудневне) квалитетне васпитно-образовне програме у току једне школске године; за децу од 5,5 до 6,5 година остварен је потпуни обухват кроз целодневне и полудневне облике припремног предшколског програма; сва деца законом предвиђеног школског узраста (минимално 98% генерације), без обзира на социјалне, економске, здравствене, регионалне, националне, језичке, етничке, верске и друге карактеристике, обухваћена су квалитетним основним образовањем и васпитањем из којег осипање није веће од 5% (основну школу завршава 93% генерације); Минимално 95% оних који су завршили основну школу (88% генерације) уписује неку од средњих школа; средње стручне четворогодишње школе уписује 39% генерације, остало средње стручно образовање

⁵⁸⁷ „Службени гласник РС”, број 107/2012

уписује 10% генерације док опште средње и уметничко образовање и васпитање уписује 39% генерације; четворогодишње средње стручне школе завршава минимално 95% уписаних (37% генерације); исто толико и гимназије (37% генерације).; уписује се у високо образовање 40% - 50% оних који су завршили четворогодишње средње стручне школе (15% - 18,5% генерације) и 95% оних који су завршили гимназије (35% генерације). У оквиру предшколског васпитања и образовања, стратешки циљеви су: да свака породица и свако дете узраста од шест месеци до поласка у школу имају доступан неки вид диверсификованог система предшколског васпитања и образовања који одговара њиховим потребама; дуплиран је општи обухват деце од четири године до почетка примене обавезног припремног предшколског програма; значајно већи обухват све деце и посебно деце из маргинализованих група која остварују право приоритета при упису (деца са инвалидитетом и сметњама у развоју, деца која показују емоционалне проблеме или проблеме у понашању и учењу, деца чији проблеми произлазе примарно из социоекономских разлога или чињенице да похађају програме на нематерњем језику, посебно ромска деца, деца из сиромашних слојева друштва и из породица с ниским образовним нивоом, деца из сеоских средина); у узрасту од четири године до почетка припремног предшколског програма Република Србија и локалне самоуправе гарантују сваком детету могућност да минимално, у току бар једне године, бесплатно користи скраћене (полудневне) програме за подстицање развоја и предшколског васпитања и образовања, зависно од потреба породице и детета (приближно четири сата дневно, пет дана у недељи, у току једне школске године); потпуни обухват деце узраста од 5,5 до 6,5 година обавезним припремним предшколским програмом.

У основном образовању, стратешки циљеви су да до 2020. године сви дечаки и девојчице законом предвиђеног школског узраста (минимално 98% генерације), без обзира на социоекономске, здравствене, регионалне, националне, језичке, етничке, верске и друге карактеристике, буду обухваћени квалитетним основним образовањем и васпитањем из којег осипање није веће од 5% (тј. завршава основну школу 93% генерације), не само на националном нивоу већ и за категорије деце из осетљивих група (сеоска, ромска, сиромашна деца и деца са инвалидитетом и сметњама у развоју); да основно образовање и васпитање представља добру и подстицајну средину за развој деце у којој ученици овладавају квалитетним знањима и умењима, основним компетенцијама и базичном писменошћу из свих области које се уче у основној школи, тако да та знања могу међусобно повезивати и примењивати у даљем школовању и у свакодневном животу.

Један од стратешких циљева развоја средњешколског образовања је и обухват ученика гимназијским и уметничким образовањем, између осталог и кроз стварање подршке деци из сиромашних породица и деци са села да се школују, као што су: обезбеђивање превоза ученицима из удаљених крајева; обезбеђивање и плаћање превоза онима који су из сиромашних породица; обезбеђивање ученичких домова или интерната; унапредити прописе којима се уређује давања стипендија (дефинисати критеријуме за њихово додељивање и обезбедити континуитет за оне који наставе школовање у високом образовању); обезбеђивање школског уџбеничког фонда те инструмената и школске опреме, простора за учење и вежбање ван редовне наставе и, уколико је могуће, бесплатног оброка у школи; као и кроз обезбеђивање афирмативних мера подршке специфичним групама ученика који су систематски изостављени из овог вида школовања при упису (нпр. ромска деца, неке категорије деце са инвалидитетом и сметњама у развоју).

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2016 до 2025. године⁵⁸⁸

Стратегија за социјално укључивање Рома и Ромкиња за период од 2016 до 2025. године је као један од пет посебних циљева обезбеђивање пуне укључености деце и младих из ромске заједнице у квалитетно предшколско, основно и средње образовање, већи обухват Рома и Ромкиња у студентској популацији и пружање подршке школовању младих и одраслих који се нису школовали или који су напустили школовање, уз увођење делотворних и ефикасних механизма за борбу против дискриминације и остваривање услова за уживање свих мањинских права за Роме и Ромкиње у образовном систему.

Оперативни циљ - Обезбеђивање да деца из ромске заједнице од рођења имају једнаке шансе за рани развој и учење и да су припремљена за укључивање у обавезно образовање, остварује се и кроз следеће мере:

- Унапредити доступност квалитетних предшколских програма за децу узраста од 3 до 4,5 године (целодневни, полудневни).
- Обезбедити потпуни обухват ромске деце узраста до 4,5 до 5,5 година квалитетним предшколским васпитањем и образовањем, пре свега кроз целодневне, али и четворочасовне програме.
- Обезбедити потпуни обухват и редовно похађање квалитетног припремног предшколског програма.
- Увести обавезу да предшколске установе организују полудневне програме за децу узраста од 4,5 – 5,5 година који би били финансирани од стране јединице локалне самоуправе, док би недовољно развијене јединице локалне самоуправе добијале подршку са националног нивоа.
- Унапредити и повећати капацитет предшколских установа, квалитет програма и компетенције васпитача
- Обезбедити идентификовање развојних и образовних потреба деце, као и потреба родитеља за различитим видовима подршке у подстицању раног развоја и учења, како би се развијали одговарајући видови подршке од стране предшколске установе.
- Индивидуализовати рад са децом, пружати им додатну образовну, социјалну и здравствену подршку и упућивати на интерресорне комисије ону децу за коју се процени да им је потребна подршка коју не могу добити у предшколској установи.
- Уредити улогу педагошког асистента за подршку ромској деци и ангажовати одговарајући број педагошких асистената. На овом узрасту они би пружали подршку ромским породицама приликом уписа и током процеса адаптације, а предшколским установама у прилагођавању образовним и културолошким потребама; индивидуализовати начин рада са децом.
- Обезбедити социјалну заштиту деце у предшколском образовању у складу са постојећом регулативом и кроз сарадњу са центрима за социјални рад, при чему је неопходно донети програм свих облика рада сарадника на унапређивању социјалне заштите у предшколској установи.
- Обезбедити делотворан систем мапирања ромске деце која не похађају предшколско васпитање и образовање, анализу потреба деце и породице и стратегије за укључивање деце у различите програме у складу са потребама.

⁵⁸⁸

- Уредити и примењивати мере приоритетног уписа сиромашне ромске деце у целодневно предшколско васпитање и образовање; обезбедити праћење ових мера и увести последице за јединице локалне самоуправе у којима се ове мере не спроводе.
- Уредити несегрегисани упис деце у групе заједно са вршњацима и хитно реаговати када се отварају или временом настају сегрегисане групе за ромску децу.
- Обезбедити ромској деци која живе у условима сиромаштва обезбедити бесплатно укључивање у предшколске програме, као и подршку за обезбеђивање додатних услова који су повезани са похађањем предшколских програма.
- Обезбедити финансијску подршку за јединице локалне самоуправе на чијој територији живи велики број ромске деце, а које по степену развијености спадају у четврту групу, односно девастирана подручја.

Оперативни циљ - Обезбеђивање квалитетног основног и средњег образовања за децу и младе из ромске заједнице, делотворне превенције напуштања образовања и разноврсне облике додатне подршке до завршетка средњег образовања, остварује се и кроз следеће мере:

- Обезбедити делотворно спровођење постојећих прописа о упису деце у основну школу како би се осигурао правовремени полазак у редовно основно образовање и спречавање неоправданог уписа у специјално основно образовање за ромску децу, а посебно за децу која живе у ромским насељима и условима сиромаштва (нпр. преко активних мера информисања, обезбеђивања одговарајуће правне и друге подршке у остваривању права, објективног и валидног испитивања деце пред полазак у школу (по потреби) на матерњем ромском језику ради идентификације њихових образовних потреба и прилагођавања школе и наставника потребама деце, утврђивања јасних критеријума и услова за упис у специјално образовање, итд.).
- Осигурати спремност образовних установа, као и стручне капацитете који су потребни како би адекватно могли да одговоре на образовне потребе ромске деце и да им обезбеде једнаке шансе за учење и напредовање, завршетак основног образовања и стицање средњег образовања (подизање свести родитеља, локалне заједнице и просветних радника о правима ромске деце, тешкоћама и баријерама које отежавају редовно похађање, учење и напредовање, као и подизање одговарајућих стручних компетенција наставника).
- Усвојити одговарајући правни акт о препознавању облика дискриминације ромске деце/ученика у образовању и пратити његову примену. Овим актом ће бити дефинисан оквир за креирање мера за десегрегацију одељења и школа.
- Обезбедити финансијске и друге ресурсе који су неопходни како би разноврсни облици додатне подршке образовању ромске деце (различити школски тимови, педагошки асистенти, индивидуализација наставе, индивидуални образовни планови, облици додатне подршке које одређује интерресорна комисија и облици подршке из сектора социјалне заштите) били доступни за сву ромску децу која на њих имају право, како би се обезбедили услови за редовно образовање, напредовање и остварење образовних постигнућа.
- Обезбедити делотворне и ефикасне механизме за превенцију и спречавање раног напуштања образовања од стране деце и младих из ромске заједнице, као и капацитете образовних установа за њихово спровођење самостално или у сарадњи са јединицама локалне самоуправе и другим релевантним институцијама из здравственог сектора и сектора социјалне заштите; успоставити програме менторства и стипендирања на основу претходно спроведеног истраживања и анализе узрока раног напуштања школовања.

- Обезбедити редовно похађање наставе и напредовање ромске деце, нарочито девојчица, посебно на прелазу из четвртог у пети разред и на преласку из основног у средње образовање, кроз дефинисање одговорности школе да прати и реагује у таквим случајевима у сарадњи са родитељима и центром за социјални рад.
- Унапредити планирање и примену мера индивидуализације наставе у складу са образовним потребама ромских ученика кроз дефинисање јасних критеријума, који ће спречити неоправдану примену индивидуалних образовних планова у случајевима када је индивидуализација довољна, кроз унапређивање професионалних компетенција наставника за примену мера индивидуализације.
- Унапредити израду и примену индивидуалног образовног плана помоћу стручног упутства о његовом креирању и примени, као и подизање стручних компетенција наставника за примену ове мере.
- Обезбедити одговарајуће облике образовне подршке за ромску децу која су напустила основно образовање, децу која се враћају у Републику Србију према уговору о реадмисији и децу која често мењају место боравка како би се омогућила њихова (ре)интеграција у редован систем образовања или стицање бар основног образовања – посебно у виду програма учења српског језика као нематерњег и подршке учењу током летњег распуста.
- Обезбедити мере афирмативног уписа у средње образовање за све ромске ученике који заврше основно образовање и имају услове за наставак школовања у средњем образовању и обезбедити облике подршке који су им потребни за редовно напредовање, учење и завршавање средњег образовања. Усвојити Правилник за упис ученика ромске националности у средње школе применом афирмативне мере. Правилником дефинисати и начине праћења ефеката афирмативних мера у образовању ромске популације.
- Унапредити функционисање педагошких асистената: дефинисати критеријуме за њихово ангажовање, обезбедити потребан број и даље ширење мреже педагошких асистената, уредити и обезбедити њихово финансирање, унапредити статус педагошких асистената у образовним установама, дефинисати опис њиховог посла и одговорности, као и стручно усавршавање и напредовање, које укључује и области родне равноправности и превенције и заштите од дискриминације;
- Донети подзаконски акт којим се утврђују области рада педагошких асистената са специфичним задацима, стандарди квалитета рада, континуирана изградња компетенција педагошких асистената и начин њиховог ангажовања до краја 2016. године.
- Обезбедити делотворније функционисање интерресорних комисија кроз ојачавање компетенција њихових чланова за дефинисање одговарајућих облика додатне подршке (донети стручну упутство, идентификовати примере добре праксе, итд.) и обезбеђивање услова да јединица локалне самоуправе омогући ромској деци облике подршке који се предложи од стране интерресорне комисије.
- Обезбедити обавезу образовних установа да прате напредовање ромских ученика ради унапређивања сопствене праксе, као и да о томе редовно извештавају јединицу локалне самоуправе и школску управу.
- Обезбедити бољу сарадњу између образовних установа и ромских родитеља кроз информисање родитеља о њиховим правима, укључивање у рад и управљање школа и пружити им подршку у обезбеђивању других права из области образовања, здравствене и социјалне заштите, као и хуманитарну помоћ.
- Развити нове образовне програме и организационе облике који ће одговорити на потребе деце и младих из посебно осетљивих група који су често ван система образовања и/или су у највећем ризику од осипања из образовања (нпр. ромска деца која живе у

условима дубоког сиромаштва, млади који су у браку и/или постали родитељи), као и капацитете образовних установа за реализацију ових програма.

- Пружити посебну подршку девојчицама за школовање и обезбедити додатни рад са њиховим породицама у циљу сензибилизације о важности њиховог даљег школовања.
- Обезбедити равноправно учешће ромских ученика у ваннаставним активностима, секцијама, екскурзијама, излетима и њихово учешће у ученичком парламенту.
- Обезбедити подршку ромској деци у припремама за полагање завршног испита, каријерном вођењу и упису у средње образовање.
- Уредити и доследно примењивати мере афирмативне акције за упис и завршавање средње школе кроз доношење правилника којим ће се регулисати права, корисници, процедуре, као и пакет подршке (стипендије, ученички стандард, менторство) и информисати ромски ученици и њихове породице о афирмативним мерама, итд.
- Обезбедити подршку ромској деци у основним и средњим школама и њиховим родитељима како би остварили право на социјалну заштиту, као и додатне облике подршке на коју имају право.
- Обезбедити сарадњу између свих постојећих механизма инклузије Рома и Ромкиња на локалном нивоу, укључујући и интерресорне комисије, како би заједнички деловали у правцу унапређења образовног статуса Рома и Ромкиња, превасходно путем подршке њиховом упису у школе и спречавању раног напуштања школовања. Министарство просвете, науке и технолошког развоја ће обезбедити свеобухватни упис ромске деце у припремни предшколски програм и редовне школе. Смањење броја деце која нередовно похађају и прерано напуштају припремни предшколски програм/школовање требало би да допринесе повећању броја деце која на време упишу и заврше основно и средње образовање, што би, такође, требало да допринесе смањењу прераног напуштања школовања. Цивилно друштво ће пратити имплементацију ових активности и упозоравати на потенцијалне недостатке у систему.

Оперативни циљ - Обезбеђивање делотворних и ефикасних механизма за препознавање различитих облика дискриминације припадника ромске заједнице, њихову превенцију и интервенисање у случају дискриминације, остварује се и кроз следеће мере:

- Развијати образовне установе као инклузивне, интеркултуралне, недискриминаторне и безбедне средине за ромску (и сву другу) децу кроз развој инклузивног образовног окружења заснованог на уважавању различитости и промовисању равноправности, права детета и људских права.
- Донети подзаконска акта којима се уређују питања превенције, препознавања и реаговања на случајеве отворене и прикривене дискриминације у образовним установама.
- Обезбедити да свака предшколска установа, основна и средња школа донесе Програм заштите од дискриминације, насиља, злостављања и занемаривања, којим дефинише превентивне и интервентне активности, одговорна лица и временску динамика остваривања, у складу са регулативом.
- Донети подзаконска акта којима се уређују питања превенције, препознавања и реаговања на случајеве непосредне и посредне дискриминације у образовним установама.
- Обезбедити подршку деци, младима, ромским родитељима и просветним радницима у препознавању различитих облика дискриминације и за заштиту права детета и својих права која су прописана постојећом правном регулативом.
- Едуковати запослене у образовном систему (наставнике, директоре, стручне сараднике, просветне саветнике и просветне инспекторе) о различитим облицима дискриминације

и етнички заснованог насиља и ојачати њихове компетенције за препознавање дискриминације и примену усвојених протокола.

- Едуковати запослене у образовном систему (наставнике, директоре, стручне сараднике, просветне саветнике и просветне инспекторе) о специфичностима рада са децом која се образују на нематерњем језику, о потреби познавања елементарних фраза на ромском језику како би се деци олакшала адаптација и успоставила почетна комуникација, о ромској култури, језику и традицији, о начинима превазилажења стереотипа и дискриминације и развијања интеркултуралности.
- Обезбедити делотворну и ефикасну примену постојећих прописа на запослене, ученике и њихове родитеље који врше било који облик дискриминације припадника ромске мањине у образовном систему.
- Уклонити све садржаје из наставних програма који шире негативне стереотипе о припадницима ромске заједнице и обезбедити да афирмативни садржаји о ромском језику, култури, историји и традицији буду укључени у програм различитих предмета, као и да елементи интеркултуралног образовања буду укључени у програме различитих предмета.
- Обезбедити ефикасне мере за укидање сегрегисаних облика образовања, као што су непропорционалан и неоправдан упис у „специјалне школе“, сегрегисане редовне школе, формирање „ромских припремних предшколских група/ромских одељења“ у редовним предшколским установама и школама.
- Обезбедити да надлежни државни орган одређен акционим планом за примену *Стратегије* систематски прати и извештава о дискриминацији и изложености различитим формама насиља припадника ромске заједнице у образовању, са посебним акцентом на родно заснованом насиљу, насиљу у породици и партнерским односима.

Оперативни циљ - Обезбеђивање услова за изражавање идентитета, неговање језика и културе и остваривање свих мањинских права Рома и Ромкиња у образовању, остварује се и кроз следеће мере:

- Обезбедити спровођење мера које ће допринети јачању и очувању ромског језика и идентитета и инклузији Рома и Ромкиња у друштво насупрот њиховој асимилацији (обезбедити већу видљивости ромског језика, боље разумевању шире јавности идентитета ромске заједнице, учинити културу и историју ромске заједнице разумљивијом и приказати их на афирмативан начин).
- Организовати, у складу са стандардима научноистраживачког рада, истраживања посвећена језику, култури, обичајима, идентитету Рома и Ромкиња.
- Промовисати у медијима језик и културу Рома и Ромкиња, допринос ромске заједнице културном наслеђу Републике Србије, као о традиционално и савремено ромско културно стваралаштво.
- Организовати изборне курсеве – ромолошке студије на високошколским установама.
- Обезбедити делотворно спровођење постојећег упутства за образовне установе о анкетирању ромских родитеља о заинтересованости да њихова деца похађају предмет „Ромски језик са елементима културе“ и условима под којима је установа обавезна да организује наставу из овог предмета (због специфичних проблема са којима се суочава ромска заједница изградити додатак упутству са ближим инструкцијама за реализацију постојећег упутства у случају ромске заједнице).
- Осигурати почетак рада Лектората за ромски језик на Филолошком факултету Универзитета у Београду са циљем школовања наставника и истраживача за рад у настави и научноистраживачкој делатности језика и културе Рома.
- Обезбедити уџбенике и пратећа наставна средства за реализацију предмета „Ромски језик са елементима културе“.

- Обезбедити довољан број наставника за реализацију наставе у образовним установама у којима постоје услови за реализацију наставе, а постојећим наставницима обезбедити стручно усавршавање у ППМ (психолошкој, педагошкој и методичкој) области.
- Обезбедити да ромски родитељи буду информисани о томе да њихова деца, под одређеним условима, могу да похађају предмет „Ромски језик са елементима културе“.
- Уредити оснивање и рад двојезичних предшколских васпитних група и упис деце – израдити програм и приручнике за двојезични васпитно-образовни рад, уредити и обезбедити иницијалну и континуирану обуку стручног кадра (васпитача и асистената који говоре и ромски језик и језик средине).
- Обезбедити едукацију за ромски језик наставног кадра на високошколским установама (васпитача, наставника и педагошких асистената, као и наставника предмета „Ромски језик са елементима националне културе“) кроз отварање катедре за ромски језик на филолошким факултетима.
- Увести наставне јединице о ромској националној мањини у различите предмете.
- Развијати и унапређивати издаваштво на ромском језику и двојезично који ће се користити у предшколским установама, основним и средњим школама: уџбенике, радни материјал, лектире и сл.

Оперативни циљ - Обезбеђивање већег обухвата Рома и Ромкиња у студентској популацији и образовање ромских стручњака у областима од значаја за ромску заједницу и спровођење *Стратегије*, остварује се и кроз следеће мере:

- Обезбедити подршку младим Ромима и Ромкињама који са успехом завршавају четворогодишње средње образовање у припремама за упис, каријерном вођењу и даљем школовању.
- Унапредити постојеће критеријуме и процедуре примене афирмативних мера за упис у високо образовање како би се омогућио упис ромских ученика који нису успели да се упишу по редовној процедури и како би се смањила могућност злоупотребе афирмативних мера.
- Обезбедити систем стипендирања ромских студената који се опредељују за струке које су од посебног интереса за ромску заједницу и спровођење *Стратегије*.
- Обезбедити подршку у студирању за Роме и Ромкиње (буџетско финансирање и приоритет за места у студентским домовима, као и континуирану подршку током студирања – стипендије, менторска подршка, вршњачка подршка, итд.) који без ових облика додатне подршке не би могли да студирају успешно.
- Обезбедити стипендије за најуспешније ромске студенте који завршавају мастер студије да се упишу на докторске студије из области које су од приоритета за ромску заједницу и спровођење *Стратегије*.
- Увести афирмативне мере при запошљавању ромских стручњака у образовању, здравственом систему и систему социјалне заштите, који су неопходни за успешно и културно прилагођено спровођење стратешких мера.

Оперативни циљ - Обезбеђивање квалитетног основног и средњег образовања за младе и одрасле из ромске заједнице, који се нису школовали или су прерано напустили образовање, као и разноврсне облике додатне подршке како би им се омогућило да достигну средњошколско образовање и стицање квалификација за рад, остварује се и кроз следеће мере:

- Уредити и унапредити основно и средње образовање младих и одраслих који се нису школовали или су напустили школу (проширити мрежу основних и средњих школа које организују програм основног и средњег образовања одраслих како би били доступни Ромима и Ромкињама у местима у којима живе; унапредити стручне капацитете

наставног кадра путем обука које су стандардизоване и квалитетне, уредити улогу андрагошког асистента, обуку и опис његовог посла и запослити довољан број андрагошких асистената).

- Обезбедити упис и завршетак школовања за што већи број младих и одраслих путем информисања и кампања, стипендија и других облика подршке за редовно похађање и напредовање.
- Развити специфичне мере подршке и организације рада који одговарају женама, посебно младим мајкама, кроз омогућавање чувања деце, бесплатног превоза до школе и рада у ромским насељима.
- Укључити младе и одрасле у неформалне програме преквалификације и доквалификације који обезбеђују развој кључних компетенција и запошљивости, са посебним фокусом на жене.
- Уредити и обезбедити акредитацију програма и установа, као и механизме за осигурање њиховог квалитета.
- Усвојити годишњи план за образовање одраслих на основу искустава из „*Second Chance*” ИПА пројекта, којим се омогућује упис и завршетак школовања за што већи број младих и одраслих, са посебним фокусом на жене.